

ÜZLET NYELVE

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KRITIKAI ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1972. JANUAR 1.

II. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM

ÜZENET

Irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta.

Szerkeszti a szerkesztő bizottság:

BARÁCIUS ZOLTÁN

BIACSI ANTAL (felelős szerkesztő)

BODROGVÁRI FERENC

DÉR ZOLTÁN

GAJDOS TIBOR

MOLNÁR CS. ATTILA

SISKOVSZKI ANDRÁS (technikai szerkesztő)

SZEKERES LÁSZLÓ

ZÁKÁNY ANTAL

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség.

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 22-164.

Fogadóórák: 17—19

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:

Opštinska zajednica kulture — Üzenet — Subotica — 666-3-296.

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4 dinár;
külföldre az összeg kétszerese.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben.

TARTALOM

II. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM — 1972. JANUÁR

- 3 BIACSI ANTAL: A második évfolyam elé
- 6 VARGA RÓZSA: »Für Elise« poco a poco ritenuto (novella)
- 16 HERCEG JÁNOS: Rigószél IV. (elbeszélés)
- 21 MOLCER MÁTYÁS: Szelíd szóval (versek)
- 24 HOLTÍ MÁRIA: Sodortatva (elbeszélés)
- 29 LATÁK ISTVÁN: Ceruzasorok a magányban (Az író hagyatékából)

KÉZFOGÁSOK

- 32 IVICA JAKOČEVIĆ: Káplárok és papagájok — Kovács D. Éva fordítása (színdarabrészlet)

AVATÓ

- 35 MAGYAR ZOLTÁN: A szó fogalma; A hang; Nyugtalan portré (versek)
- 36 URBÁN ISTVÁN: Halál-gerincű pillanatok előtt; Viaszrózsa (versek)

ÖRÖKSÉG

- 37 BÉLÁDI MIKLÓS: Modern költészet, magyar költészet (tanulmány)

SZEMPONT

- 45 KORPONAI IBOLYA: A fiatalkori bűnözés

ALKOTÓMŰHELY

- 49 BETEGH MIKLÓS: A gyávaság színháza
- 53 GAJDOS TIBOR: Az ex librisek szerelmese és művésze (Andruskó Károlyról)
- 56 SZÜCS IMRE: Évadnyitás a Rádióban

OLVASÓNAPLÓ

- 59 KOLOZSI TIBOR: Jugoszláv — nem délszláv lexikon (Jugoslovenski književni leksikon)
- 65 VARGA ZOLTÁN: Gondolatébresztő tünődések (Sütő András: Rigó és apostol)
- 67 BOTKA FERENC: Magányosan — mindnyájunkért (Lányi Sarolta: Téli hajnal)
- 69 ZÁKÁNY ANTAL: Szertefoszlott legenda (Köpeczky László: Don Juan utolsó kalandja)
- 71 MARIJA ŠIMOKOVIĆ: A kétnyelvűség jegyében (Az Osvit fordítói munkájáról)

Az I. évfolyam tartalommutatója

A linóleummetszetek TÖRÖK ISTVÁN munkái.

A MÁSODIK ÉVFOLYAM ELÉ

A felelős szerkesztő rendszerint akkor ír nyílt levelet, amikor a lappal kapcsolatban kellemes, vagy kellemetlen dolgot kell elmondania az olvasóknak.

Folyóiratunk első számában, amely 1971. szeptemberében jelent meg, ezen a helyen szerkesztőségi cikkben vázoltuk nagy vonalakban az ÜZENET programját, esztétikai mércéit és célkitűzéseit. Ünnepi pillanat volt az első szám megjelenése, emiatt szándékosan nem bocsátkoztunk részletkérdésekbe, meg aztán induláskor nem is illett rossz sejtéseknek hangot adni — bár tudtuk, nem lesz könnyű megvalósítani a vállalt feladatot, hiszen a hiányosságok, amelyeket ki kell küszöbölnünk, többnyire majd csak ezután, munka közben jelentkeznek. Mert örök igazság: csak az tévedhet, aki dolgozik.

A szerkesztőség a rendelkezésére álló eszközökből, a megadott vagy meg nem adott munkafeltételek között, képességeihez mérten igyekezett megvalósítani célkitűzéseit. Az ÜZENET-et nagyon is sokféleképpen fogadták. Szemtanúi voltunk a túlzott lelkesedésnek, a józan, higgadt hozzáállásnak, a biztató, a jóindulatú bírálatnak, a várakozó és számító magatartásnak, a vállvonogató lekicsinylésnek, a rossz szándékú kritizálásnak.

Ezért most, amikor mögöttünk van az első évfolyam, amikor négy számunkban nyolcvan író, költő, tudós, kritikus, publicista, képzőművész és közéleti személy jelentkezett új alkotásával, amikor ezzel a számmal belépünk a második évfolyamba, úgy érezzük, hogy ugyanezen a helyen el kell mondanunk néhány, kívülről talán nagyon is hétköznapi látzó, de az ÜZENET jövőjét illetőleg igen jelentős dolgot.

A második évfolyam kezdetén ugyancsak azokhoz fordulunk, akik hisznek a leírt szó erejében és fanyalgás helyett a cselekvés szándékával fordulnak a hívó hang felé. Meggyőződöttünk róla, hogy — tekintet nélkül az esztétikai szempontokra és irodalmi irányzatokra — a köztünk és távolabb élő alkotók termékenységével, valamint az olvasótábor érdeklődésével olyan igény ért be, amely igazolja az ÜZENET létjogosultságát. Ezért a lap — noha községi pénzen jelenik meg — az elkövetkező időben is igyekszik olyan irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat lenni, »amely szellemi törekvéseiben nem szűkíti le munkálkodását kizárólagos esztétikai szempontokra, nem szegődik kizárólagosan egy irodalmi irányzat vagy elmélet szolgálatába, hanem szélesen kitarja kapuit minden alkotó művész, tudós, közíró előtt, aki érdeklődéssel kíséri szellemi életünk sajátos hangú, szabadabb társulási formákat kereső törekvéseit«.

Az olvasó színvonalas írást kér, a kiadónak és a lapot pénzelő testületnek megvannak a maga művelődési politikai követelményei, az alkotók viszont megjelenési helyre tartanak igényt. A szerkesztőségnek tehát egyidejűleg kell szolgálnia az olvasót, az alkotót és a kiadót. S bár ez így van rendjén, munkájában emiatt gyakran előfordul, hogy merőben ellentétes követelményeknek kell eleget tennie. Ezeket a követelményeket és igényeket nem könnyű kielégíteni. Különösen akkor nem, ha tudjuk, hogy a szerkesztőségen belül szinte minden szám összeállításakor kiéleződnek a különböző esztétikai szempontokból eredő ellentétek. Igaz, hogy a dialektikus szerkesztés megköveteli és igazolja ezeket az ellentéteket. A maga módján egységessé és egyetemessé teszi a szerkesztőség munkáját és ezáltal

elejét veszi annak a lehetőségnek, hogy a folyóirat kizárólag egy kisebb vagy nagyobb csoport öncélú törekvéseinek eszközévé váljon. Ilyen szerkesztés által, ilyen munka eredményeként kerül havonta a folyóirat az olvasó asztalára és a közösség művelődési politikát folytató hozzáállással, jegyzékébe. Ez a munka csöppet sem trigylésre méltó, hiszen minden egyes szerkesztőségi tagtól megköveteli az önfegyelmet, a belátást és mások véleményének elismerését. Ezt a munkát és az általa a lapba kerülő műveket aztán vagy jó szándékkal, segíteni akarással, építő jellegű hozzáállással, vagy rossz szándékkal, aláaknázással és elmarasztalással bírálja a kritikus. De vajon kit érdekel az, hogy milyen munkával, milyen áldozatok árán, mennyi pénzből és milyen körülmények között születik meg egy-egy szám?

Való igaz, hogy az indulás sem volt könnyű. Amellett, hogy hosszú és igen csúnya viták előzték meg a folyóirat megszületését, amikor már úgy látszott, hogy összeáll egy komoly és munkabíró szerkesztőség, azok a fiatalok és képviselők, akik a vitákban a lehangosabbak voltak, részben a szerkesztőség összetétele, részben a folyóirat esztétikai koncepciója miatt, részben pedig azért, mert nem voltak hajlandók egy asztalhoz ülni az idősebb nemzedékeket képviselő szerkesztő bizottsági tagokkal, lemondták tagságukat és elhagyták a szerkesztőséget. Ez minden bizonnyal komoly veszteséget jelentett a folyóirat számára és jelent még ma is.

Ezt követően maradtak a közép- és az idősebb nemzedék képviselői, akik közül mindezek után egységek csak azért vállalták a szerkesztői munkát, hogy végre megszülessen az annyira várt folyóirat — a mór megteszi kötelességét, s függetlenül attól, hogy jó vagy rossz munkát végez, a lap létrehozása után megy, átadja helyét azoknak, akik írói művoltuknál fogva hivatottak arra, hogy folyóiratot szerkesszenek (mert hát nálunk ilyen meggyőződés járja).

Csakhogy az újonnan előállt helyzet miatt a mór nem tudott ilyen egyszerű megoldást választani. Az induló folyóiratnak nemcsak a fiataloknak egy csoportja fordított hátat, hanem a humán és műszaki értelmiségnek éppen olyan emberei helyezkedtek a várakozás álláspontjára, akiknek kéziratára a szerkesztőség nagyon is számított, mivel miattuk is szükségesnek látta a folyóirat megindítását. Itt elsősorban azokra a közép- és főiskolai tanárookra és környezetünkben élő egyéb szakemberekre gondolunk, akiknek mindennapi szorgos kutató- és tudományos munkája többet gyümölcösöz egy egyetemi diplománál vagy doktori disszertációnál. De sajnos, ezeknek az embereknek a többsége megelégedett a puszta ígérettel. Ugyanezt tette néhány el nem kötelezett író és kritikus. Mi több, éppen azok, akik úgy vélekedtek az induló folyóiratról: megvárják, míg megjelenik néhány száma, látni akarják, megfelel-e a rangjuknak, s csak azután hajlandók kéziratot adni, éppen ezek kérik most számon az ÜZENET szerkesztőségétől, miért nem toborzott maga köré jeles alkotókat. Meggyőződésünk, rosszul tájékozódik az, aki az irodalmi berkeinkben fönnálló rendezett vagy rendezetlen viszonyokról az ilyenek tolla nyomán kénytelen eligazodni. Hiszen törekvéseikből világosan látszik: ahogyan nem tesznek jó szolgálatot az ÜZENET-nek, ugyanúgy nem tesznek jó szolgálatot a jugoszláviai magyar irodalmi életnek sem, s egyben megtevéstően hatnak értelmiségünk művelődési értékrendszerének alakulására.

Ezért, miattuk és mindannyiunk miatt, most kell elmondanunk: mély meggyőződésünk szerint az ÜZENET heterogén szerkesztősége, amely két újságíróból, egy íróból, egy költőből, egy közpömből, egy tanárból, egy régészből, egy nyomdászból és egy színészből állt össze, a folyóirat egy-egy számon belüli váltakozó színvonala ellenére, az adott körülmények között — táskából szerkesztve, helyiség, íróasztal, írógép és egyéb, feltétlenül szükséges kellek nélkül — a maximumot adta. Négy számot jelentetett meg bővített terjedelemmel, s mindegyik időre ott volt az olvasó asztalán. Ez munkával járt. Egy-egy számnak hat nyomdai íven kellett volna megjelennie, az olvasók mégis három nyolc- és egy hétiyes számot kaptak. Nyolc rovatában átlagban harminc szerző kapott helyet. A szerkesztők és a szerzők munkájukért és műveikért minimális, sokszor csupán

jelképes tiszteletdíjat kaptak. Az alkotók iránti ilyen viszony nem tart-
ható tovább. A kéziratot éppen úgy meg kell fizetni, mint más becsüle-
tesen és sikerrel elvégzett munkát. Az ÜZENET szerkesztősége megszorítá-
sok révén és lemondások árán adta az elmúlt évben az olvasóknak hu-
szonnégy ív helyett harmincegyen azt a változatos és gazdag tartalmat,
amelyre az ország határain túl is felfigyeltek.

Mindezt annál is inkább el kellett mondanunk, mert a második év-
folyam kezdetén (nem a szerkesztőség mulasztása miatt) sincsenek ren-
dezve azok a kérdések, amelyekről előzőleg már szó esett. Továbbra sincs
szerkesztőségünk, nincsenek alapeszközzeink, az alkotni tudó fiatalok egy
csoportja csakúgy elzárkózik a laptól, mint eddig, sok idősebb még mindig
a számító várakozás kényelmes hadállásából figyeli, mi is történik az ÜZE-
NET-tel, a helybeli legfiatalabbak pedig, akik majd csak ezután jönnek
(bár egyetlen kéziratot sem adtak még a folyóiratnak), mielőtt verssel,
novellával, könyvismertetéssel vagy egyéb alkotással megteremtették volna
a különben szükséges bírálat alapját, máris kritizálással koptatják tol-
lukat.

De nem ezek a megoldásra váró legnehezebb kérdések. Az ÜZENET-
tel kapcsolatos legnehezebb probléma az olvasókat érinti — sújtja! A szük-
séges anyagi eszközöknek még csak a fele sincs biztosítva. Gyakorlatilag
ez azt jelenti, hogy amennyiben a folyóirat meg akarja tartani mozgalmi
jellegét és havonta, minden elsején az olvasók asztalára akarjuk tenni, a
betéért hatíves, változatos és gazdag tartalmú ÜZENET helyett, egy vékony,
három-négy íves, folyóíratra hasonlító füzetecske lesz az, amit az olvasó-
nak adni tudunk.

Az előállt helyzettel kapcsolatban elsősorban ehhez kérjük olvasóink
megértését. Részben emiatt íródtak ezek a sorok. Ismerjék meg az olvasók
is azokat a problémákat, amelyekkel meg kell birkóznia egy induló folyó-
irat szerkesztőségének. Hiszen ilyen körülmények között számunkra nem
marad más hátra, mint hogy a kultúráért folytatott küzdelmünkben első-
sorban az olvasókra támaszkodjunk és megkérjük őket: megértéssel segít-
sék munkánkat. E mellett arra kérünk mindenkit, akinek a művelődési
politikában szava van, tegyen valamit az olyan megkövesedett és megho-
nosodott rossz gyakorlat, viszonyulás és magatartás ellen, amely a kul-
túra értékeit — legyen az irodalom, művészet, színház vagy tudomány —
mankókra kényszeríti.

Amint látják, az ÜZENET (bár még csak egy gyermeklábbon járó
folyóirat) második évfolyamának első száma már mankókra van kényszerítve.
Ennek ellenére kérjük olvasóinkat, fogadják továbbra is olyan szeretettel,
mint az eddigi számokat. A szerkesztőség viszont megígéri: lehetőségeihez
mérten mindent megtesz annak érdekében, hogy az ÜZENET továbbra is
minden hónap elsején oda kerüljön az olvasó asztalára. Mivel pedig a lap
azzal a céllal indult, hogy mindenki folyóírata legyen, ettől az elvtől a
következő évben sem állunk el, ezentúl is úgy dolgozunk, hogy senki ne
maradjon ki belőle, aki törekvéseit támogatni igyekszik.

»FÜR ELISE« POCO A POCO RITENUTO

Hosszan, többször is nekifohászokodva csengetett, de eredménytelenül. Közben elnézegette a kapu napszitta, megfakult virág- és gyümölcsfűzeit, középtűt a szőlőtől, almától roskadozó bőségszarúval, s az oroszlánfejes, réz kopogatóval. A szaru sarkától a jobb első almáig kisujnyi vastagságú repedés húzódott, s a gyümölcsökön, mint mohó pajzstetűk, parányi szunyomok. Belesett a résen, de a kapualj sötét volt, dohos hideg csapta meg az orrát.

— Anyu, ne, majd én kopogtatok! — hallotta a saját kislányhangját, a lába pipaszárvékony volt, csak úgy lötyögött a nehéz, bagaria-bőr szandálokban, selymesre kefélt, pedánsan befont vékony szalú hajában masni, s már döngött is a nehéz tölgyfa kapun a réz kopogató. Egyszer, kétszer . . . tízszer.

— Hagyd abba, az isten áldjon meg, hagyd már abba! Mindjárt kijön a néni . . . Mit szólnak az emberek? Pannika!

Anya haja leomlott . . . olyan mulatságosan ugrándozott a vállán . . . a kapu meg zengett, zengett . . .

Azután váratlanul megnyílt, s mögötte ott állt a NÉNI. Magas volt, a haja szikrázóan vörös, valami fényes, zöld ruha rajta, mint a királynőknél a moziban, karja, válla, nyaka csupasz, a mély dekoltázból szite kibuggyantak hatalmas, hófehér keblei . . . Pillanatokig megigézten bámulta ezeket a kihívó, villogó idomokat . . . de az arca semmi, szürke, a szeme apró, igénytelen. »Hiszen nem is szép! Ez az a híres szépség?« — meredt az asszonyra csaldóttan és lassan elengedte a kopogatót. A Bayer kiesett a hóna alól, a kottalapok összesározódtak.

Megint csengetett, de semmi sem mozdult. A oroszlán tátott szájából hiányzott a karika, félelmes, tág orrlyukait, s a fél szemét valami súlyos tárgy karcollhatta össze és nyomta laposra. A sörényes, gyönyörű fej úgy hatott, mintha megtépázottan, kancsalítva, önmaga nyomorúságán vigyorogna.

Amikor türelmét vesztve betaszította a súlyos tölgyfa kaput, köhögösen, rekedten és váratlanul felcsörömpölt egy, a kapufélfára drótozott ócska, rozsdás kolomp. Összerezzen a váratlan hangra, s akkor látta, hogy a csengőzsinór vége tépetten, félig elrohadva lóg ki a falból. Ugyan hol szerezhette Eliza néni a marhakolompot?

A kapualj elegáns csempekockái foghíjasan, szutykosan viczorogtak rá, a padlózat vályúsra koptatott, elszürkült deszkáin, melyekből a göcsörtös csomók mint beteg csigolyák meredeztek, kis híján felbukott. A kertre nyíló üvegajtó színes mozaikja, melynek sziporkázó felángolásában, izzó játékában napsugaras délelőttökön, zongoraórára

jövet annyiszor elgyönyörködött, most fakón, megkopva fogadta. Két kockáját oda nem illő olcsó tejüveg pótolja, egyet úgy tömtek be ronggyal.

— Diminuendo, kicsikém, diminuendo. Lágyan, halkan, finoman. Most pedál. Ne olyan erősen! Könnyedén. Gracioso — hallotta a bácsi fojtott hangját. A berozsdásodott csavarú zongoraszéken ült, alatta lexikonok, s csontos, rágott körmű kis pnaclijaival, amelyek az oktávot még csak kínnal érték be, lelkesen és teljes erejéből verte az öreg, már akkor is szörtyögő hangú, asztmás öreg Stingl-Wient. Istenem, a *Für Elise* és az a délelőtt! Hogy tele volt a szíve könnyed, álmodozó dallamával és milyen rosszul játszott! Fülledt nyári délelőtt volt, a kertből émelyítő bazsarózsaszag áradt és a bácsi kihajtott nyakú, zöldcsíkos inge alól szörpamat kandikált ki. Zavarta, idegesítette ez a szörpamat, időnként, újra és újra, lopva oda kellett pillantania. Lehetséges, hogy a férfiak is olyan szőrösök, mint a majmok? — gondolta megdöbbenve. Apa sohasem viselt kihajtott nyakú inget, mindig kínosan tiszta volt és nyakkendős, nem, lehetetlen, hogy Apának is szőrös legyen a mellkasa! Akkor könnyű, virágos ruhában bejött Elisa néni. Szerette volna megkérdezni tőle, vajon tudja-e, hogy a bácsi melle szőrös és hogy ez őt is zavarba ejti-e, de Eliza néni egyenesen odajött hozzájuk, áthajolt a bácsi vállán és mosolyogva figyelni kezdte az ő játékát. Ettől zavarba jött, a triolákat mind elrontotta és ismételni is elfelejtett. Belevörösödött a szégyenbe, de legnagyobb meglepetésére a néni megsimogatta a fejét és megdicsérte, hogy milyen szépen játszik. (Jóval később hallott csak róla, hogy a néni egyáltalán nem ért a zenéhez és sok minden egyébhez sem, hogy a bácsi úgy hozta Bécsből, ahol elárusítólány volt egy ócska kis butikban.) A néni könnyedén rátette a kezét a bácsi vállára, mire az váratlanul remegni kezdett, a tekintete elhomályosult, s ő megdöbbenve látta a tükrös kottatartóról, hogy szinte kancsalít. Meg kellene kérdezni, hogy fogta meg a néni a bácsit — töprengett magában, miközben egy teljes sort kihagyott, de a bácsi észre sem vette. — Anyának mesélte a múltkor Lujzika néni, hogy Eliz néni úgy fogta magának Endre bácsit ott Bécsben, és hogy Hevér néni, Endre bácsi mamája nagyon haragudott rájuk, mert mikor hazajöttek, a bácsinak nem volt meg a diplomája és az egyik lábán sárga cipőt viselt, a másikon meg feketét. Neki ez akkor rettenetesen tetszett; milyen mulatságos is lehetett a bácsi abban a felemás cipőben! De csak hogy nem vette észre? Hát persze, ha annyit fogócskáztak, könnyen elveszíthette. És lelki szemei előtt nagy-nagy park volt egész Bécs, ahol Endre bácsi és Eliz néni kacagva kergetőznek, miközben a bácsi zsebéből kihullik a diploma meg a sok-sok pénz, amit a mamája küldözgetett neki, és valamelyik bokor alatt a cipője is ottmarad.

A néni akkor is kacagott és azt mondta: »Aber nein, mein Liebling, was fällt dich ein? Das Kind Schaut uns!« és kiszaladt. Amiből ő csak annyit értett, hogy a »Kind« az csak ő lehet, tehát róla beszélnek, s rettenetesen kezdett ügyelni a nyolcadokra meg a tizenhatodokra, de amikor befejezte, a bácsi csodálkozva rezzent fel. »Na mi az, miért nem játszol tovább?«

Elszoruló szívvel nyomta le a kertajtó kilincset.

A tuják fáradtan, lomposan kushadtak a hó alatt, a bukszus, a hajdan gömb alakúra, kúp- és négyzetesre szabott kecses ívű kacsaringós bukszusnégyzet, melynek közepén valamikor kánák aranylottak, drága rózsák és Hevér néni híres, gyerekfej nagyságú krizantémjai, most alaktalan, kusza, felismerhetetlen tömeggé nőttek össze. Meglátszott rajtuk, hogy metszőöllöt évek óta nem láttak. A kert dísze, a Nevető Fehér Pán, a tűzfal tövébe dobva búslakodott, félkarún, szürkén, lucskosra ázva a lyukas esőcsatorna időnként ráömlő vízuhától.

Nyikorogva-csikorogva nyílt a verandaajtó, s ő porlepte, öblös, fonott nádszékek között találta magát, kiszáradt öz- és szarvasagancsok alatt, melyeken molyrágta, hímzett újságtartók lógtak, fakult bársonyú névjegypárna, s egy zsinórja vesztett ócska, zöld vadászkalap. A légy-pöttyes, ezüstösre öregedett foncsorú hatalmas tükör előtt, közvetlenül a bejárattal szemben pici, kétfülű mázos tálka, benne főzelékmaradék, kenyérhéj. »Linda tehát még él!« — örült meg hirtelen, s benyitott a fogadószobába.

Dermesztő hideg csapta meg, s a bespalettázott ablakok sötétjében alig tudott tájékozódni. Nekiment a szalongarnitúra egyik foteljának, s dermedten várta, hogy apró kereksein nagy zajjal tovagördüljön, de a kopott ripszszelyem huzatú, faragott hátú székecske, támláján az elmaradhatatlan lyukas, molyrágta csipkével, nem mozdult. Csak a bal első lába esett ki (úgy látszik, csak úgy oda volt támasztva), s a székecske féltérdre rogyott. A hatalmas, nyitott könyvszekrény Jókai kötetein tarhonya száradt és alma fonnyadozott. A gobelinkép sorozatból a két szélső hiányzott, helyük világos foltként rikített a falon. A főbejárat mindig zárva tartott ajtaján ócska berliner, alighanem, hogy felfogja a kapualjból beszüremkedő hideget.

Itt, ebben a szalonban... talán éppen ezen a keskeny, kecses ívű, merev hátú kis díványon, amelyen most, gyűrött újságpapírosra teregetve valami teaféle porosodik... A szájpadrólása megint kiszáradt, a teste furcsán megvonaglott, mint akkor, húsz évvel ezelőtt, amikor ott görnyedt a szomszédos ajtó előtt és kitágult szemmel, elakadó lélegzettel kukucskált át ide, miközben a díványon gommolygott és sikongott, és sóhajtozott valami gomolyag, karokat és meztelen lábakat látott felvillanni a tűző nap elől elsötétített félhomályos helyiségben, a néni szétszórt nagy haja a padlóra lógott rendetlenül, és tisztán hallotta, amint elfúló lélegzettel könyörög a bácsinak, aki mintha fojtogatta volna, rátérdelt és birkózott vele: »Jaj ne. Endre, fáj!...« Rettenetes félelem kerítette akkor hatalmába, sikoltozni szeretett volna, hogy könnyítsen magán, s a testén valami ismeretlen borzongás futott végig, úgy érezte, minden tagja megmered... Aztán elcsendesedett minden, s kijött a bácsi. Fáradtnak látszott, a szeme árkos, a ruhája gyűrött. »Megölte!« — sikoltott fel benne a gondolat, és keze alatt dübörögve jajdult fel a *Für Elise*. Crescendo játszottá végig az egész második tételt, a staccatók sohasem sikerültek még ilyen jól, a foga összevágott... S akkor a szalonban felcsendült a néni hangja. Ugyanazt a német dalt énekelte, amit az előbb, amikor a bácsi váratlanul reszketni kezdett mellette, a halántéka lüktetett, a homloka elvörösödött, a keze ökölbe szorult, majd váratlanul lecsapta a zongora födelét és

átrohant mellőle a szalonba: »Mein Freund hat eine Tante, Sie ist a' alte Sau...« Mély, különösen búgó hangja volt Eliza néninek, talán az nem tetszett a bácsinak, de az is lehet, hogy a »Sau« dühítette föl, amiről Pannika is tudta, hogy disznót jelent. Utána sokszor sírt fel álmában arra, hogy a nénit hallja énekelni — mindig olyan bolondosakat énekelgetett, hogy »Alte Schachtel, krixt a Tachtel«, meg »Holladridria-dri-hollariho, a Jade liebt die Maid, a Jede küsst die Maid, zum Zeit vertreib'...« meg ilyeneket, s a nagymama, ha kérdezte otthon, sohase akarta neki lefordítani Elisa néni dalait. Meg mindig csipkedte is a bácsit, belekönyökölt a hátába, meg felborzolta a haját, mikor a bácsi zongorázott, nem is csoda, ha Endre bácsi minden érintésére remegni kezdett és belevörösödött a haragba. A bácsi olyan finom volt, hosszú és légies, a keze is hosszú, vékony és milyen gyönyörűen játszott Chopint. Nem, ő gyermekkorában egyáltalán nem csodálkozott azon, hogy a bácsi gyűlöli Elisa nénit, aki egészen közönséges volt, rendetlen, mindig kócos, és örökkön-örökké csak nevetett, vihogott, énekelte meg a bácsit piszkálta. Álmában a bácsi gyakran fojtogatta Elisa nénit, kapálódzó karokat és lábakat látott, fojtó, erős parfümillatot érzett, ami összekeveredett Hevér néni száradó menta-teájának illatával, sokat sírt, és egyszer, amikor elmesélte nagymamának az álmát, nagymama nem engedte Endre bácsiékhoz, pedig azelőtt ő veszekedett legjobban, hogy de igen, a gyerekeknek zongorázni kell tanulnia.

Később hallotta, Endre bácsiék a többi magándiáknak is felmondtak, nem kellett nekik senki, begubóztak, csak egymásnak és egymásért éltek. »Micsoda végzetes nagy szerelem!« — sóhajtotta egyszer irigyen Lujzika néni, ő meg csodálkozott: Szerelem? Hiszen én láttam, amikor a bácsi fojtogatta Eliza nénit, és valahányszor csak ránézett, a tekintete mindig elhomályosult a dühtől...

Merre tartson? A konyhába, az ebédlőbe, vagy a hálóba? Hol húzódhattak meg az öregek? Lélegzetvisszafojtva fülelt, aztán, hogy úgy rémlett, az ebédlőből hall mocorgást, bekopogott. Izgalom kaparta a torkát, a karjában ölelés remegett.

Az első, amit megpillantott, egy lecsöpögtetett, leégetett, ormótlan kormos takaréktűzhely volt, közvetlenül a tükrös-nippes vitrin mellett, s előtte Eliza néni, amint egy lábaskában kotyvaszt valamit. A szobában átható káposztaszag terjengett.

A néni zöldre fakult fekete bársonyruhát viselt, oldalt két kinyúlt berakással, tetejében egy ócska, rongyos pulóver, jókora rozsdás biztosítótűvel összefogva, ráncos nyakán az elmaradhatatlan bársonyszalag csepp, kinyitható medalionnal. Erősen megritkult ősz haja a tarkóján létrásan, kislányosan egyenesre vágva. Homlokába két-két, sütővassal odakunkorított és csattal rögzített kacér fru-fru csüngött, a gyakori sütögetéstől zöldeslilára színesülve. A gyér hajzat alól kitetszett rózsaszín, petyhüdt fejbőre.

Az ajtónyílásra a bácsi is előcsoszogott. Hajdani sugárhajlékony termete kétrét görnyedve, elpohosodva. Reuma is kínozhatja, mert alig feni az inát. Gyönyörű hullámos, erős szálú hajából alig néhány szál borzolódik zsírosan fénylő, elhízott arca fölött. Úristen! Lábán

két hatalmas tornacipő, madzaggal a bokájához kötözve, hogy le ne essen. Nagykokás hippiinge fölé foszlott csíkos fürdőköpenyt húzott, nyakán sál.

Ölelésre szánt, repeső karja, mellyel az előbb a nyakukba akarta vetni magát: »Endre bácsi, Eliza néni, nézzék csak, ki jött meg!«, most ügyetlen-sután csüngött le kétoldalt. Két lomhán, idegenül érdeklődő, homályosan öreg szempár méregette. Nem ismerték fel.

Sokáig kellett magyarázkodnia.

— Ja, a Fekete lány!... De melyik Feketéé? A köszörűs? Vagy a fűszeresé, ugye? Annak voltak lányai. A Fekete Pista...

— Nem, nem a Pistáé, hanem a Sándoré.

— Sándor... Sándor... A Fekete Pistának voltak lányai.

Ügyetlenül tébláboltak körülötte, nem tudtak vele mihez kezdeni. Azért kedvesek voltak, leültették. Dohány- és gyertyaszagú linzert kapott (Eliza néni az ebédlőszekrény fiókjából, egy kartondobozból kotorta óvatosan elő), szürkére fakult főzőcsokoládé szeleteket és valami zavaros rózsaszín italt.

— Endre bácsinak megtiltotta az orvos a bort — er hat ein erhöhter Blutdruck — kompótléval, meg Mineral Wasserral keverem.

Zavartan köhécseltek, jól nevelten érdeklődtek a családja iránt.

A keskeny, támlás ebédlődíványra keshedt pléddel letakart ágynemű volt felpolcolva, a sakkbetétes dohányzóasztalkán vízkőlerakódásos lavór éktelenkedett, mellette jókora Albus mosószappan.

— Verzeihen Sie, de télen csak ezt az egy helyiséget fűtjük. Man muss sparen mit den Pension.

A néninek műfogsora volt, felső ajka furcsán beesett. Hogy tudott nevetni, istenem, hogy tudott valaha nevetni áradón, gyöngyözön, úgy szórta mindenkire a jókedvét, mint szikrázó aranyesőt! Azt mondják, a háború alatt mindent megszerzett a párjának, a föld alól is előkotort cigarettát, kávé, tojást, cukrot. Gyalog kiment falura tyúkért, szalonáért, élelmiszerért elcserélte a bundáját, ruháit, ékszerait. Ő maga nemigen olvasott, legfeljebb könnyű szalonregényeket vagy képes újságot, zenei igénye a népdaltól az operettig és a sanzonig terjedt, mégis mindig felkutatott a férje számára minden könyvet és kottát, ami csak érdekelte, bármilyen drága volt is, s beszerzése szinte a lehetetlenséggel határos... és, ölébe ejtett kézzel, képes volt órák hosszat egy fotelben ülni és a férjét nézni, amint olvas, vagy elmerülten Mozartot, Beethovent játszik. Mesélik, mikor a fiatal Hevér elvette, úgyszólván semmihez sem értett, és micsoda háziasszony lett a kedvéért belőle! Igaz, egy kissé »nagyvonalún« rendetlen és enyhén piszkos maradt rajta és körülötte minden továbbra is, de mert a férje nagy nyenc volt, hát olyan szakácsnővé képezte idővel magát, hogy a csodájára jártak. Képes volt a városnak mind a tíz mézszárszékét végigjárni, csak hogy a legszebb, legfiatalabb, rántásra leginkább alkalmas borjúcomb szeleteket megtalálja. Megtanult majonézt csinálni, aszpitkot, elleste a gyümölcs-, szörp- és főzelékféle-eltevés legrefináltabb módzatait, tökö, uborkát gyalult, sózott és kénezett, babot, borsót dunsztolt, hogy a férje februárban is fiatal borsófőzeléket, nyers uborka-

salátát ehessen... S a virágai! Az egész városban senkinek olyan aszparáguszai, rózsafái, különleges díszcserjéi nem voltak, mint éppen neki, aki egész lányságát egyetlen kopár manzárdszobában töltötte — s mert a férje szerette a friss, vágott virágot, hát »üvegházat« varázsolt az egyik kamrából, s így vázáikban még decemberben is dupla jácint, meg nárcisz illatozott, a szomszédasszonyok nem kis irigységére.

Mi fűzte ezeket össze? Az asszony tépelődve, zavartan fürkészte a két öreg arcot. Hónapokig készült erre a látogatásra. »Ha megkérdeznek, miért jöttem, mit mondjak? Hisz magam sem tudom. Feleletet akarok... Feleletet a megfogalmazhatatlanra... Tanácsot.«

— Mostanában mindig fázom. Vizes ez a fal — vagy az én vérem válik lassan vízzé — az öreg tüsszentett egyet, mire az öregasszony a díványhoz tipegett, s egy nagykockás, bizonytalan színű, bolyhos plédet húzott ki nagy ügyel-bajjal az ágynemű közül. Ráteritette a férje térdére, s kezeit gondosan aládugdosta.

— Úgy-úgy, kedvesem — sipákolta hálásan az öreg —, gondoskodjál csak a te öregedről... Lassan már az eszemet is, az erőmet is nálad kell tartalékolnom — s jólesőn nyújtóztatta ki tagjait a takaró alatt.

»Hiszen én is... én is megteszek érte mindent. Sőt AZÓTA... még inkább. Szinte naponta égetem el magamat az önfeláldozás máglyáján. Büntetem magam. Ostorozom. Mindenről lemondok a kedvéért, szándékosan megalázkodom — és hiába. Itt belül nevet, kinevet valami, és én tudom, hogy igaza van. Csaló vagyok.«

— Ideje bevenned a szívcsöppeket — jutott eszébe a néninek. Odacoszogott az ebédlőszekrényhez, lábujjhegyre állt, s egy repedt szőlőmosó és egy horpadt ezüstitálka mellől kiemelt két-három üvegecskét.

Az öreg kivette a zsebóráját, nagy körülményesen összehasonlította a faliórával, aztán visszasüllyesztette a zsebébe.

— Csak tíz perc múlva lesz itt az ideje — szögezte le, majd hirtelen, a vendégre pillantva, hozzátette: — De ha úgy gondolsz, beadhatod előbb is. Hogy ne legyen vele gondod.

Eliza néni kibotorkált a hideg konyhába kanálért, aztán lámpát gyújtott és alatta, összehúzott, rövidlátó szemével számlálgatta a cseppeket:... öt, hat... tíz. Keze reszketett, a kanál is, az üvegecskék táncoltak reumas ujjai között, de azért egy cseppet se lötyentett a kanál mellé.

— Már megint tejben akarod beadni? — kérdezte az öreg, amikor felesége kezében meglátta a tejszögrét. — Tudod, hogy teában jobb szeretem. Tegnap is milyen jó volt az a csipketea! Valósággal felüdített. Még az éjjel se voltak emésztési zavaraim.

A néni a gyógyszerrel telt kanalat óvatosan letette az asztalra, megtámasztotta a hamutálca szélén, aztán egyetlen szó ellenvetés nélkül visszament a konyhába és nekiállt teát főzni. Aprólékos szöszmötölése behallatszott hozzájuk.

Felugrott, kiment hozzá.

— Eliza néniék nem sajnálják, hogy nem lett gyerekük?

Az öregasszony szeme furcsán világított a félhomályos helyiségben. Közelebb hajolt hozzá.

— Endre nem akarta. Er hat immer gesagt, nem bírná elviselni, hogy rajta kívül mást is szeressek. Menj csak be, mindjárt megyek én is, csak megkeresem ezt a . . . aber dieser csipketea — immer stekt sich irgendwo ein!

Visszaült az ebédlőasztalhoz, engedelmesen morzsolgatta a hímzett bársonyterítő szakadozott rojtjait.

»Benneteket mindenki mindig úgy tartott számon, mint az igazi, a nagy, a tökéletes szerelem mintaképeit. Ennyi év alatt . . . vajon érezetek-e néha úgy, mint most én?« A férfi lilásvörösbe játszó, tokás arcát nézte a bolyhos takaró fölött. »Te két kék szemért lemondtál diplomáról, karrierről . . . habár legtehetségesebb voltál az évfolyamon, évekig tiszteletdíjas tanárként gürcöltél . . . elmaradtál a családotól, a barátoktól. Anyáddal, bár egy házban laktatok, évekig egyetlen szó sem váltottál. A barátaidat magad üldözted el. Talán mert féltékeny voltál. Talán mert úgy érezted, ti ketten tökéletesen elegek vagytok egymásnak, mindenki fölösleges, senkire sincs szükségetek, s mert teljesen el akartál merülni a feleséged szépségében . . . Vajon volt-e perc, amikor megbántad, hogy egyedül maradtál? Volt-e perc, amikor úgy érezted, áldozat vagy, áldozatok vagytok, s ez a hajdan magad választotta boldog kettes: börtön?«

— Hevér bácsiék hány éve házasok?

— Negyven éve. Bizony.

»Negyven év! Ezalatt a tengersok idő alatt hányszor érezted úgy: idáig és nem tovább, mert ami ezután következik, az már nem szívből jön, s te szerelmet ezután már csak — hazudni tudsz a párodnak? Voltak-e lelkiismeretfurdalástól gyötört álmatlan éjjeleid, amikor lucskosra sírtad a párnád, és amikor szeretkezés közben először ölelted úgy, hogy közben másra gondoltál — érezted-e magad olyan nyomorultul, mint én? Ha valakit szerettünk — bármilyen rövid ideig is, de szerettünk, azt, ugye, meg akarjuk kímélni — önmagunktól is. De hát mi az igazi kímélet: ha elválnak tőle szépen, barátságban, vagy ha vállaljuk a tudatos, állandó képmutatást? Amikor naponta hússzor gügyögjük, duruzsoljuk, sírjuk, sikoltjuk a fülébe: Szeretlek! Szeretlek! Nagyon-nagyon szeretlek! Csak téged, csak téged akarlak! — nem azért, hogy ő, hanem hogy MI MAGUNK elhiggyük, hogy hinni tudjunk benne, legalább percekre még . . . Lehetséges, hogy benned negyven év alatt sem támadtak ilyen kételyek? Hogy én vagyok csak a rossz, a csaló, az álnok? De ha a ti szerelmetek ilyen tökéletes volt, ilyen makulátlan és töretlen, áruljátok el nekem a titkát . . . a varázsszót, hogy mit tegyek? Hiszen én minden áldozatra kész vagyok. Mindenre kész vagyok. Én jó akarok maradni, jó akarok maradni . . .«

— Meginna egy csésze teát?

— Tessék? Ja igen-igen. Kérek.

— Egy, vagy két kockacukorral szereti?

— Eggyel . . . Vagyis kettővel. Tulajdonképpen mindegy. — Így nagyon jó lesz. Köszönöm szépen.

— A... kedves papa — sakkozik még?

— Ó, igen. Azaz hogy... most már egyre ritkábban. Ha jól emlékszem, sohasem volt szenvedélyes játékos.

Felállt, bóklászni kezdett a szobában. A két lyukas cérnafüggöny között, a bejárattal szemközti falon az esküvői kép. Endre bácsi még szívödglesztő öntelt mosollyal, Eliza néni pedig mirtuszkoszorúja alatt földöntúli boldogságot ígérő, félig hunyt szemmel hajoltak össze. Akár egy bűgő gerlepár valami század eleji giccses képeslapon. Lehetőség, hogy ez a kép is csak — szemfényvesztés? »Hiszen ilyen képem nekem is van otthon.«

— Endre bácsi... játszik még néha?

Az öreg elmerülten szürcsölgette a teáját.

— Hát... minden sátoros ünnepen. Köszvényesek az ujjaim, meg ezt az öreg bűtort is fel kellene már egyszer hangoltatni. Idegesít már a szörtyögése.

— Most az egyszer... játsszon még valamit... olyan régen halottam!

Az öreg szeme felfénylett. Mindhárman ideges ujjakkal matattak az ablak sarkában egymásra hányt foszlott szélű, megsárgult kottalapok között.

— Endre bácsi: ezt! Jaj, ezt! — sikított fel gyerekesen és egy Haydn-kötet alól előcibálta a *Für Elise*-t.

Az öreg fürkészve pillantott rá, aztán tréfás-lomhán meghajtotta magát feléje, majd, hirtelen ötlettel, a felesége felé is. »*Für Elise!*« — mondta kedvesen és leült a zongora elé.

Beletelepedtek egy-egy kényelmes zsöllyébe — a rugók felsírtak alattuk —, az öregasszony levette a pulóverét. A billentyűk furcsa mellékörejjel sustorogtak, pattogtak, az egyik »disz« tompán, hangtalanul pufogott, valahányszor hozzáérték, hiánya tragikomikus színt adott az egész játéknak. »Egyet-kettőt-hármat, egyet-kettőt-hármat« — suttozta magában, gyerekesen ingatva hozzá a fejét, mint valamikor, de ez már nem AZ a *Für Elise* volt.

»A bácsi keze májfoltos és a néni nyaka milyen ráncos. Hogy nézi, istenem, hogy nézi elmerülten, elbűvölten. Vajon milyennek látja? Szépnek? Fiatalnak? Mi adja ezt a jótékony vakságot, ezt az elégedettséget? A szerelem? Vagy csak az öregség, az elfáradás? Mire megöregszünk, csakugyan mindent elfelejtünk? Az arca fonnyadt, a keze agyondolgozott, a körme letöredezett, világéletében csak a mosogató cselédje, az ágyasa volt ennek az embernek, nem volt egy saját tette, saját gondolata és boldog, boldog... Lehet, szabad egy férfi szerelmében ennyire fölolvadni, ennyire elveszni és semmi mást nem akarni, csak amit ő, csak azt, hogy szeressen, hogy elégedett legyen velünk, mindent erre az egy lapra tenni fel, szolgálni alázatosan, mint egy eb, mosni és főzni rá, remegni a sikeréért, dicsérni és biztatni, áradozni, hogy minden, amit tesz, jó, csak azért, hogy ne veszítse el az önbizalmát, csak azért, hogy kedve legyen tovább harcolni a közös (?) sikerért? Lehet, hogy ez az ideális? Az igazi nő. A NŐ, az önmaga egyéniségének feláldozásával a párjából nagy embert faragó. Lalala-

lalalala-la lalala-la, lalala-la. A tempó. Hol vétettem el a játékot? Mondjátok, hol? Én nem tudok, nem akarok oldódni, én egyéniség akarok maradni, magam és egyedül kiharcolni a helyemet a Nap alatt. Lehetséges, hogy igaza van Lujzika nélinek: nem vagyok eléggé nő? Vagy csak — nem szeretem eléggé a páromat? Nehézkes már a keze. Jézus, mit csinál ezekből a leheletkönnyű triolákból! Darabos, széthullik az egész. Hogy nézi az »ó Elizét«. Elmerülten, elbűvölten. Engem soha senki se nézett még így. Milyennek látja? Szépnek? Fiatalnak? Mi adja ezt a jótékony vakságot, ezt az elégedettséget? A szerelem, vagy csak az öregség, az elfáradás? Mire megöregszünk, csakugyan mindent elfelejtünk? Az arca fonnyadt, a keze agyondolgozott, a körme letöredezett. Mit adhatott neked ez az asszony, amivel eltöltötte az életedet? Hiszen szép se volt, okos se volt. Elbújni a világ elől és csak egymást szeretni. Egymást szeretni: egy évig, kettőig. Lehetséges, hogy lehet örökké is szeretni? Ha tudjátok, ó mondjátok a varázsszót, ó mondjátok meg nekem a varázsszót! Diminuendo, kicsikém, diminuendo. Lágyan, halkán, finoman. Most pedál. Ne olyan erősen! Könynyedén. Gracioso. Csak könnyedén, graciózan, még ha az ujjak me-revek is. Csak ahogy a partitúrában elő van írva. A partitúra fontos. A partitúra a legfontosabb. Lalalala-la, lalala, lalala. Miért jöttem én ide? Eliza néni plédet takar a bácsi derekára, asztali lámpát tesz a zongorára, hogy jobban lásson. Miért jöttem én ide?«

— Még egy kis linzert?

— Köszönöm, fogyasztom.

»Miért jöttem én ide? Ezek a vékony, üvegszeműen áttetsző orrok, elkocsonyásodó szemek, májfoltok... Hullafoltok! Az alkonyatban elmosódnak a színek, csak a körvonalak éleződnek ki. A kis lámpa kékeslilás vibráló szivárványcsíkkal nyaldossa körül a koponyákat. Koponyák! Aszott állakból kiteljesedő nagy, csontos homlokok, melyeken már pattanásig feszült a vékony, pergamenszerű bőr. Kifejezéstelen, beesett szemüregek, a káposztaszagú, nehéz barna hát-térből félelmesen elővillogó fémes csattogású műfogsorok. A mozdulatok. A gesztusok. A szeretetteljes odahajlások... De hiszen ezek már csontbillentyűkön működnek, s a rugó, amely még hajtja őket, a megszokás. CSAK A MEGSZOKÁS!

Vissza! Vissza! A szalon almaillata. Egy süvítve tova-gördülő fotel. Ennek nem esik ki a lába? Danke schön, ne tessék lámpát gyújtani, úgylis hiába. A csontok már könnyen szeretnek. Haldokolni már csak egyféleképpen lehet. De addig? ADDIG? Az egyik nádszéken valami nyüszít. Linda! Linda, hát nem ismersz meg?«

— Linda? Ja, Linda. Aber, es ist eine neue Hündin; eine neue Linda.

»Még a nevek sem változnak. Kutya — kutya. Ember — ember. Minek különbséget tenni? Fő a megszokás.«

Lalalalalala-la... lalala-la... lalala-la...

— Er spielt noch immer. Ha egyszer elkezd, nincs hossza-vége. A kert lompos tujái a hó alatt.

— Tessék csak visszamenni! Magam is kitalálok. Megfázik egy szál ruhában.

A szélfútta kapualj. Hol a kilincs?

Amikor felrántotta a súlyos tölgyfa kaput, rekedten felüvöltött a kolomp. Kint élesen, szemkönyezetően világolt a hó.

A *Für Elise* folyton ismétlődő, újakezdődő, egymásba folyó, hullámzó, édeskés dallama valahonnan messze bentről, valószerűtlen tisztasággal. Diminuendo, kicsikém, diminuendo. Lágyan, halkán, finoman. Ne olyan erősen! Könnyedén. Gracioso. Csak könnyedén, graciózan, még ha az ujjak merevek is. Csak ahogy a partitúra előírja. A partitúra fontos. A partitúra a legfontosabb.

Novellapályázatunk első díjas írása.

RIGÓSZÉL (IV.)

Mintha valaki előre jelezte volna, hogy hozzá jönnek, Zelenovié Pero már benn ült a nagyszobában, az asztalfőn, vadászkalapját most se véve le a fejéről, mégis mintegy áhítatban s révetegen nézve maga elé a szentképekkel teleaggatott falnál, az ablak alatt, ahol besütött a bágyadt őszi nap.

— Tudom, miért jöttök — mondta még mielőtt köszönhetek volna, s őszes borostával teleszórt fakó arcán mintha mosoly fénylett volna. — Ne féljeteK, ha senki se segített rajtatok, Zelenovié Pero megmutatja, hogy kicsoda. Üljetek le! És ne sírjatok!

— Nincs nekünk időnk üldögélésre — mondta az eszéki nő, de leült máris, sőt a kosztümkabátját is kigombolta, s megigazította a fején a fekete kendőt. — Ha tudja, miért jöttünk, akkor csak mondja meg, amit akar, s megyünk máris.

De anyja is leült már, a húga ugyancsak kijebb húzta a széket, mintha egy pillanatra megfélemedtek volna a halottról, aki égő gertyák között fekszik fenn a hegyen, s talán csak a falu bolondja kornyikál fölötte, isten tudja miféle dalokat, s a kutyájuk vonít vigasztalanul a kapu előtt.

— Dicsértessék! — lépett be lesütött szemmel a cseléd, s egy üveg vörös bort tett az asztalra és ki-ki elé poharat. Szép, erős barna lány volt, már nem egészen fiatal, de még rózsaszínű volt karján a bőr, ahogy a blúza ujját feltúrte és domború mellén megfeszült a fehér kötény.

Azt mondták, miatta kergette el Zelenovié Pero a feleségét, úgy-hogy az kénytelen volt beköltözni Eszékre a lányához és talán a vagyronról is lemondani, ha hinni lehetett a meséknek, hogy az úrhatnám pék már végrendelkezett és mindenét erre a lányra hagyta.

— Tölts a vendégeknek, Mandicám! — szólt rá gyengéden a gazda, s a bajusza helyéhez nyúlt, mintha meg akarta volna pödörni. — Ennekem Podhradszky Viktor igazán jó emberem volt — folytatta az asszonyokra nézve és levéve fejéről a zerge-tollas vadászkalapot, így akarván megadni a tiszteletet a koccintáshoz. — Talán csak a felszabadulás mámoros napjaiban zördültünk össze egy kicsit valamilyen félreértés miatt, de aztán összezecskolóztunk és jóbarátok maradtunk. Hát akkor Isten nyugosztalja!

A cselédlány került és fordult, süteményt tett elébük, miközben gazdája a szeme sarkából minden mozdulatát figyelemmel kísérte, s talán még a gondolatait se tudta összeszedni, vagy legalább is nem azt mondta, amit szeretett volna, mert egészen messziről kezdte a koccintás után:

— Mikor ezt a házat negyvenötben megvettem, Izabella kisasszony az utcai szobában lakott, ebbe meg, ahol most vagyunk, az anyja. Arról nem lehetett szó, hogy mindjárt kimenjenek, mert nem volt nekik hova. Egyik fia Pesten volt az öregasszonynak, a másik Párizsban vagy Amerikában, nem is tudom már . . .

Könnyű volt visszanézni az emlékekre Zelenović Pero szavai után, s újra látni a vak leányt a rácsos vaskapun át a kerti fák alatt, fehér botjával tapogatva maga előtt az utat, időnként megállva és a világtalanok jellegzetes fejtartásával figyelve a kapu felé, mintha a doktor lépteit hallotta volna, Komlóssy Kornélét, aki pedig akkor már régen nem járt a házhoz, egyedül hegedült az utca másik végében, ahelyett, hogy Izabella kisasszonyt kísérte volna, mint régen, messzire kalandozó futamai után eredve a csilingelő és csobogó zongorahangoknak, vagy könnyedén megelőzve azokat, úgyhogy a kisasszonynak kellett kemény és erélyes hangokkal sietve üzöbe venni őket . . . És egyszer csak elnémult a zeneszó a régi házban, az ablakot se nyitották ki többé a szalonban, csak a vak leány tűnt fel olykor-olykor a fák alatt, a parkban, s a reszkető fejű öregasszony, aki néha utána tipegett, s azt mondta: Nem kötöttél sálat a nyakadba, még majd megfázol nekem . . . Vagy csak azt: Idehozzam ki az uzsonnádat? Aztán a parkban se lehetett látni többé, vagy a vasrácsos filagóriában, mert örökre eltűnt anyjával együtt a régi házból, amelyben azután már Zelenović Pero foglalta el a hatalmas szobákat.

— Útlevelet nem adtak ki még senkinek — folytatta a pék és visszatette fejére a kalapot, mintha így biztonságosabban érezte volna magát. — De úgy járt át a nép a határon, mint régen, amikor nem is volt itt semmiféle akadály. A katonákat nem állította meg senki. Felrakhatták volna a fél falut a teherautókra, mint ahogy föl is raktak sok mindent . . . Na, mondom magamban, eltranszporálok én ezeket innen hamarosan. És akkor szóltak Vikornak, csináljon már valamit, mert ezek félnek . . . Mandica, töltsél!

A szép barna lány egy pillanat alatt benn volt a szobában, mintha csak az ajtónál várakozott volna a parancsszóra, s hiába tiltakoztak a gyászoló nők, a törpe pék ismét koccintott és kalapot emelt előttük, csak azután idézte tovább az emlékeit, mintha előzőleg erre a korty borra igazán szükség lett volna:

— Méltóságos asszony, mondtam, én csak egy szegény kis pék vagyok, de a barátom orosz tiszt, aki előtt minden út nyitva áll. Viktor ott állt mögöttem ünneplőben, nyakkendővel, és mivel előzőleg egy kicsit bepityizáltunk, jókedvűen is. Mindjárt kezet csókolt az öregasszonynak, aztán a lánynak. »De mért nincsen uniformisban, ha tiszt?« — gyanakodott a méltósága, mire Viktor megesküdött, hogy tényleg tiszt, csak itt most civilben jár. Na jó, azt mondják, majd ők még alusznak rá egyet, menjünk el másnap estefelé.

— Mért mondja most ezt nekünk, Pero bácsi? — emelte fel tiltakozón a hangját az eszéki Elvira. — Eljöttünk megtudni, van-e hely apámnak fönt a Rigószélen?

— Várj! — csitította a pék. — Nekem Viktor a barátom volt, mondtam már. Amikor elvitték azt a hat embert, mindenki azt hitte,

én vagyok a bűnös. Pedig a rendet főntartani nem az én dolgom volt. Tudjátok jól, kié. Micsoda erős ember volt az Ivo! És mire meghalt, pár évvel később, az anyja sem ismert volna rája, úgy összement. Tudjátok, miért? Mert Viktor senki előtt se titkolta az igazságot, hogy én ártatlan vagyok.

Az özvegy csendesen sírdogálni kezdett, s a lányai csak nézték, mintha csodálkoztak volna, hogy miért sír. A szép erős cseléd bejött és kiment, mint akinek egy percnyi nyugta sincs, s a gazdája hosszan utána nézett beszéd közben.

— Hát ha az ember nagyon meggondolja, borzasztó is lehetett szegény Ivónak. Éveken át tették rá a megjegyzéseket. Nem haragosan, nem gyűlölködve, nem is túl hangosan. Csendesen, mint a halálba kergető lelkiismeret. Hát ettől szabadított meg engem látjátok, ez a jó ember, Viktor!

Az özvegy hangosan felzokogott, mintha erre a biznyságra lett volna szüksége, hogy megértse, milyen jó ember volt csakugyan a behemót söröskocsis. De Zelenović Pero még nem fejezte be vallomását:

— És a határon is ő vitte át a szegény méltóságáikat. Csak közben egy kis baj volt, nem is tudom, elmondjam-e nektek. — A cselédlányra nézett, mintha tőle várt volna néma biztatást vagy tilalmat, s aztán folytatta: — Jó pár estén át kellett odajárni hozzájuk, amíg sikerült őket rábeszélni, hogy útnak induljanak, fel Budapestre, a méltósága fiához. Volt egy szép szőlőm túl a Makár-hegyen, azt adtam cserébe, a pénzt meg milliókba tettem elébük, de odaát így sem ért már semmit. És hogy elmentek, azt is szegény Viktornak köszönhetem, tudjátok meg.

Nem takarékoskodott a szavakkal, hogy a megboldogult ukrán érdemeit méltassa a családja előtt. S azok, mintha most világosodott volna meg előttük, ki volt, akit sirattak, mintha eddig nem ismerték volna, milyen nagylelkű, másokon segíteni kész, rendes ember volt, időnként sírni is elfelejtettek, úgy hallgatták Zelenović Pero dicséreteit.

— Mondom, talán nem is való, hogy mostan ezt tinektek elmondjam... De miért? Hát ez is csak amellett szól, hogy igazán derék, szeretni való ember volt apátok, és még olyan finom úrinő is bele tudott szeretni, mint Izabella kisasszony, a doktor után...

— Miféle bolondságokat beszél itt összevissza? — csapott az asztalra a fiatalabb leány, aki hármuk közül talán a legkevésbé adta át magát az emlékeknek a fakó arcú ember szavai nyomán. — Nem azért jöttünk, hogy mindenféle marhaságot halljunk, hanem hogy megmondja, átadja-e a temetői helyét a Rigószélen vagy nem?

— Már eddig is sejthettétek, hogy szívesen helyet csinállok neki a hegyen, és ha kicsit többet beszéltem, hát az csak azért volt, mert igazán szerettem apátokat! És azt is tudom, hogy ő azért nem mindent mesélt el nektek odahaza, és így talán nem is hallottátok róla, amit most elmondtam.

Hát hogy nem mesélt, ez igaz volt. Mert úgy jött haza, szegény, és ezt most se lehet letagadni, hogy csak beesett az ágyba, s már horkolt is, mert holtrészegen érkezett esténként, olykor még kurjongatni is elfelejtett, teleénekelni az utcát, mielőtt berúgta volna a kiskaput. S az özvegy, mintha meg akarta volna védelmezni a lányai előtt a

kimondhatatlan váddal szemben, miközben a kíváncsiság is erős volt benne, így szólt:

— A mesterségivel járt, hogy inni kellett szegénynek. Ment egyik kocsmából a másikba, és mindenhol elébe tették a porcióját. Más, gyöngébb ember ki se bírta volna. Hanem mi volt a kisasszonnyal?

— Hogy mi volt? — tűnődött el Zelenovič Pero a saját szavain. — Szerelem volt! Beleszeretett a kisasszony. Egy este csak fölhajtotta a zongora födelét és játszani kezdett, mint régen, mikor még a doktor kurizált neki. Valamilyen orosz dalt muzsikált, úgyhogy Viktor énekelni kezdett meg sírni hangosan, mint a gyerek, a méltóságos asszony meg azt mondta: »Hiszen én ezt ismerem, két fehér ló van a kocsijába fogva!« A hangjáról ismerte föl. Talán énekelni hallotta, amikor hazament. De a lány avval nem törődött, csak játszott azon a zongorán, már éjjelre járt az idő, a méltósága elaludt a székében, én meg mondom, gyerünk a fenébe, elég volt, de nem, Viktor letérdelt a kisasszony elé ott a zongoránál, térdére hajtotta a fejét és sírt, az meg csak simogatta és egyszer csak azt mondta: Szegény barátom, szeretem magát!

— Gyerünk! — állt fel a fiatalabb lány, és akkor már csakugyan menni kellett, s Zelenovič Pero nem marasztalta őket, csak az izmos, erős derekú szolgáló ment ki velük a park sóderral felszórt útján a kapuig.

— Na, mit végeztetek? — érte utol őket motorján a szikvízgyáros. — Ugye, hallani sem akar róla?! Ismerem én ezt jól!

Nem feleltek neki. Siettek haza a halotthoz, s közben egy szót se váltottak egymással, mintha a titok, ami az idő mélyéből a fiatal Podhradszky Viktort hozta elébük, el is feledtette volna velük a halált, a fájdalmat, a gyászt és az egész kínos huzavonát a Rigószélen megásható sírgödör körül.

A kiskapu nyitva volt, a félkegyelmű legény elaludt a konyhában, mellette üres volt a pálinkásüveg, az özvegy felvette, az asztalra tette, s megigazította a bolond fején a kalapot, mintha így kellett volna ülnie a halottasházban, kalappal a fején, mert hát bolond volt.

Aztán este lett, s szállingózni kezdtek a feketébe öltözött vénasszonyok, mint amikor varjak ereszkednek le lusta szárnycsapással a földre. Hangos szóval kezdték mondani az Űrangyalát, könyörtelenül és feltartóztathatatlanul, mint egy áradat, amely mindent elsodor maga előtt. Hosszan és kitartóan imádkoztak, csontig hatoló hangon, úgyhogy amikor elhallgattak végre, egy fiatalasszony felnevetett a halott mellett, ahogy valamilyen vidám mesébe fogott a szegény Viktorról, és mindenki megkönnyebbült.

A szomszédasszony otthonosan sütötte meg kinn a konyhában a pogácsát, és miközben felrázta és kilökte az éjszakába a bolond legényt, aki jajgatva ereszkedett le a hegyen, s messziről is hallani lehetett a panaszát, odafordult az észéki Elvirához és azt mondta:

— Azt se tudom, hol a zsírotok! A sajátomból hoztam. Hát csak mondom.

— Jaj, édes Marisom, — sóhajtott fel egy vénasszony, aki az imént még oly szigorúan imádkozott. — Emlékszek, mikor ez beléd habarodott, ez a szegény Viktor! Hozta ki a monostori bandát és minden másnap éccaka húzatta az ablakod alatt. Azt mondja szegény uram,

Isten nyugosztalja, nem is csodálkozok, amilyen egy szép lány ez! Csak, azt mondja, csukd be az ablakot, hadd aludjak el.

Nem volt szép lány, szegény, csak engedelmes volt és szelíd tekintetű, de az se használt azután, hogy Csordás Nagy István miatta akarta elkergetni a feleségét. És az éjjelizenéből se volt igaz egy árva szó se. Nem kellett őneki muzsikaszó, hamarosan beleegyezett, hogy feleségül megy a korbély ukránhoz. De egy másik már folytatta a halott dícséretét:

— Amilyen nagy természetű volt, olyan lágyszívű is volt. Az én Elvirám, mondta és könny gyűlt a szemébe. Vagy amikor a te uradat elvitték, hogy ez hogy fogadkozott, kihozza ő, szembeszáll érte az egész világgal!

Most a fiatalabb lánynak kellett volna elsírnia magát hangosan, hogy mindenki lássa, mennyire szívére vette a kegyeletes szavakat. De az nem tudott alakoskodni, ha tudta is, hogy azt mondják rá: »Kommunista, azért«. Mert apja inkább azt vetette a szemére, hogy börtönbe került az ura, és soha meg nem kérdezte, miből él és miből próbál neki csomagot küldeni.

Aztán késő este lett, a falu végleg elcsendesedett, csak egy-egy hajófüty hallatszott, a vénasszonyok közül néhányan már mellükre ejtették a fejüket, mert erős volt a pálinka, amivel megkínálták őket, s különben is korai lefekvéshez voltak hozzászokva. Amikor pedig Dávid jött bejelenteni, hogy megásta a sírt, a virrasztásnak is vége volt. Aki nem ébredt fel a hangjára, ahhoz ő maga lépett oda, hogy megrázza:

— Megvan már a halott hajléka, Isten nyugosztalja!

De ő maga nem követte mindjárt a sötétben botorkáló vénasszonyokat. Megkapta a járandóságát, lehajtotta a három pohár pálinkát egymás után, a pogácsából is evett, s akkor feltette fejére a kalapot, mint aki már megy, s így szólt:

— Hát ez nagy küzdelem vót! Nem is emlékszek rá, hogy így kellett volna valakiért is megküzdeni. Pedig elég régen szolgálom az egyházat!

— Az életért jobban kell megküzdeni néha — mondta a megboldogult Podhradszky Viktor veje, az, akinek olyan nehéz sorsa volt. Mert ő kísérte ki a sírásót, aki erre azt mondta:

— Ebben az egyben egyezek veled, Józsi!

És ahogy ment az alvó falu fölött a hegyoldalban a lakása felé, túl a Rigószélen, külön átérezte szavainak jelentőségét. A fejéhez nyúlt, mint aki többet ivott a kelleténél, s felsóhajtott. Hogy mire gondolt, talán a régmúlt időkre, mikor még másféle falu aludta álmát a hegy aljában ilyenkor ősziidőben, talán az örökre eltűnt emberek is megjelentek előtte egy pillanatra, mert hosszú volt az út a temetőig, a vak leány, s a sánta suszter éppúgy, mint a rossz lelkiismeretétől elsorvadtt ember, vagy talán az élőkre gondolt, akikkel jóval nehezebb szembeszállni, mint megásni a holtak sírját, ki tudja...

Csak ment az őszi éjszakában, kicsit pityókásan, árnyéka imbolgva követte, mert szembe sütött vele a hold, s láthatatlan szárnyakkal szállt fel előtte az eltűnt idő és a történelem.

(Vége)

SZELÍD SZÓVAL

1

*se fölényel, se erővel; fokozódó hatalommal,
puha szóval, muzsikával közelíts meg. Mosolyomra
ne vadásszál, kicsapódik.*

*Se fölényel, se erővel, de szelíd szóval elérhet
a fölényed, ne dörömbölj befagyott homlokomon, csak
melegíts fel melegeddel.*

2

*ne szakítsd szét nevetését a gyerekkor szigetének,
felelőtlen kezed óvjad gidakedvű mosolyuktól.
Nem a rémes mese kell most; ha didergő szívük úgylis
megütődik hidegétől ama rossznak, magam is csak
pihe-cirmos simitással merem őket felidézni,
nehogy álmuk szepegéssel telítődjön. Ne riassza
rideg ősz, pöndörödő, szöszke nyaruk gyermeki fényét*

3

*haragos szó ne feszítsen, nehogy édes fecsegésed
elapadjon, keserű és igen álmos vagyok én már;
üdeséged betakarhat susogó zöld levelekkel*

4

*csak olyan halkán, olyan gyenge magányos lebegéssel
közeledj, mint a sok apró ragyogás víz tetején. A
kicsi pillák repesésén idejuthatsz, de ne szólj, ne
kuvikold jóslataid mennyei csöndünk üvegébe*

5

*a madárdalt sose halljad! Ha a kígyót tekeregve
beleengeded a fészek közepének melegébe,
a fiókák repeső kis szíve dobban, pihe-tolluk
odahull majd taposó lábad elé, és pirosodva
csöpög onnan le a fészek magasából pici vérük.
Te — ki csizmás vadat űző — mibe fogtál? Hol a vadkan;
amiről már meseszóval hitegettél, dühösen se
magyaráztál, a szelídség fuvoláit fuvalommal
telefonáltad. Ki se gondolta e véres temetősdit,
csupa tüskére a békét . . . — ime én is kire bíztam*

6

*a zenészek belopódnak hasadékok kapujába,
s szerénádót muzsikálnak kihunyó öntudatodnak*

7

*mosolyod gyöngye virágát mutogatják, szemeidben
kitenyészített peteérő daganat, fogsorod élve
nevető paszta — a szappanhab idétlen szavalása.
Merev álmod kifehérik, te plakát-angyal, erőitlen
denevérként szavaim kérge ütődik mosolyodnak.
Szavakat gyűjtani, szörnyű tüzet, égő csalogányok
bűdös üszkét odarugdosni eléd, hogy fölemelve
megalázott repülésem füled űrjébe merüljön*

8

*neveted hajdani versem Dani, s nem hívlak el én se
soha már játszani! Hej, föld betakart, csúf Dani, téged*

9

*szomjas az ember, borosulna
— nekipattan, danolász. Búja elolvad, s muzsikásan
tavaszul gondja. Feküdtél odabenn paplanos ágyban
eleget, most sugarazz minden irányt, s megsiketültek
is elértik. Poharat tölteni elfogynak a jóra
hegyezett mozdulatok — látod a távol menekülne
a te talpad fedezékébe, alábújva az útra
porosítná soha nem járt örömd —, míg te csak alszol
boros-ébred, könyököl kedved az asztal deleléses
tunyaságában. A vénnek, de sokat vártak idézve
fiatalságod, olyannak köszörültek, hogy a szőke
fejed is gyászba sötétült, de te dőzsölve magadban
tavaszítod fogaid közt nyomuló gondod a dalba,
a locsolt, dongadanájú el-elázó rekedésbe*

10

*haloványabb vonalakkal vonalazd meg belenyugvó
egyedüllétem. Utolsó menedék ez; se a távol,
s a közel sem szabadíthat fel. A rejtek mocsarának
közepén én vagyok, és én vagyok így — már az időben
a mocsár is —, konokul véd unalom, s kéri magányom.*

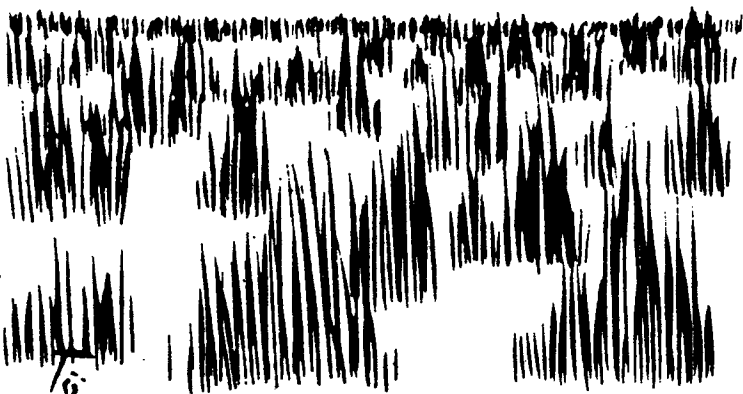
11

*különös fecske cikáz bennem — a múlt Afrika álma —,
meleg életre szokott lenge remény, oly levegős és
üveg-álmú, hogy alig látni. A szárnyát kifeszítve
beleszáll egykori fényembe, ahol pókok a hülten
heverő tárgyakon őrzik sohasem volt szeretetnek
javait. Honnan az ily nappali álom? Bearanyzott,
homokot járt üzenet járja a bensőm. Mit akarhat
ez a fecskés suhanás tőlem? A múlt álma helyettem
hideget, túlhaladott pontokat érhet . . .*

körülöttünk a megunt távlat iram-napjai, szomjas sivatag láza arany-hólyagosan szárad, a torkunk bedagadt. Szólni akart görcseiben nyálat evő tűz fut a dal kérge alá. Szomjasan ömlő zubogás, vagy patakos, hűs belenyugvás hiteget — mint a farával a megunt kurva csinál, kit ki se méltat figyelemre

toluló évek a lépcsőfokokon fölfele mennek, az ürességben a léptük zaja nem hallik, az ajtók kinyitottan, folyosókon poros álmú denevérek. Sehol életjel, az évek pedig örült nyugalommal menetelnek fel a lépcsőn, fel a kémény magasába, menetelnek fel a kémény magasának peremére, menetelnek peremének magasából levegőbe, levegőből az ürességbe. Ürességnek a fényt se lehet látni, hisz az sincs neki, éppúgy zaja sincs, de ez nem érdekli az évek tolulását, ahogyan fölmenetelnek. Föl, a lét nélküli nincs állapotába

szeretet nélküli jóság nem akar semmit. Az ember csak evez, s dolgai képzelt szigetekként szakadatlan a szemében ködösödnek, s tagolatlan valamennyi; belefáradva a fénylő lehetőségek okozta viselésébe, kevésbé viszonyul tettei véges talajához. Különös képek ütik fel fejüket, nem lesz egyéb rendszere omló falak és helyre hozott fal-repedésnél. Ha a látszat habos és sós folyamában evez álmos merüléssel, nem akar semmit az ember; szeretet nélküli jóság szabadul tetteiből is

SODORTATVA

Kiközvetítettek egy üzembe — gyárnak azért mégsem nevezném ezt a létesítményt —, valahová a város túlsó végébe. Lakásomtól, a rabbinátustól jó messzire esett, majd egy óra villamoson, aztán még gyalog is vagy tíz perc.

De milyen tíz perc volt ez az első. Kezemben a várostérképpel, könnyen megtaláltam a nyílegyenes utcát, amelyet különben igen egyszerűen és elmésen Gyár utcának hívtak. Ez a Gyár utca két-két és fél kilométer hosszú lehetett, bár teljes hosszán soha nem jártam; tervezett utca, mert nyílegyenesen haladt. Nyugati irányba. Jobbra és balra hajszálnyira egyforma üzemek sorakoztak, füsttől diófafác színűek, téglakerítések járdára nyíló portásfülkékkel és dróthálós főbejárókkal, középuött gigantikus vasláncokkal összelakotolva. A kapuhálón végtelen kiterjedésű rendetlen udvarokba lehetett belátni, némelyiket keskeny ipari vasúti sínek szántották szeszélyes alakzatokat írva a főként bazalt-gránit kockákba.

Szerencsétlenségemre, nagyon korán volt még; a nyílegyenes kelet-nyugati irányú Gyár utca keleti végében, pontosan két szemközti üzem közé beállva, éppen emelkedőben volt a nap. Ahogy megpillantottam a különben tagadhatatlanul mindennapi jelenséget, a napot ezzel a diszlettel, ezzel a parádéval, amit annak idején még a legelszántabb szocialista-realista festő sem mert volna a vásznán művelni, olyan ijedség uralkodott el rajtam, amit egy különleges fata morgana látásakor érezhetnék, vagy akkor, mikor első ízben megpillantom az északi fényt, mondjuk, Alaszkában.

Minden simán ment: olyan üzembe kerültem, ahol vasaló és reszószinórokat öntöttek gumiból. Az én munkám vagy húsz társammal együtt az volt, hogy egy rettenetes méretű szabóollóval körbe kellett vágnom a gumiöntvény két szélét ott, ahol a forma mentén még forró állapotában a szürke anyag csipkésre kifolydogált. Nagyon jelentéktelen munkának látszott; a művezető jóindulatúan elmagyarázta, hogy redkívül nagy figyelemre van szükség ehhez a munkához is, mert ha véletlenül belenyisszantunk a zsinórba, akár csak annyira is, hogy külső csorbulat keletkezik, már dobhatjuk is el az árut, a szigorú meón úgysem jutna át. Ezenkívül teljesítménybérbe fizetnek. Hagytam, hadd beszélje jól ki magát, semmit nem akadémizáltam, nem kérdeztem, ezért nyilván nagyon jó benyomást tehettem rá. Búcsúzóul erősen megrázta a kezem, úgy éreztem, mintha szabóollók szorításába kerültem volna, aztán széles művezetőmosollyal eltűnt. Ahogy kitétte a lábát, a nők menten kacarászni kezdtek, míg arra gyanakodtam: inkább folytatják a belépésünkkel abbamaradt nevetgélést, semmint hogy akkor kezdték volna.

Jó három órával később kezdtem dolgozni a többieknél, dél felé mégis úgy éreztem: vagy itt pusztulok el menten, vagy pedig fölkelek, és egyetlen szó nélkül kísétálok, el a portásfülke előtt, mintha csak tévedésből kerültem volna ide. Csakhogy erre az érzésre már előre vártam, nem ért készületlenül: minden erőmmel munkásapámnak arra a már-már nem is emberi szigorára koncentráltam, ahogy megszabta önnön élet- és munkaritmusát hosszú évtizedeken át. Aztán, különös módon, eszembe jutott Benő barátom, mikor egyik osztálytársunkról azt hallottuk, hogy cipőgyári munkás lett.

— A barom! — üvöltötte Benő. — Ha ennek gőze lett volna, hogy mit jelent egy életen át, de legalább is húsz-harminc évig körülbelül ugyanazt a mozdulatot ismételtetni egészen az ájulásig, esetleg egy és ugyanazon a gépen, de vegyük, nem marad, csak tíz évig, napi nyolc-tíz órán át, vagy még addig sem, csak egyetlenegy évig, fél évig — ember, gondold meg, akár csak egyetlen napon át, egy egész istenadta napon, ugyanazt a mozdulatot ismételtetni, feltéve, hogy nem jön közbe munkabaleset, és már az első órában ott nem hagyja a fogát...

— Benőkém! — állítottam meg akkor. — Benőkém! Meglátásom szerint te sem jársz mezítláb.

— Igazad van — vágott vissza Benő. — De én ezért a cipősségért megszenvedek magamban, ha nem tudnád. Nem bánám és nagyon igazságosnak tartanám, ha az ilyen gyári készítmények árát a tíz-húszszorosára emelnék, és ezt az árkülönbözetet a munkásnak az utolsó fillérig ki is fizetnék, míg a mezőgazdasági és kisipari termékek...

— Hülye! A te helyedben én már háncs ágyékkötővel és mezítláb járnék, a háncsot mezőgazdasági termékek tekintve.

— Barom! — így Benő. — Kár veletek a szót vesztegetni.

— Kár. Egyébként a bányászokról mi a véleményed, mondjuk a vajúdrokról, ott a mélyszíni fejtésnél, ahol a ducolást is maga végzi az ember? Ehhez nem lenne kedved?

Benő egyetlen szó válasz nélkül kifordult az ajtón, aztán hatalmas dörrenéssel bevágta maga után.

Felhangzott a délutáni sziréna. Véres-hólyagos ökleimet nadrágzsebembe süllyesztve, füttyörészve haladtam el a portásfülke előtt. Az utcán újabb csoda ért: a kelet-nyugati irányú Gyár utca nyugati végében, két gyár közé, az úttest fölé, beállt a nap.

*

Elég különös helyen aludtam, a főrabbinátusban. Az épület maga százévesnél is öregebb lehetett, zsinagógák stílusában épült; szobám a héber tanterem volt, bár a szoba birtokos személyragját nyugodtan el is hagyhatom. Ez a tanterem csak csütörtök délután kivételével volt az enyém, mikor kutya kötelességem volt szobán kívül tartózkodnom. Ezen a csütörtökön tanultak a gyerekek héberül. Lehettek legalább negyvenen. A számot abból következtettem, hogy a padok három sorban helyezkedtek el, minden sorban nyolc pad, párosával; csütörtök este pedig olyan tömegű szemetet találtam valamennyi pad alatt, hogy minden kétséget kizárt: zsúfolt volt az osztály.

Főrabbinátusbeli dolgom közül a legszomorúbb azért a minden csütörtök reggeli csomagolásom volt. Mintha csak egy kedves albérletet számoltam volna fel, vagy betörő távozik úgy, hogy ottjárta után az utolsó nyomokat is gondosan eltüntetni maga után. Nekem is el kellett tüntetnem magánéletem nyomait, elsősorban is az összecukható vaságyat a Wehrmacht jelzésű pokrócokkal. Az ágy a csigalépcső folyosóra vándorolt, és úgy kellett festenie, mintha a ház egyelőre még megtűrt, de holnap már kidobott szemete lenne. Pár holmim, amire kinn még szükségem volt, például pizsama, fogkefe, a taneszközös szekrénybe vándorolt, amelyet kénytelen lettem kulcsra zárni, és a kulcsot magamhoz venni. Az elzárást az tette indokoltá, hogy ottilakásom első csütörtök estéjén az asztalon ágaskodó kilencágú gyertyatartó mind a kilenc ágán, mint kis gesztenyevirág tornyocskák, az én rongyos, mosásra félretett négy és fél pár zoknim éktelenkedett, a gyereki bűnözés bizonyítékai. Én akkor ezt így fogtam fel. Így hát, amire magam is gondolhattam, hogy a héber nyelv és vallás oktatásánál szükség lehet, kiraktam a szekrényből a tábla mellett álló ládára, és birtokomba vettem a szekrényt.

Minden hónap első szerdáján, mikor is doktor Dayan főrabbi a hittársaknak tanácsadást adott, nekem kellett a kaput nyitogatnom s betessékelnem a hívőket a kis, talmudokkal és világi törvénykönyvekkel telezsúfolt irodába, ahol is az okulni vágyó felek türelmes megadással várták ki sorukat.

Végeredményben egy trópusi őserdőben sem rejtőzhettem volna el jobban, mint itt. De nem tartott sokáig ez az inkognitóm: egy első szerdai este, ahogy a rengeteg vaspánttal-retesszel ellátott, még az üldözés idejéről tanúskodó kaput kinyitottam, Fedorovics állt előttem.

Fedorovicsot látnom itt és ebben a helyzetemben ugyanolyan megdöbbenést jelentett számomra, mintha csak apám állt volna ott, örök elégedetlen, örökké, minden körülmények között szervezkedni, minden éghajlat alatt fegyelemmel tiltakozni vágyó apám, amikor felteszi az emlékezetes kérdést: »Mondd meg nekem őszintén, mi akarsz te lenni az életben?«

Láttam a meghökkenést Fedorovics arcán, de még idejében észbe kaphatott, úgyhogy a meghökkenés csodálkozásba simult. Egyszerre tegezni kezdett:

— Te itt vagy?

— Itt. A rabbit keresed?

— A rabbit.

— Gyere. Az a dolgom, hogy elvezesselek hozzá.

Fedorovics a kíváncsiság terhe alatt egészen kisfiús lett:

— Itt is laksz?

— Itt. Akarsz a szobámba jönni?

Bólintott.

Őszönösen magam elé engedtem. A színes csillagú ólomüveg barakásokon át beszűrődő félhomályban a hegedűjét vettem észre, ahogy maga mögött kezeit összekulcsolva, a hangszert a hátához szorítja. Tétova léptekkel menetelt előttem egészen a folyosószakaszt bezáró ajtóig, ott megfordult, és kérdőn pillantott rám. Innen már én mentem előtte; az újabb folyosó után ki az udvarra, ahol az előző

éjszakai esőtől locsogós sárba tovább tapostuk a hatalmas platán zizegve elrugaskodott kora őszi leveleit. Az udvaron átlós irányban haladva az ajtóm elé értünk; sarkig kitértam a vetemedett akácfa ajtót, és erőszakolt vidámsággal meghajoltam előtte.

— Parancsolj, Fedorovics elvtárs.

Fedorovics belépett a csigalépcsős folyosóra. Aztán a következő ajtót, szobám ajtaját tártam előtte sarkig:

— Parancsolj, Fedorovics elvtárs. Foglalj helyet, ahol csak óhajtasz. Ülhetsz a jó tanulók padjába, de beülhetsz a legutolsóba is. Látod, ülőhely az van.

Fedorovics mintha nem is hallotta volna, fellépett a dobogóra, és hegedűjét óvatosan az asztalra tette. Nem is tette, inkább helyezte. Aztán rám nézett:

— Téged Vajnáknak hívnak, igaz?

— Vajnáknak.

— Ül le, Vajna. Én fizikus vagyok; igaz, nem miattad jöttem ide, de úgy látom, neked nagyobb szükséged van most valakire, mint nekem a rabbi tanácsára.

Gondosan felhajtottam a két katonai pokrócot utcai ruhám alatt, és lekuporodtam az ágyam szélére.

Hosszan hallgattunk.

Fedorovicsot néztem, ahogy később a táblához lép, megragadja az agyonnyomorgatott krétacsonkot, és bizonytalanul rajzolni kezd. Nagy, gyerekes ákombákomokat rajzolt, gyönyörű absztrakt virágokat, házakat füstölgő kéménnyel. Döbbenet fedeztem fel, hogy tulajdonképpen én is ezeket rajzolom, néha a késő éjszakai órákban, mikor legjobban szeretnék üvöltöni, teljesen értelmetlenül, vad, jelentés nélküli szótagokat, ütemeket, mert levetkőzni, lefeküdni képtelen vagyok, de képtelen arra is, hogy kirohanjak az utcára, és az első részeg járókelőnek a fülébe ordítsam: nem is olyan rossz élni, csak hogy mi nem tudunk élni, és hogy az egymás közti távolság nem egyéb, mint az előfordulható legtragikusabb optikai csalódás...

— Beszélj már valamit, Vajna — mondta Fedorovics olyan hangon, mintha mély álomból ébredt volna. — Mondj akármit. Nagyon egyedül vagy?

— Nézd...

— Értelek. Ne is folytasd.

— Ha úgy vesszük, tulajdonképpen semmi bajom. Vannak pillanatok, amikor határozottan boldognak érzem magam. Igaz, nagyon ritkák ezek a pillanatok, Fedorovics. Egy ideig az emberiségfogalommal kínlódtam, aztán megszüntettem magamban, mint gyújtónevet. Nem létezhet egyetlen szó, ami ilyen különböző egyedeket egyesíthetne magában egyetlen fogalommá. Maradt az emberfogalom. Tudom, képmutatás lenne az egészet szeretni, az egyeddel meg, Fedorovics, mit sem tudna kezdeni. Gyakran érzem magam úgy, mintha fulladoznék a vízben, holott a part csak egy karnyújtásnyira van tőlem; csak egy egészen kicsi erőnlétre lenne szükségem ahhoz, hogy megmeneküljek. Ha pszichológust ajánlasz, jobb, ha hallgatsz.

— Szecessziós fejtorna ez, Vajna. Marhaság lenne azt mondanom, hogy keresd meg a helyedet a világban. Szerintem senkinek sincs itt elrendelt helye, neked sincs; ami van, csak az a törvény, hogy vala-

miképpen beleilleszkedj, akárhogy is. Lehet, nagyon hasonló számodra ez a két fogalom, azért is olyan nehéz köztük különbséget tenni. Pedig ha átgondolod, Vajna, rájössz, hogy a világ rendje semmivel sem különbözik az elektronok, protonok-neutronok rendjétől — csakhogy ezen a renden belül te is kerínghetsz, választásod szerint, de semmiképpen sem a megkeresett helyeden. Nem tudom, elég világosan fejztem-e ki magam, megértettél-e?

— Nem értelek, csak ÉRZEM, amit mondani akarsz.

— Aztán más, Vajna. Dolgoztál-e te például valaha is úgy, hogy tudtad: munkádnak értelemszerű, maradandó eredménye van?

— Erre nem tudnék válaszolni. Mert jöllehet, minden ösztönöm azt diktálja: a vasalózsínórok egyengetése nem az én dolgom. De akkor kié? Szentírás-e, hogy azé a másiké, aki majd a helyembe jön, ha elmegeyek innen? Vagy csak a kenyér viszi rá őt is, mint annyi sokunkat? Nem létezne ember, aki úgy érzi: rajta kívül senki más nem nyírálhatja jobban azokat a zsinórokat; megtalálta élete értelmét, az igazi feladatot? A hivatást, ami az abszolút gépésítés korában megszűnik hivatásnak lenni?

Fedorovics tekintete beleveszett a padlódeszka ujjnyi vastag repéseibe.

— És még valamit, Fedorovics. Lehet-e maradandó eredménynek nevezni azt, ha az a zsinór, mondjuk, nem csipkétlenül, hanem éppen csipkésen kerül a forgalomba? Válaszolj, Fedorovics, csak azt ne mondd, hogy minden relatív. Ha meg tudnám fogalmazni, ha mondatba tudnám önteni azt, hogy eddig néha tudatosan is, büntudattal is, miért csúszkáltam holtvágányokon, akkor azt mondanám, azért, mert úgy akartam objektív lenni, hogy a romantikát se szerettem volna elárulni.

— Vajna, ne beszélj így. Tudom, ez a teljes elbizonytalanodás, évtizedünk átka. Valaha ezt egészen egyszerűen anarchiának, nihilizmusnak nevezték.

— Gondolod? Így annyira leegyszerűsíténék a dolgokat, mintha már abban is kételkednénk, hogy anyáknak tekinthetjük-e az anyánkat, elvégre ugyanannyi erővel más is a világra hozhatott volna... Ha ezt akarod mondani, tévedsz. Ha akarod, én is megsebezhetlek téged. Ha már elbizonytalanodásról van szó... Mondd meg például te, te volt fiatal vöröskatona, neked tudnod kell, létezik-e az a haza, és milyen az a haza, és milyennek kell annak a hazának lennie, amelyért érdemes az életünket áldoznunk, amelyért érdemes »dalolva állni a kinszenvedést«? Hidd el, számomra ez függvénye az előbbinek, két olyan alapvető probléma, amely már-már megbénít.

— Ó, Vajna, ne bántsd az istent. Mindig minden érdemes; de ha ezekre a kérdéseidre nem találsz meg egyedül a választ, ne is várd mástól. De ha megkérhetlek, engedj ki a kapun, mert ilyenkor már egy rabbi is alszik. Ha megengeded, máskor is eljövök, jó?

— Látod, az én házam az én váram, Fedorovics... Csak még hegedülj nekem valamit, aztán eriggy.

Fedorovics engedelmesen az álla alá emelte hegedűjét, és akadozva kérdezte:

— Schönberget lehet?

CERUZASOROK A MAGÁNYBAN

ÚJRA GYŰJTŐM

Sokszor szónokoltam, és még többet szavaltam lázas sorokat, hogy piros nagy hitet gyűjtsak a kétkedőkben.

Csak későn találtam a szavakra, melyekkel magamhoz suttoghatok, ha már másokért kifáradt a szám.

S egyre többet hallgatok, újra gyűjtöm a pompás szavakat, hogy egyszer elmondjam, amit lázas tavaszokon, dacból magamba fojtottam...

MINDEN KÉSŐ

Valami ifjúkori, átkos, titkolt, kielégíthetetlen vágyakozás zaklatja néha az idegeimet. Fényes utakon jártam, s az önzetlen jóság pelyhes testét simogattam az önkívületig. Ősidők egyszerűsége és régimúlt szabadság természetes tűzhányója perzselte meg az ujjaimat. Pedig én akkor a másíthatatlan vonzalommal találkoztam. S nem lett volna szabad soha egyébre gondolnom.

Most már minden késő. Akár a tilalmakat kitaláló megfehéredett koponyák üregéből ihatnék bosszúmrá boros áldomást, akkor sem tudnám többé megtalálni az egyszer örökre eljátszott tiszta odaadást.

A szüziesség bátor ügyetlensége csodákat gyűjtött szürke, halálos alkonyokban. S én lehunytam a szemem, eljátszottam teremtő gerjedelmeimet. Nem mertem végigjárni ősrégi és mindig újra kigyúló lángok útját. Amikor már oltáron terült elém a megdicsőült kínálkozás, engem a hideg józanság lökött vissza átkozott magányomba. A csodát pedig, a legnagyobbat, mindig elszalajtottam.

És ma is szédült gyöngyvirágok csengettyűznek pusztá óráimon, ha fölébred az egykori láz halvány kísértése. Ó, olyan illatokat, olyan ájulatot, olyan ügyefogyottan parancsoló szent örületet miért nem találom többé sehol?

Mindig sanda gyanú kísért, hogy nem tisztán égő tüzeket gyűjtöttem a vágyakozás baldachinja alatt. S érzem, hogy százszor többet szenvedtem lemondásomban, mintha egyszer bátran bejártam volna a rejtekező, különös utakat...

ANNYI MINDEN FÁJT

Annyi minden fáj már. Anyám különös halála, újszülött álmaim sárga sorvadása, kicsi húgom fehér csecsemőkoporsója, barátaim kínhalála, tűnő éveim megannyi sikertelen nekibuzdulása...

És fáj az, hogy már csak akkor mértem föl a szerelem nagyságát, mikor az erőim kihagytak, amikor a vágy, az örök meteor, már nem minden napomat avatja tündöklő máglyahalállá...

SZERELEM

Másoktól hallott, apró titkokat közöltem vele és az egyetlen igazi titok kezdett kibontakozni előttem. Mások szokott táncát utánoztam, s a saját reszketésem vezetett el oda, hol a csodák kezdődnek, amelyekért megszületni érdemes volt.

Még soha senki olyan őszintén nem közölte velem a tudatlanságát. S miközben a hamis tudás minden betűjét felejteni kezdtem, halatlan tudomány virágja nyílt ki előttem, melynek illatába belekábultam. Mégis egyre erősödtem tőle.

És ő csak jött velem, a semmit nem tudás ártatlan biztonságával. És mindketten megtudtuk, hogy miért vonaglott értünk az anyánk...

VALAHOL

Valahol lebontottak egy falat.

Senki sem tudja, hogy annál a falnál fonnyadt el az ifjúságom. A mellett a fal mellett vesztettem el a legkedvesebbeket, akik fiatal éveim kivirágoztatták.

Azon a falon volt egy ajtó. Az ajtón át jött felém a legörjítőbb csókú lány, fehérén a feketeségek között. Anyja kétfejű kofasárhány volt. Nem volt még szabad csókolnia, s aztán soha többé nem volt szabad. De én az ő bőrén tanultam meg, hogy vannak simogatások, melyek egy életen át a vérünkben háborognak.

DIÁKSZERELEM

Ó, de távoli ködbevesző emlék.

Régen sírhant alatt nyugszik szegény.

Szelíd volt, halk volt, ahogy Ady mondaná: »bőrét sosem érintettem«, csak verseket írtam hozzá, és égő szemmel bámultam rá, ha találkozunk.

Verseimet talán sosem olvashatta. Én vadóc siheder voltam, és folyóvíznyi vágytam körülötte a sárga avart, ahol nyomában jártam, a mosolyát lestem, és a pillái mögül egy fölmelegedő tekintetet.

Ő aztán minden liliomossága mellett józanul kiszámította az anyukájával, hogy egy »jól szituált úriember« lehet a legjobb férj. S ifjan feleségül ment egy bulldogképű, saját házzal, szőlőbirtokkal és jól fizetett állással rendelkező, középkorú úrhoz.

Nemsokára meghalt szülésben.

És ma már alig tudom, miért is égett érte kamaszszívem, miért is szerettem egykor...

A régi verses rajongások elkallódtak többnyire. A megmaradtakból nem derült ki a szerelem oka.

Pedig a férjhezmenetele és a halála egyaránt gyászba kergetett.

ÉL-E MÉG?

Ó, él-e még, aki a lehangosabb szívdobogásom hallgatta?

Szurokszín, esőt csobogtató éjszakákon sötét árnya belopózik hozzám, és kreol arcbőre, kékesfekete hajfonata újra égeti a félénken lüktető ütőeret megfeszült nyakamon.

Miért nem mer és nem tud ölelni, aki először szeret? S miért üldöznek a titkok, melyeknek nem bírtam megnyitni szívemet?

Azóta minden magányos órám azért fázik, mert az első igazi forróságot hűlni hagytam, ahelyett, hogy magamra gyújtottam volna örök emlék-takarónak...

ÖRÖK TITOK

Véremben nyugtalankodnak mind a falusi, sokszoros unokatestvér-házasságok. Ó, pedig úgy tanultam, hogy a rokonok ne öleljék egymást megbocsáthatatlan szerelemmel. Hiszen nem vagyunk ókori királyok, akik csak nővérükkel ülték nászukat, és törvény szerint kiáltó vad bűnt emeltek a szent örültség oltárára. Ott csak két nagyszülője volt az unokának, s örök titok, mit tudtak és őriztek meg a szerelemből egy családban.

VALAKI LEGYEN MINDIG MELLETTEM

Nem szeretek egyedül lenni.

Nem vagyok félős. Az éjszaka árnyai már gyermekkoromban sem riasztottak. Nem ijesztgetett édes szülém, s az apám is határozott, kemény ember volt. Ők elszántságra adtak példát. Ámde sokszor ért bánat, mely nem minden ember sorsát árnyékolja. S nyitott szemmel néztem tragédiák iszonyú gyökerére. Ezért hökkent sejtések vérzik be magányomat.

Valaki legyen mindig mellettem.

Társaságban nevetni is tudok. Tréfa is a nyelvemre akad, ha beszélgetek. De egyedül mindig régi szomorúságok futtatnak vesszőt velem. Az álom-halálíg.

Nem szeretek egyedül lenni.

Hajam őszbe vegyül, mert sokat töprengtem idő előtt. Barátaim meghaltak, vagy harcban elesetek. Némelyek közülük messze vándoroltak. Egyetlen barátnőm, asszonyom is távol van. S ha a csalántestű szavakat ki nem mondom, a szívem dagad bele. Társ kell, valaki. Nem tudok egyedül nevetni.

S nem szeretek egyedül lenni.

TE ÖRZÖD

Én nem érzem magam biztosnak a mosolyod nélkül soha. Csak a fogam csikorog, és az embereket sokszor bensőjükből kifordítva látom. S akkor az életem elviselhetetlen.

A gyermekkorban érzett és aztán mindig eltévesztett nyájasságok kellenének. De már nem tudok visszamenni a legkedvesebb óráimba.

Te őrzöd a nappalaimat. Te tetted békéssé és néha fájdalmasan gyönyörűvé az éjjeleimet. Ments meg az elavult álmodozástól, mely kísér akkor is, ha nappal hideg sugarai a kötelesség útján hajtanak...

Január 3-án lesz két éve, hogy Laták István, a Jaszi Bara ihletett költője tragikus hirtelenséggel elhunyt. Halálának évfordulója alkalmából közöljük a fenti jegyzeteket gazdag trófi hagyatékából.

KÉZFOGÁSOK

IVICA JAKOČEVIĆ

KÁPLÁROK ÉS PAPAGÁJOK

— Színdarabrészlet —

Legény: Ajánlom, hogy a gyufa segítségével sorsoljuk ki a két önkéntest, ahogy a Fehér mondja. Itt van három gyufaszál. Az, akinek a legrövidebb jut, az marad. Rendben?

Fehér: Rendben! Add, hogy elsőnek húzzak. Fekete, húzz te is!

Fekete: Kész! Nézzük!

Legény: Gratulálok, Fekete! Te maradsz!

Fekete: Én is gratulálok nektek. Ti mentek... Micsoda megtisztelés!

Fehér: Mars! Szerencséd van, és most még hülyéskedsz?!

Johnny (papagáj): Mars! Átkozott háború! A szerencse relatív dolog! Mars!

Legény: Készülj fel, Fehér. Jó lenne, ha már holnap délre ott lennénk, hogy mindent előkészítsünk, ami kell...

Fekete: Hé, várjatok csak! És mi lesz a főnökkel?

Fehér: Eh, mi lesz! Te majd reggel eltemeted, és kész!

Fekete: És hogyan fogom egyedül kihúzni innen? És mit ordítasz mindjárt?

Fehér: Hogyan ordítanék, amikor olyan hülye kérdéseket teszel fel!

Legény: Gyere Fehér, én készen vagyok.

Fehér: (mérgesen) Hova sietsz?! (Csendesebben.) Ne haragudjatok, fiúk. Kissé ideges vagyok.

Fekete: Nem tesz semmit. Attól eltekintve, hogy a gyilkolás fizikai munka, természetes az is, hogy az ideg is megsínyli.

Fehér: A magad dolgával törődj, Fekete! Induljunk! (Elindulnak.) Ni csak, holdvilág van!

Fekete: Holdvilág? Akkor a főnököt még az éjjel eltemethetném. Holnap észrevehetnének a szomszédok, és ki tudja, lehet, hogy átvészelték az elnökük halálát...

Legény: Csináld, ahogy akard. Szervusz! Várjatok ránk és hallgassatok a rádiót. Mi útközben megbeszéljük, hogyan és mit fogunk tenni...

Fekete: Sok szerencsét! Vigyázzatok, meg ne fázzatok, fiúk! (*Elin-dulnak.*)

Káplár: Örültek!!! Nem fogom ezt megbocsátani nektek. Maradjatok itt, ahol vagytok és oldozzatok fel!

Fehér: Annyira nem vagyunk örültek! Legyetek üdvözölve. (*Elmennek.*)

Johnny: Átkozott háború! Átkozott háború! Átkozott bolondok!

Fekete: Ha okos lennél, Káplár, együttműködhetnénk.

Káplár: A temetéshez nem szükséges az együttműködés.

Fekete: Jó, egyedül fogok izzadni. Mit gondolsz, messzire kúsztak már el?

Káplár: Nem gondolom... Oldozz el, és majd segíték...

Fekete: Johnny, neked mi a véleményed róla?

Johnny: Igyatok whiskyt! Kergessétek a nőket! Átkozott bolondok!

Fekete: Mindig ugyanaz! Johnny, ragyogó vagy! Te vagy a legkövetkezetesebb élőlény, akivel ebben a pokolban találkoztam... Káplár, csakugyan segítenél nekem a főnök utolsó stratégiai elhantolása körül?

Káplár: Igen, oldozz fel...

Fekete: Várj, hogy egy kicsit gondolkozzam...

Káplár: Gondolod-e, hogy Johnny segíteni fog kivinni?

Fekete: Sajnos, ő csak erkölcsi segítséget, illetve támogatást nyújthat...

Káplár: Hát akkor mire vársz?

Fekete: Lassan, ennyire sietős neked?

Káplár: Sietős! Szeretem a szabadságot...

Fekete: Hm, érdekes! Különös! A fronton az ember, ha nincs megkötözve, úgy érzi, hogy szabad. Honnan most ez? Ez az óvóhely börtön. A valóságban jobban hasonlít a sírra. Ó, bocsáss meg, főnök! Várj, át kell vágnom késsel a köteleet. Uf! Tessék...

Káplár: Végre! (*Felugrik.*) Félre az utamból!

Fekete: (*ijedten*) Mi bajod van? Hagyd a géppisztolyt!

Káplár: Ne mozdulj, ha kedves az életed! Megyek utánuk.

Fekete: Káplár, ne! Nem engedlek!

Káplár: Engedj!

Fekete: Nem, nem bírom... (*Ráugrik a Káplárra. Birkóznak. Konzervdobozok és hüvelyek zaja hallatszik.*) Erővel itt tartalak.

Káplár: (*líhegve*) Engedj, hogy elmenjek, mert megöllek!

Fekete: (*líhegve*) Engem is megtanítottak gyilkolni! Jaj!

Káplár: (*felugrik*) Sajnálom, Fekete, de muszáj volt...

Fekete: Hogy fogom most sebesülten eltemetni a főnököt? És mi lesz velem? (*Kétségbeesve.*) Nem hagyhatsz itt!

Káplár: Ne picsogj! A szúrás nem is olyan mély!... Gyorsan! Átkötözöm a combodat... Ne rángatódzz... Űgy, most pihenj...

Fekete: Ne menj! Nem éred utol őket!

Káplár: Utol fogom érni őket! Ők kúsznak, én meg majd futok... Várj meg! *(Elmegy.)*

Fekete: Állj! Meghalsz! Hallod-e? *(Elsántikál az ajtóig.)* Káplár, gyere vissza!

Johnny: Átkozott háború! Átkozott bolondok! Átkozott háború!

Fekete: *(nyugodtan)* Láttad-e, Johnny? *(Visszatér.)* Hülye... pár nappal meg bírtuk volna hosszabbítani a tűzszünetet... Jaj, de ég ez a seb! Jó, hogy te nem sebesültél meg, Johnny. Az is jó, hogy a főnök sebezhetetlen... *(Ijedten.)* Johnny, képzeld el, ha tetanuszt kapnék! De talán nem... *(Kint, kissé messzebb géppisztolysorozatok hallatszanak.)* Utolérte őket, Johnny... Johnny, bevallok neked valamit: tudtam, hogy nem hozol rám szerencsét...

Johnny: Átkozott háború! Átkozott háború!

Fekete: Egyedül maradtunk, Johnny... A Káplár egyike azoknak, akik előre megfontolt szándékkal ölnek a fronton. Egyébként, kérdzem magamtól: vajon a háborúban előre megfontolt szándékkal ölnek-e vagy sem? Egy bizonyos. Alapjában véve, a háború végtelenül ostoba dolog. A háborúban még a papagájok sem hoznak szerencsét az emberre... Bocsáss meg, Johnny, de ez így van... *(Erős lövöldözés hallatszik. Robbanások a közelben.)* Az ördögbe is! Főlriasztotta ezeket is! Agyonlövök, mielőtt a bunkerhoz érne! Ne félj, megvédelek, Johnny... Vagy engedjelek szabadon? Johnny, emlékszel-e a szabadságra? *(Ijedten.)* Johnny, minket is tönkretesznek! *(Ordít.)* Káplár, dögölj meg ott, ahol vagy! *(Erősödik a tüzelés. Kiabál az ellenségnek.)* Hagyjátok abba! Ez nem tisztességes! Hát nem gyászoljátok az elnökötöket, senkik? *(Nevetve.)* Johnny, én még attól félttem, hogy a tetanusztól fogok meghalni! *(Erős robbanás, recsegés, üvöltés. Az óvóhelyet telitalálat érte.)*

Johnny: Átkozott háború! Átkozott háború! Telitalálat! Átkozott háború! Átkozott háború! *(A fegyverek döngése elnyomja Johnny hangját, amely fokozatosan elhal, és amelyet átszö a zene.)*

Fordította: Kovács D. Éva

AVATÓ

MAGYAR ZOLTÁN

A SZÓ FOGALMA

a szó
öröm
mosoly

a szó
sötét árnyék
izgató ritmus
szerelem

a szó
vallomás

szívből kitépett ág
virágcsokor

a szó
élő szírom
gyöngédség

a szó
vadság
sikoly

a szó fájdalom
könnyörgés és nyomor

a szó
üzlet
csalás
bánat

elkopott élet
tengely körül forgó
halál

a szó melegség
a vágy ismét visszatér
éljük át a szó melegét

A HANG

délben már
szürkülve lebegtek
a pontokká vált vitorlák
sokáig hallottam hangom
kékre festett visszhangját

NYUGTALAN PORTRÉ

barátom kivirágzott
szemét
vonzóra kellett
kifestennem
néztem őt

megkövesedett arcával
keserűen nevetett
kővé fagyott arcomba

URBÁN ISTVÁN

HALÁL-GERINCŰ PILLANATOK ELŐTT

*Ott sétáltam, hol a nappal már kezét lehet fogni
mielőtt vörös pizsamájába bújva utolsó imáját szórja
e fölpüffedt peremű földre.*

*Az esti szél frissen szántotta utolsó
sorát a rozsdamart levelek elmulást vérző fáira.
Különben senki nem szólt;
még a kukoricaszár-síralmak is elnémultak.
Csak a megüledett növényi rothadás
mutatta kutyakölykét a fehér fogú holdéjszakának.
Holnap lehet már fagyra virrad,
s a dohányszínű őzek nem látják többé a nyár vérpoharát
és a csörgő farkú avaron fehér szőnyeg-öltözetben
fekete hintó szedi össze a természetet.*

VIASZRÓZSA

*Élünk a lét cserepei közt vacogva
és sírva csókolgatom árnyruhádat
szemed a fény országa
s én mégis számkivetve szétlegyezve fekszem
árnyékod hűlt zománcán*

*Kezemben virághullák foszlánya bódul
azok melyeket a föld ibolyántúli alkonyában
néked vittem csepkő-fürtökben
lásd a föld daganat tűzgejzirje
vérsebbel mérte kezem
mely az árnyfogú nap gyapjas alkonyán
érted nyúlt s most holtakból kivirágzott*

*Sírok a sok átok-virágon
és ülök csak megfonnyadva nyári sírodon
csillagból épített mentaizú ábrádon
körülottem élőkkal pelyhedzik újra
buboréklombú csillagokkal teleírt álmom:
látni imádni fogni
mindenség-forró lét-virágzó testből
kibújó tűztorony virágod.*

ÖRÖKSÉG

BÉLÁDI MIKLÓS

MODERN KÖLTÉSZET, MAGYAR KÖLTÉSZET

A modern irodalom vizsgálói egyetértően vallják, hogy a huszadik század költészete az átalakulásról, kísérletezésről, az állandó újat keresésről ismerhető föl. Mutatható a század folyamán az egyes nemzeti irodalmak lírája igen eltérő arculatot, az újítás igénye előbb-utóbb mindegyiket áthatotta, a kísérletezés szelleme egyre általánosabban szétterjedt, és az elzártabb területekre is átcsapott. Karaktermeghatározó tényezővé vált a múlt században érvényes versformálási és esztétikai normák, szabályok elvetése; egyáltalán, minden merevvé koptatott szabályosság elutasítása. Az átalakulás nem csupán a költészet eszközeit érintette. Mélyebbre hatolt: a költői világképet, magának a »költőiségnek« a lényegét formálta újjá. Parancsoló szükségességgé vált a költői megismerés, a költői kifejezés lehetőségeinek újragondolása. Mindaz, ami régebben Rimbaud, Mallarmé egyéni és elszigetelt kezdeményezésének tetszett, — Apollinaire, Eliot, Ezra Pound, majd a tízes-húszas évek gátszakító avantgarde hulláma után a világlíra természetes nyelvének kezdett számítani. A mai időkben pedig — a fogalmilag bajosan körvonalazható neoavantgarde és a »hallgató irodalom« korszakában — sokan látják a múlt századi líra Rimbaud előtti hagyományát nemcsak követhetetlennek, de akadémikusan merevnek, dagályosan szónokiasnak is. Az idejétmúltság hangulatát árasztja — úgymond — a megnyugtató harmónia, a szép fennkölt eszménye; az érzelmek egyenes vonalú elemzése; a történetek elbeszélése; a társadalmi felelősség; a nevelői célzatosság, — a biztonságtudatból, kiegyensúlyozottságból eredő világszemlélet.

A századújító költője elutasít mindent, ami nem tartozik szervesen a költészethez. Megszűri témavilágát, viszolyg a közvetlen magyarázattól; az érzelmek, szenvedélyek rajzát nehézkesnek tartja. A költészet halálát látja az anekdotában, pátoszban és a külső tárgyra vonatkozó nyílt utalásban. A világos értelmű oksági láncolat mentén kifejlő költészet helyett *a költői lélekállapot szuverén kifejezésének jogát és lehetőségét ismeri el.* S ennek megfelelően a költői megis-

merést múlt századi elődjétől eltérően, újszerű módon képzelet el. Nem az egyszerű szavakra, nem a világos kifejezésre, a harmonikus szemlélet nyújtotta közmegegyezéssel nyelvi formákra bízta magát. A modern lírikus a tudatnak és az érzékelésnek valami másfajta kapcsolatát: teljes egymásba játszását kívánja megvalósítani. A költői világképnek ez a változása vonja maga után a nyelvezet, a stílus átalakulását: a modern vers nem elégedhet meg a szavak egyszerű jelentésével. Utalásokra, sejtetésekre, sugalmazásokra van szüksége; a költőnek minden rendelkezésére álló eszközt fel kell használnia. Tárgyát — a szabatosan aligha körvonalazhatót — csak így tudja teljességében és titokzatosságában megnevezni. A nehézkes magyarázathoz, körülíráshoz nem folyamodik, hiszen akkor esetleg maga a költői tárgy siklana ki a kezéből, melyet teljes tudatossággal maga sem képes átvilágítani. Vállalnia kell tehát a kockázatot, hogy azt írja le, amit az ihletben érez; még akkor is, ha ezt logikus köznapi nyelvre sem ő maga, a költő, sem az olvasó nem tudja »lefordítani«. Bíznia kell, hogy a szokatlan, rendkívüli állapot kifejezésével, bonyolult képeinek segítségével mégis valami igazat mond el önmagáról és a világról. Képeire épp ezért nyomatékos szerepet ruház rá: nem a kifejtés, a magyarázat, a megvilágítás eszközeként használja. »Lassanként rádöbbenünk a képek mindenkefeletti valóságára« — írta már annak idején A. Breton. A kép valóban egyre hangsúlyosabb szerepet játszik a modern költészetben, szervesebben épül bele a költemény anyagába, kulcsszerepet visz az értelmezésben. Nem feltétlenül két dolog közötti közvetlen egyezést fejez ki: nem a költői jelentést világítja meg találó egybehangzásokkal. Többszörösen összetett metaforává alakul és önálló életre kelve, az élménytartalomtól messze el is távolodhat. Erre szokták mondani, hogy a költemény önmagát írja: a képek rendszeréből kerekedik zárt egész, ez hordozza a költemény — logikailag csak nagyon hézagosan leírható — tartalmát. Ebből következik, hogy elmosódik, eltűnik a választóvonal a tulajdonképpeni költői élmény és a költői kép között, — ahogyan Michel Deguy igen végletesen megfogalmazza: »A költemény a jel teljes térfogatában működik, abban játszik; számára sem a szó, sem bármilyen más nyelvi egység nem korlátozódik a valamit jelentésnek arra a lapos szerepére, ami nem lenne más, mint utalás egy tárgyra.«

A modern költő érzékenysége korábban nem tapasztalt módon kiterjeszti a képzelet határait. Ezt kell tennie, mert nemcsak érzelmeket és nem is csak gondolatokat akar közölni, hanem jóval többet: a lélek, a világ bonyolultan összetett, egyértelműen el nem különíthető állapotait kívánja idézni. Nem riad vissza akár a legváratlanabb érzelmi állapot rajzától sem, — egyáltalán, a rendkívülit, a meghatározatlant, a homályost is meg akarja versében közelíteni, szóra akarja bírni. És főként pedig nem tér ki a kétértelműségek elől, és szeretne elhatolni a tudatalatti mélyeibe is.

A modern költészetet gyakran illeti a vád, hogy érthetetlen. Bár az érthetőség nem mércéje az irodalmi alkotásnak, s éppen hogy nem mind értelmetlen, ami első látásra annak tűnik, be kell látnunk, hogy az olvasói zűgölődásban sok jogos észrevétel rejlik. A modern költészet többet akar közölni a köznapi nyelven elmondhatónál, ezért lényegéhez

tartozik a nehezen megközelíthetőség, a homályos fogalmazás, a kiszámíthatatlan logika. A teremtő képzelet újfajta működésével együtt jár a homály, az irracionális sugalmazás, a logikai kapcsolatok föllazítása, illetve átrendezése. A modern költők világköztársaságában új nyelvet beszélnek, a mondanivalót új szintaxis új logikája szerint formálják.

De észre kell azt is vennünk, hogy a modern költészetben mindig föltámadtak a megérthetőség banálisnak érzett eszközeiről eleve lemondó irányok. A tízes-húszas évek avantgarde-ja, a futurizmustól a szürrealizmusig mindig érintkezett az irodalmi közlésigény lerombolásának anarchiájával, szélső esetekben a *semmivel*. A rombolásnak, elvonatkoztatásnak azzal a végletes gesztusával, mely a művészi alkotást, a verset nemcsak hagyományos formájában tekinti avultnak és ezért fölöslegesnek, hanem *mint olyat* kérdőjelezi meg, itéli elvetendőnek, esetleg megsemmisítendőnek. Az avantgarde mozgalmak át-átlendülnek a művészet határain túlra, vagy pedig, igen logikusan, be sem lépnek a területére. Tzara költeménynek nevezte az újságból kivágott és lapból előhúzott szavak véletlen sorrendjét, Palazzechi szótöredékekből írt verset, az orosz futuristák szintén kísérleteztek az »értelmen túli nyelvel«. A szótagok, hangzatok avantgarde költészete ma már irodalomtörténeti kuriózum. Ám maga a gesztus, hogy a szavakat elválasszák jelentésüktől, a szélsőséges kísérletekben újra előbukkan, más ideológiák jegyében aktualizálódik. Balestrini, a Gruppo 63 tagja, csaknem szó szerint lemásolta Tzara egykor meghökkentő verskészítő módszerét. Újságokból ollóval vágta össze a maga szövegét és ezzel egyszermind fölöslegessé is tette magát az »alkotást«, mert az bármikor, bárki számára végtelenül folytatható. A »verscollage« hívei megvesztegető logikával belátják, hogy műre voltaképpen nincs is szükség. Eleendő a verset elgondolni, rögzíteni már fölösleges. Újraeled Valéry hősének, M. Testének a finnyássága, aki szerint minden közlés tisztátalan.

A költészetnek ez az önmegsemmisítése, a neoavantgarde látványos és divatos pózolása nyílt fölszólítás arra, hogy a költészet *legyen* értelmetlen. Umberto Eco nagyon világos képet fest az újavantgarde költészeti módszerének következményeiről: »Ez a nemzedék megértette, hogy a nyilvános, látható lázadás gesztusa, amely a közvetlen eredményben oszlik szét, mely csak arra jó, hogy megbotránkoztassa a polgárt, már elveszítette minden szerepét. A gesztust ma már elfogadják, áruvá alakítják, kiállítják a képtárban vagy múzeumban, elhelyezik a könyvtárban; még díjat is adnak neki. Az ilyen gesztus vonzása, mely megbotránkoztathatna (vagy megbotránkoztathatott valamikor), bizonyára elég erős ma is... De mind nyilvánvalóbb, hogy az ilyen lázadásnak semmi értelme sincs. Lehet avantgardizmust csinálni, de — és ebben egyetértünk — csak a hálókocsiban: jó, ha tudjuk ezt, mert így senkit sem érhet közülünk csalódás, amikor megtagadják tőlünk, hogy börtönbe csukjanak.«

Sokkal komolyabbak — vagy talán megteveszthetőbbek — azok a kísérletek, melyek dogmatikus ideológiát szönek a vers kommunikációs bázisának lebontása köré. A »konkrét költészet« a jelelmelet nyomán haladva a három dimenziós — verbális, vokális és vizuális — »közlésteret« kívánja megalkotni. A »konkrét költészet« művelője szá-

mára nem a nyelv a költői tartalom hordozója, hanem egyfajta módon, vizuálisan és fonetikailag elrendezett »szóegyüttes«. Ez a »szóegyüttes« elvágja kapcsolatát a nyelv történetileg elfogadott jelentést közvetítő mezőjével és új »nyelvet« teremt, melynek mind a mondattana, mind pedig a jelentéstana nemcsak egyénileg más és más, hanem — elvileg — naponta is változhat.

A költészet a szó művészete, s bár a szavak értéktelenedésének folyamata szinte megállíthatatlannak látszik, a költő nem tehet mást, a szóra kell bízni magát. A vizuális költészet — elveszítvén a szavak kifejezőerejébe vetett hitét — ezt az alaptörvényt sem fogadja el. A látványt állítja csatasorba, hogy a szavak jelentéskörét kitágítsa, a szemhez is akar szólni, mint annak idején az avantgarde új tipográfiája tette. Rövid életű kísérletnek vélhetjük a vizuális följazásra törekvést; az »értelmen túli nyelv« a zenei hangzással próbált hasonlót elérni, a szót azonban nem tudta helyettesíteni.

Ez a két kiragadott példa is jelzi talán, hogy a modern költészet ma is ismeri a hatásos és hatásvadászó, szórakoztató és némelykor ötletes játékot, sőt komoly elméleteket is épít rájuk. Ez a játék azonban végül vérre menő, mert a költészet létalapját, egzisztenciájának hordozóját: a nyelv kommunikációs mivoltát támadja meg és veti el. S fölvetődhet a kérdés: végül is mindazt a szöveget, szövegtöredéket, szóhalmazt ugyanolyan joggal költészetnek nevezhetjük-e, ahogyan előállítójuk bizonygatja? Vagy pedig húzható határvonal műalkotás és műalkotás nélküli emberi életmegnyilvánulás közé? A műalkotás föltételezi a művészi, ábrázoló, kifejező szándéknak legalább a minimumát, amely az értelmet hordozó nyelvi kommunikáció, nyelvi jelentés által realizálódik. Ha ezt a föltételezést nem osztjuk, egyúttal a különbséget is megszüntetjük irodalom és nem irodalom, művészi alkotói tevékenység és általában vett emberi tevékenység, »demonstráció« között.

E probléma eldöntése további elméleti vita tárgya lehetne. E vitának mindenekelőtt azt kellene tisztáznia, *társadalmi intézménynek* tekintsük-e a nyelvet, melyet a közmegegyezés történeti folyamatossága tart életben és ezzel jelentésvizonyokat tételez föl. Vagy pedig jelek rendszerének, amelynek nincs is közmegegyezés szülte hangtani, mondattani, szemantikai kódexe. A modern költészet paradoxona, hogy állandóan harcban áll a közmegegyezéses nyelv elszegényített, a konvenció által költőietlenné tett jelentésével. A nyelvi logikához régi hagyományok kötnek bennünket; érthető, ha a költők nagyon feszélyezőnek érzik az elkoptatott nyelvi konvenció szó- és jelentésanyagát. A költő ezért joggal avatkozik be a jelölő és a jelölt viszonyába, hogy a nyelv új sugalmazásai számára teret nyerjen. Ugyanakkor nem vonhatja teljesen kétségbe a közlőeszköz érvényességét, mert ezzel magát a közlést tenné lehetetlenné. Nem teremthet merőben egyéni nyelvet, mert Eliot mondata alapigazságot fejez ki: a költészet egyik ember beszéde a másikhoz.

A modern irányzatok hívei egyetértően vallják, hogy a modern művészet egyik alapelve a »nyitottságra« törekvés. A különböző mód-szerek szabad használatának, az eszközök szuverén értelmezésének állandó kinyilvánítása. a szürrealisták jelmondata szerint: *révolution d'abord et toujours!* S ha ezt belátjuk, azt is tudomásul vehetjük, hogy

egyetlen irányzat sem kiálthatja ki magát mindenhatónak. Nem követelheti maga számára az egyetemesen igaz, az egyetlen út föltétlenségét. Különösen akkor nem, ha programja szerint a költészet határainak kitágítását tűzi ki célul. Az avantgarde a modern költészet szép jel-szava; a kizárólagosság nevében föllépő ortodox avantgarde *contradictio in adiecto*. Ezért is kérdőjelezhető meg a magyar származású N. Schöffler nézete. A képzőművészetről nyilatkozta, hogy »kibernetikai korunk«-ban gyökeresen megváltozott a művészet funkciója: »A művészig fejlett országokban az emberábrázolás ma nem téma, amelyről érdemes volna beszélni. Kár erre vesztegetni a drága időt.«

A modern költészet nagy szellemi és emberi vívmánya éppen abban ismerhető fel, hogy a líra a maga eszközeivel világossá tette: nem egy vagy két út létezik napjaink irodalmában, hanem a megközelítések sokasága. Nem az ortodoxiába zárkozó véglegesség, hanem az előretörékvés a modern költészet létformája. Illyés Gyula ezt így fejezte ki a *Preuves*-nek adott nyilatkozatában: »Amelyet én nemcsak a holnapénak, hanem minden világrész költészetének érzek, azt hiszem, a szabadság és felelősség más-más oldalú, de mégis mindennél összeillőbb szárnyával fog új pályát kezdeni.«

A költészet nem egyéni, nem is csak kizárólag nemzeti, hanem közös emberi ügy — a modern líra ezt a fölismerést talán még inkább példázza, mint a múlt századi. *Emberi*: azt a jelentéstartalmat is vonzza, hogy *erkölcsi*. Az irodalomnak ezt a múltból átszármazó, de ma is aktuálissá tehető felelősségét a modern líra több irányzata vallja magáénak. A magyar is.

*

A magyar költészet előtt talán soha nem tárult ki oly széles és vonzó horizont, mint az elmúlt negyedszázadban. Ez az időszak világszerte a kapcsolatok rohamos bővülésének a kora: megsokasodott az irodalmi tanácskozások száma, külön a költők is nemzetközi összejöveteleket rendeznek, közös antológiát jelentetnek meg, díjakat adományoznak. Magyarország pedig mintha tudomást sem venne a költészet megváltozott társadalmi szerepéről, a milliók érdeklődését fogva tartó tömegközlelési eszközök társaságában anakronisztikus eréllyel pártfogolja a néhány ezer, jó esetben néhány tízezer emberhez szóló költészetet. Külön napja, a legszebb verseknek évi antológiája, a versmondóknak színháza van; a költészettel »állami szinten« törődnek.

A horizonttágítást persze nem az intézményeknek, hanem a szervezeti intézkedéseknek köszönhetjük, hanem mind a négy égtájat földeríteni igyekvő műfordítás-irodalomnak, az egyéni és csoportos vállalkozásoknak és nem utolsósorban a Nagyvilág tizenöt évfolyamának. A külföldi költészetet megismerő igyekezet ekkor már nem csupán Európát tekinti földerítendő terepnek. A határok kitolódtak térben és időben, s noha okoztak — és okoznak ma is — zavart a túl gyors tájékozódásban fölszedett »új ingerek«, ma már inkább az látszik fontosabbnak, hogy ezek a hódító utak mit palléroztak izlésünkön és gondolkodásunkon.

A huszadik századi magyar lírára ugyanaz áll, mint a prózára: legjelentősebb mestereit nem annyira a szabad, játékos kísérletezés, inkább a mondanivaló kifejezése tartotta izgalomban. A *Nyugat* nemzedékében nemcsak Ady nagysága szorította félre, tette magányossá Füst Milánt; az Adyétól oly különböző utat bejáró tudós költők — Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád — sem szegődtek a nyomába. Nem is szólva a magyar ízeket-színeket megőrző Juhász Gyuláról. A két háború közötti nemzedékek pedig egyenesen az avantgarde-nak hátat fordítva találták meg igazi hangjukat: a harmincas évek lírájára klasszicista mértéktartás, tárgyias fegyelem kezd egyre inkább jellemző lenni. Sokatmondó, hogy a népköltészet világa nemcsak Erdélyit, Sinkát érintette meg, hanem József Attilát, Illyést, Sárközit is.

A kísérletezésekkel szembeni tartózkodás még az avantgarde-ot is áthatotta. A magyar avantgarde-nak támadt lelkes apostola, több mint másfél évtizeden át jól szerkesztett folyóiratok szolgálták eszméit, a húszas évek végére ez a hangos mozgalom mégis úgy tűnt el az irodalom életéből, hogy csak a költészet őrizte meg átszűrt, »klasszicizálható« eredményeit. Az avantgarde szelleme, elmélete beszorult — a *Mánál* jóval kevésbé jelentős — *Munka* hasábjaira. A húszas évek végén maga Kassák is elhagyta a költői szabad ihlet laboratóriumát, prózában pedig néhány gyöngébb fiatalkori expresszionista próbálkozás után, mihamar a naturalizmus, a tételes lélekelemzés eléggé egyhangú eszközeiben találta meg saját formáját. Nemcsak a magyar avantgarde sajátossága, de elgondolkoztató, hogy Kassák, a mozgalom jellegadó írója, miközben a művészet teremtő szabadságát hirdette, a társadalom, az egyéni ember megváltására is programokat ajánlott. S ha nem oly konok elméletgyártó, talán az avantgarde szólamait sem hangoztatja fél évszázadon át; igaz, ezek a jelszavak a húszas évek után jórészt már a művészi alkotómunka autonómiájának a védelmét fejezték ki és a negyvenes években újraeledő újavantgarde mozgalmak elméleteivel sem tartottak kapcsolatot. S ami Kassákról elmondható, még inkább áll az új magyar költészetre. Tamkö Sirató Károly ötlete — 1929-ben négy üres oldalt adott ki egybefűzve, *Korszerű remekművek* címen — még a legszűkebb szakma vizeit sem borzolta meg. Illyés Gyula, Vas István többször figyelmeztetett rá, hogy ami szellemes, fölszabadító gesztus volt Párizsban, ugyanaz Magyarországon nemcsak visszhangtalan maradt, — belsőleg is ellehetetlenült.

Mindez nem a magyar költészet rejtélyes biológiai adottsága, folyik a hagyományokból, része van benne a társadalmi viszonyoknak, a feladatvállalást méltányoló irodalmi közhangulatnak, az írói hűségnek.

A modern világlíra szövevényében hol helyezkedhet el egy kis nép költészete, a magyar líra, melyet éppúgy, mint szomszédaiét, a szerbhorvátot vagy a lengyelt, mindig kísért a balsors: a provincializmus veszélye, de a magas igény is: a hazai létet az egyetemesség közös nagy áramaival hogyan fűzze egybe? Nagy előnyt jelent, hogy a műfordítás az érdeklődő asztalára a dél-amerikai és litván költőt odahelyezi, mert a megismert világgöltészet ösztönzést adhat és mércéjével sarkalló erőt jelenthet, — mű azonban egyéni műhelyekben, egyéni elszánásból születik.

Az 1945-ös történelmi metszésvonal utáni költészet a *Nyugat* korával összemérhető bőséget hozott. A személyi kapcsolatok ügye talán kevésbé, az idős és fiatal költők irodalmi együttműködése annál szerencsésebben alakult. E kornak is van példaadó mestere Illyés Gyula személyében, körülötte az ő általa tört úton haladva, és az ő költészeti eszményével szembeszegülve — a líra gazdag színképe bontakozott ki, egészséges munkamegosztás szerint. Jórészt a két háború közötti lírikusoknak köszönhetően. Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Vas István, Weöres Sándor nem állapodott meg régebbi eredményeinél, mindegyikük világképe fontos vonásokkal bővült, összetettebbé alakult. A fiatalabb generációk sok ösztönzést kaptak tőlük. Juhász Ferenc, Nagy László, Simon István, Csanádi Imre, Fodor András nemzedéke indulásakor Illyés Gyula költői világához állt legközelebb, míg az újholdasoké, programjuktól eltérően és az egyetlen Pilinszky János kivételével, a *Nyugat* harmadik nemzedékéhez kapcsolódott. A magyar líra 1948—1950-ig a két háború közötti időből ismert képét mutatta és ezen a szabadon megszólaló szocialista költők sem változtattak. A líra belső újjáalakulása az ötvenes években kezdődött, amit a politika nyomása és a társadalom várakozása sajtolt ki Illyés Gyulából, Zelk Zoltánból, Benjámín Lászlóból, Juhász Ferencből, Nagy Lászlóból, Csanádi Imréről, Csoóri Sándorból. S folytatódott a sokáig hallgató költők köteteknek megjelenésével, Vas István, Weöres Sándor, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Rába György újra megszólalásával. A hatvanas években a költészet újjászületésének lehettünk a tanúi, — ám ezt nyugodt lélekkel csak úgy jelenthetjük ki, ha magunk elé idézzük a negyvenötöt követő néhány esztendő friss szellemét, a költői hangvétel akkori sokféleségét. Igazságtalanok lennénk, ha nem akarnánk észrevenni, hogy a hatvanas éveknek a teljesség képzetét idéző költészete az időben tette meg első lépéseit.

A mai helyzet fő ismertetőjele a változatosság. Volt idő talán, amikor a »szocialista« és »polgári« jelző a líra összeszűkült, egyhangú világára ráhúzhatónak bizonyult. Ma evvel a két szóval azért nem mondunk jószerint semmit, mert csupán a politikai-ideológiai tartalmat jelöli, azt is pontatlanul s még a világnézetéről sem képes tájékoztatni, a *költői világnézet* problémáit nem is érinti. A változatosság meg épp ezen: a világnézet különféleségein mérhető. A költői világnézet tág fogalom, minden — mai szóval élve — releváns, minősítő tény összefoglaló megnevezése. Alkotóeleme minden nyelvi-grammatikai jellegzetesség, az ízlés — csak félig szabályozott — tudatos igényt ösztönös rálátásokkal keverő adottsága, a világnézet elemi érzelmi vonzódása, a stílust meghatározó kép- és motívumrendszer, az eszmei mondanivaló. Az elmondottakból következik, hogy a világnézet erőszaktétel nélkül leírható elvont, fogalmi nyelven, ezt a műértelmezés legáltalánosabb síkjának tekinthetjük, ugyanakkor építőköveire is bontható, visszakövethető a legapróbb nyelvi sajátságokig vagy a költő ösztönös adottságainak, a személyiség alkati meghatározóinak szintjéig. Fontos hangsúlyozni, hogy a világnézet egyik leglényegesebb összetevője a *világnézet*, vagyis a világról szerzett rendszerezett tudásnak az a hányada, mely a versbe (költői életműbe) átszűrődik. A világnézetnek némelykor hang-

súlyozott, más esetben egészen mellékes színezője a politikai gondolkodás, az ideológiai állásfoglalás. A világnézettel a *magatartás* áll relatív viszonyban, míg ehhez viszont a *stílus* kapcsolódik, mely nemcsak nyelvi-logikai viszonyok foglalata, hanem a képrendszeré is, s ezáltal leválaszthatatlan a gondolati-eszmei tartalomról.

Ha ragaszkodni tudunk ahhoz, hogy a költészetet a világkép felől értelmezzük, akkor elkerülhetjük világnézet vagy — a formai kifejezőeszközök rendszereként felfogott — stílus szerinti tagolását; mindkét szempont óhatatlanul egyszerűsít, mert a *részt* állítja az *egész* helyébe. Az előbb említett gyarló jelzővel, a változatossággal ugyanis nemcsak azt akartuk jelezni, hogy számszerűen többféle költői törekvés él egymás mellett, végre. Hanem azt is, hogy mostanában — azaz néhány esztendeje — érkezett a magyar líra az összefoglalás, kiteljesedés, elmélyülés szakaszába. Elegendő Illyés, Weöres, Vas István legújabb kötetekre, Pilinszky, Nemes Nagy, Rába, Somlyó, Rákos költői világának átalakulására, Juhász, Nagy kirobbanó tehetségű műveire, Kormos István kötetének meglepetéseire, Benjámin, Váci, Ladányi hatvanas években írott verseire, Csoóri vagy Tandori, Marsall kísérleteire gondolnunk, — fő vonalakban máris előttünk áll a mai líra sokarcúsága.

Ma a költészet egyéni hitelessége, megküzdöttsége nemcsak jámbor óhaj és nem is néhányak féltve óvott kiváltsága, hanem általános jelenség. Ezen a képen az sem változtat, hogy a »modernség« divatja a lírában is szedi áldozatait, s ma már magyarul is könnyűszerrel írnak ellenőrizhetetlen, ám »költői« fényekkel csillogó szóáradatot. (Ezt a mondatot talán nyomatékosabban fogalmazhattuk volna, ha a határon túli magyar nyelvű líra néhány darabjára, művelőjére is gondolunk.) A líra belső átalakulásának egyik legfőbb következménye, hogy végképp érvényüket veszítették az ellentétpár-fantomok: »népi« és »urbánus«, »paraszti« és »munkás« ellentét tengelyén semmi lényegbevágó megállapítás ki nem fejtethető. S úgyszintén igen kétséges az »élménykifejező« és az »antropológiai« líratípus, kimondatlanul is értékkülönbséget rejtő ellentétének jogosultsága. Tíz-tizenöt évvel ezelőtti állapot inkább jellemezhető vele. Egyik vagy másik irány ortodoxiája helyett az irányok, törekvések egyenrangúságának jött el végre az ideje s a »költői köztársaság« határain belül a hiteles és a hiteltelen szó között vonható meg a különbség.

Soha ilyen világosan, mint napjainkban, még nem különült el két táborra a magyar költészet: a közösség ügyeit szolgáló elkötelezettekre és az emberi lélek mélyeit, alig mérhető rezdüléseit, állapotváltozásait búvárló kutatókra. A közösségi elkötelezettség nem feltétlenül politikai állásfoglalást jelent; költészetről lévén szó, maga a politikum sem jel-szavak, tételek agitációs kifejtésében nyilvánul. Az elkötelezettség eszmei, etikai imperativust foglal magába, az irodalom rendeltetészerűségének vállalását tételezi, abban a szellemben, ahogy Illyés Gyula megfogalmazta: »Az emberiség, hogy szabadságban éljen, jó törvényekre törekszik. Úgy, hogy folyton rombolja és újíttja, tágítja és árnyalja őket: minden jó vers egy-egy föllebbezés az igazság és az élet tökéletességéért.«

Elhangzott a november közepén Zágrábban megtartott hagyományos nemzetközi író-találkozón.

SZEMPONT

KORPONAI IBOLYA

A FIATALKORI BŰNÖZÉS

A Szocialista Szövetség szerbiai választmányának szervezésében fél évvel ezelőtt, a múlt év júniusában nagy jelentőségű értekezletet tartottak a fővárosban: a fiatalkori bűnözés kérdéseit vitatták meg a legkiválóbb szakemberek. A beszámolók részletesen elemezték a jelenséget előidéző tényezőket. Különös figyelmet fordítottak a probléma szociális, illetve társadalmi vonatkozására. Szinte egyöntetűen megállapították, hogy a fiatalkori bűnözések okai a *társadalmi és kulturális feltételek szervezetlenségében* keresendők. A felszólalók is ilyen értelemben fejtették ki nézetüket és tették meg javaslatukat. Az a vélemény alakult ki, hogy ifjúsági otthonokat kell építeni, s biztosítani kell a fiatal alkotóerő szabad kibontakozását. Mindezt a k o m m ú n á k n a k kell lehetővé tenniük, nekik kell — lehetőségeikhez mérten — megválasztaniuk az elgondolások megvalósításának módját.

Ifjúságunk szocializálódása — társadalmi követelményeinknek megfelelő formálódása — sok tényező kölcsönhatására jön létre. Ebben a folyamatban mindannyian kötelesek vagyunk részt venni. A fiatalkori bűnözés elsősorban társadalmi jelenség, melyet végeredményben a társadalmi lét anyagi alapja határoz meg, másodsorban biológiai és pszichológiai jelenség, melynek hatása szinte egyenértékű az előzővel.

A bűnözés okainak és feltételeinek alapvető társadalmi meghatározói a következők:

- az élet általános társadalmi-gazdasági alapja,
- a városiasodás és iparosodás jelensége,
- a családi kör légköre,
- az iskolai környezet,
- kulturális termékeink és tömegtájékoztatási eszközeink tartalma,
- a szociális társadalmi elemek, konzervatizmus, szokások, vallási hiedelmek, különböző politikai meggyőződések jelenléte,

— és végül, de nem utolsósorban, a bűnt elkövető személy biopszichológiai alkata.

Való igaz, hogy még mindig a család a legközvetlenebb, leghatósabb irányítója a nevelésnek és az eszmei szocializálódásnak, hisz az anyagi és más tárgyi feltételek megvalósítója, azonkívül elsődleges társadalmi csoport, mely normáival formálja a fejlődő jellemet. Ugyanakkor oroszlánrész jut a nevelésből öngazgatású gyakorlatunknak is: ifjúsági és társadalmi szervezeteinknek, munkaközösségeinknek, kommunista szövetségünknek, szakszervezeteinknek, tanintézeteinknek. A megelőzés terén különösen nagy feladat hárul a családra és az iskolára. Mindezeknek a determinánsoknak a hatását át-átzövik a gazdasági-anyagi javak nagyon szigorú fetételei. A megelőzés érdekében történő kezdeményezések általában nagy anyagi befektetést igényelnek, s ez a szükséglet rendszerint már az akciók kezdetén felmerül.

Bármennyire szövevényes is ezeknek a tényezőknél a kölcsönhatása és óriási a közvetett vagy közvetlen jelentősége, mégis ez csak az érem egyik oldala. Íme tehát a másik is.

Az egyén is egy rejtélyes, nagyon komplex alkotóeleme a bűnözéses viselkedésnek. Az ember, noha társadalmi lény, igényli a közösséget, természete a szocializálódási hajlam, magában hord egész sor sajátos törekvést, melyek kisebb-nagyobb mértékben összehangolódnak a társadalmi érdekekkel, de nem feltétlenül szükségszerű, hogy ez történjék mindenkinél. A személyiség tehát tele van sajátos igényekkel, mindennapi életét individualizálja, s ennek alapján egyedi életút-nézet formálódik. Egyediségének fejlődése, formálódó törekvései kölcsönhatásban vannak a társadalmi elvárások megérzésével és introjektálásával. Ez a dinamikus folyamat nem megy simán, érzelmi, értelmi és akarati frusztrációk és konfliktusok nélkül. Mondhatnánk így is, hogy dilemma, gond és probléma a tapasztalati szituációk terméke. Ehhez még csak annyi kívánczik, hogy mindez többszörös intenzitással jelenik ott, ahol fejlődő személyiség a szenvedő alany.

Nem állítható tehát, hogy a személyiség az egyedüli meghatározója a bűnözéses viselkedésnek, sőt az sem, hogy a legfontosabb, de az igen, hogy számtalan esetben elsődleges szerepet játszik. Mert mihez fűződik a bűnözés, ha nem helytelenül, vagy egyáltalán nem kielégített vágyakhoz, rosszul kialakult védelmi mechanizmusokhoz, negatív példaképekkel való azonosuláshoz, hiányzó biztonságérzethez, érzelmi kiegyensúlyozatlansághoz, téves ismeretekhez, de ugyanakkor erős hiedelmekhez, érzékenységhez, leértékeltséghez stb.? S vajon nem fordulnak-e gyakran elő ezek a komponensek egy-egy esetről? Sajnos, igennel kell válaszolnunk. Ezek vetületei közvetlen környezetünknek, a felnőtt társadalom hozzáállásának, mércéinek, megítéléseinek, meggyőződéseinek, ezenkívül még néhány, viselkedésben megnyilvánuló modort említhetnénk. A valódi nehézségek a mindennapi élet szövevényeiben tárulnak csak elénk. Sok szülő és nevelő tanácstalan, nem ismeri a gyermek lelkiéleti mechanizmusának természetét, így tapasztalatai és nézetei alapján kénytelen véleményt alkotni. A felhasznált mércék ilyenkor legtöbbször a jól ismert, általános érvényű, sokszor nagyon is elavult normák. Felülvizsgálatukra nincs idő, hisz a szülők is, a nevelők is igen-

csak el vannak foglalva, nincs lehetőség módosításukra sem, mert ismereteik hiányosak, nincs engedékenység sem, mert sokszor a felnőtt is bizonytalan. Ez az életforma nem csupán a bűnözések légköre, hanem általában a mindennapi életé is. Ahogyan az idő múlik, az esetek úgy halmozódnak, fokozva az ellenállásokat és élezve a véleménykülönbségeket. Egy napon a problémák kulminálnak, s a szülő, a nevelő és a gyermek is felmondja a harcot. Az első kettő tanácstalan, kétségbeesett, a harmadik feszültségoldó, de ezúttal olyan módon, ami túllépi a konvencionális megbocsáthatóság határát.

Megtörténik a bűncselekmény. A gyermek megkönnyebbül, mert ha ideiglenesen is, de megszabadult a gyötrő feszültségtől. A környezet és a szűkebb és tágabb értelemben vett közösség a felháborodás hangján szárnyra kapja a hírt, s elcsodálkozunk, szörnyülködünk, megütközünk, kétségbeesünk a történetek hallatán. Csakhamar már ítélkezünk is. Zúdíttuk a szitkot a bűnöző alanyra, környezetére, barátaira, szüleire, a nevelőkre, az egész társadalomra. Közben eszünkbe sem jut, hányszor voltunk jómagunk is lelki válságban, szülő, barát, társaság, pénz, élmény stb. birtokában bizonytalanok, tanácstalanok, amikor épp csak egy szikra hiányzott ahhoz, hogy belső indulatunk kiobbantásával megbotránkoztassuk környezetünket. Mégsem történt meg. Levezettük. Bizonyára környezetünk sem volt hozzánk olyan mostoha, mint máséhoz, így egyéniségünk is pozitívabbá kovácsolódhatott. Hányszor kutattunk hiába mégis szenvedéllyel vagy éppen furfanggal, nyíltan vagy rejtetten új információk után, melyek új erőt kölcsönözhetek volna a letisztuláshoz?! Hányszor volt az, hogy esedeztünk, természetesen a magunk módján, támaszért és segélyért, de sem szülőtől, sem nevelőtől nem kaptunk választ?!

Ez nem vád és bírálat, melynek célja sértett hivatási önértékelés; távol áll ettől minden gondolat. Nagyon általánosan tárgyalom a jelenléteket, és egy percig sem kételkedem abban, hogy a szülők és a nevelők legnagyobb része segítőkészséggel és szeretettel veszi körül gyermekét, de állítom, hogy nem elég a határtalan szeretet a helyes útmutatáshoz, — a fejlődő gyermek lélektani ismeretére is szükség van. A legtöbb ember kevés ilyen ismeret birtokában teszi mindazt, amit hivatásának érez. Nem feltétlenül szükséges, hogy a felnőttek gyermekszeretetéhez az emberi lelkivilág ismerete iránti különösebb affinitás párosuljon. Ez utóbbi — éppen úgy, mint más szakismeret — megköveteli a lényegre hatoló tudományos megközelítési módot. Nem kétséges, hogy ez társadalmi igény, csak még nem fogalmaztuk meg elég szabatosan.

A problematikus mindennapi helyzetek megkövetelik a szenvedő alany (gyermek) és a tanácstalan szülő, nevelő kölcsönösebb megértésének módját. Bővülő ismereteink és gyors fejlődési iramunk időszakában a két tényező közé egy harmadik koordinátát szükséges beépíteni. Most, amikor oktatásrendszerünk is válság előtt áll, feltétlenül számolnunk kell ezzel az igénnyel, hisz az oktatás és a nevelés folyamatát a jövőben csakis úgy oldhatjuk meg, ha intézményesen biztosítjuk a többrétűbb profillal rendelkező kádarszolgálatot. Az individualizáltabb oktatás és a megfelelőbb kommunikációs kapocs a felnőttek és a

gyermekek között csakis szakemberek — pszichológusok és pedagógusok — segítségével valósítható meg. Hivatáskörük elsősorban a kérdések gyakorlati megoldása lenne.

A kiskorú bűnözők problémája igen időszerű. Ma már senki sem vonja kétségbe azt, hogy a leghatásosabb mód az egész büntetőjogi intézményrendszerben a megelőzésre való törekvés. A bűnözés elleni harc fontos követelménye, hogy ráirányítsuk a figyelmet a társadalmi életben alkalmazható eszközökre, amelyekkel csökkenteni lehet a bűnesetek számát. A gyermekeket arra kell nevelni, hogy betartsák a társadalmon belüli együttélés szabályait. Ebből ered a megelőzés szélesebb körű kiterjesztése a társadalmi szervek különböző intézkedési formáira. A bűncselekmények tárgyköre mindig az elkövetési mód, az elkövetési okok és feltételek szövevénye körül mozog. A bűneset elkövetésének feltételei pedig elválaszthatatlan egységet jelentenek az individuum alkattával, jellemével, fejlődési mozzanataival és pillanatnyi erkölcsi státusával. Az illetékes szervek a felmerült bűnügyi tényezők megszüntetésén fáradoznak. Intézkedéseik akkor lesznek hatékonyak, ha megállapításaik alaposak és sokrétűek, magukba foglalják a bűncselekmény okait és feltételeit. Céljuk tehát, hogy minél szélesebb körben állapítsák meg az okokat és feltételeket, mert a megelőző intézkedések eredményessége így biztosítható. Nagyon lényeges még az előrejelzés mozzanata is. Ennek — egyebek között — a bűncselekmény feltételeit is meg kell jelölnie a tettel kapcsolatban.

Mindehhez csak alapos ismeretek segítségével juthatunk el. Így végül több különböző szempont összeegyeztetéséből jön létre az intézkedés. Ám az intézkedések gyakori megvalósításának folyamatában gyakran társadalmi-gazdasági körülmények is adódnak, melyek a jelenlegi viszonyok között nem mellőzhetők, de ugyanakkor, egyes társadalmi eszközök igénybevétele — például felvilágosító és nevelőmunka alkalmazása, a kulturális feltételek megteremtése — igen célravezetőnek bizonyul. Sajnos, a pszichológiát nem alkalmazzák kellő mértékben a megelőzési intézkedések során. A fejlődő egyén érdekében szükséges volna figyelembe venni pszichológiai alkattát, azt összehangolni a büntetőjogi szemlélettel, és csak azután foganatosítani a szükséges preventív intézkedéseket. Az iskolában is ugyanezt kellene tenni, mert máskülönben nem elégítheti ki a nevelés-oktatás alapvető követelményeit.

Általános meggyőződés, hogy mindennapi eredményes gyakorlat a pszichológia területén csakis a társadalmi öntudat bizonyos fejlettségi szintjén valósítható meg. Nem engedhető meg tehát, hogy önigazgató társadalmi rendszerünk rovására írjuk ennek a szakterületnek az elhanyagolását. Intézményesen, sürgősen ki kell elégítenünk az ezen a téren jelentkező, szövevényesen egybefonódó társadalmi igényt.

ALKOTÓMŰHELY

BETEGH MIKLÓS

A GYÁVASÁG SZÍNHÁZA

NINCS ÚJ A NAP ALATT

Idestova tíz esztendeje, vagyis amióta hathatósabban érezhető a színházi válság hazánkban, élénk vita folyik az értelmiségiek (meg a kevésbé értelmesekek) körében arról, mit kellene tennünk, hogy visszacsalogassuk a hívőket Thalia templomába. Ez az eszmecsere különösen tavaly vált hevessé, amikor az V. BITEF résztvevői valóságos (és tetteleges) forradalmi hangulatot teremtettek a belgrádi Atelje 212 nézőterén különféle »avantgardista« mutatványaikkal. Sajnos, csak azt sikerült bebizonyítaniuk, hogy semmi sem új a nap alatt, mert mindazt, amit ott rőfögve, hörögve, meztelenkedve és ugrabugrálva produkáltak, a színházművészet kétezer éves története folyamán már nem egyszer bemutatták. A közönség — néhány parvenü sznobot kivéve, akik mindenre, amit ők még nem láttak, rögtön ráütik a zsenialitás bélyegét — egyhangúlag úgy nyilatkozott, hogy sem az »erőszak színháza«, sem a meztelenség, sem a sokféle »avantgardista« hűhó nem nyújtott számára tartósabb, felvillanyozó élményt, s ezért ismételten az őszinte és angazsált költői szó mellett tette le a garast.

Ez az anket, amelyben »a modern idők idegölő és türelemfosztó nyűge által elgyötört és elidegenült emberek« vettek részt, vagyis azok, akikre az úgynevezett modern színház apostolai hivatkoznak fércműveik műsorra tűzésének igazolásaként, reaffirmálta azt a tételt, amely kétezer évvel ezelőtt életre hívta a színházat mint a költő mondanivalójának tolmácsát koráról és kora társadalmáról. A színházművészet megszületését nem a véletlen, hanem az immár erjedőben levő társadalmi ellentmondások idézték elő az ókori Görögországban és a színpad azóta is a századok életének tükre, az emberiség sorsa felett elmélyülő írók mondanivalójának szószéke maradt. Az angazsált gondolat szónoki emelvénye.*

* Persze, nem a sztálinista, illetve zsdanovi értelemben vett, pragmatiztikus, tehát a napi politika érdekeit kiszolgáló angazsáltságát!

Hogy később, a középkorban, az egyház szellemi egyeduralma idején, megszűnt ezt a célt szolgálni, és hogy a társadalmilag elkötelezett mondanivaló helyébe a vallásos misztériumdrámák és a passiójátékok léptek, annak okát nem a színházművészet lényegéről szóló tézisének tarthatatlanságában kell keresni, hanem abban, hogy a pontifex maximus szellemi diktatúrája pontosan olyan volt akkoriban, mint hatszáz-hétszáz évvel később Sztáliné.

A hasonlat egyébként igen tanulságos.

Az egyház szándékát, hogy megtorpantssa az emberi gondolatot és örök időkre tartósítsa az »egyetlen igaz hit« uralmát, megghiúsította a haladás dialektikája és az újkor hajnalán, a városi polgárság izmosodásának előjeleként, a piactereken rögtönzött dobogókról ismét a kor problémáit feszegető replikák szólaltak meg. Maró gúnnyal feltöltött élceivel, a commedia dell' arte szétfeszítette a szabadon szárnyaló gondolatot megbéklyózó vaskalapossgát és ismét megnyitotta az igazi színház kapuit a kor jelenségei iránt oly kiváló szenzibilitással rendelkező nagyok előtt.

E nagyok legnagyobbika, Shakespeare, mondta ki elsőnek azt az axiómaértékű gondolatot, hogy »a színjátszás fő feladata most és eleitől fogva az volt és az marad, hogy tükröt tartson mintegy a természetnek«...** — és ezzel a megfogalmazással, valamint művei mély, örök értékű angazsáltságával visszahelyezte a színjátszást az őt megillető helyre: a rangos művészetek sorába.

Az egyház szellemsatnyító diktatúrájának korszaka után fellélegezvéen, a reneszánsz költői szinte természetszerűen fordultak az antik korok művészei, az alkotó gondolat nagy példái felé, és hogy épp a művészetek legtömegesebb, leghathatósabb médiuma, a színpad által igyekeztek kifejezni magukat, ez is teljességgel érthető.

Shakespeare gondolatát Barácius Zoltán az Üzenet novemberi számában így parafrázálja: »A ma színháza nem lebeghet valóságunk felett. És itt megáll. Illetve, tovább megy, de téves úton, mert a kiutat a ma oly divatos, szemfényvesztő és mellébeszélő »avantgardizmus« meghonosításában keresi.

A tollforgató akkor válik íróvá, amikor a korával szembeni felelősségérzet vezérli tollát. Jól tudták ezt az igazi színpadi írók: Molière, Ibsen, Shaw, Krleža, Miller és a többiek. Patinás műveik ezért hatnak még ma is izgatóan, felvillanyozóan a színpadról. Jól tudták ők, hogy az igazi irodalom nem a szószövéis virtuózainak művésze, sem pedig a mellébeszélés zsonglőri fufangjaié, hanem a bátraké, akik sorsközösséget vállalva koruk igazságaival úgy írnak, ahogyan lelkiismeretük diktálja.

Az igazi színház, tehát, a bátrak színháza.

A gyávaság színháza nem színház.

** »The purpose of playing, whose end, both at the first and now, was and is, to hold the mirror up to nature« — Hamlet, III. 2.

Elismerem, hogy a tabukat ki kell irtani, ki kell úzni életünkéből.
Igenis, legyen meztelenség a színpadon!

De csak — amennyi kell.

Ha polgárjogot kapott a festészetben és a szobrászatban, legyen helye más művészetekben, tehát — a színpadon is.

De ne meztelenség a meztelenség kedvéért! Mert csaléteknek ez csak ideig-óráig lehet érdekes és főleg csak ott, ahol a kisvárosi, szemforgató álszemérmét még meg lehet hökkenteni vele. És azután?

Ma már úgy állunk, hogy a kamaszok sem fordulnak meg az újságosbódékban garmadával kirakott meztelenség láttán, és ha a dolog »előben« talán érdekesebb (mert hát, istenem, láthatjuk ennek vagy annak a »színésznőnek« a bájait! — bár az sem biztos, hogy ez túlságosan érdekes... És ha már vetkőzünk, hát vetkőzzünk egyenrangúan! — ami tiltakozásnak roppant hatásos, de nem mint az álerkölc elleni tiltakozás, hanem azok tiltakozása, akiknek még maradt némi kevés szépérzéke!...) — azt hiszem joggal állítom, hogy mégsem ez a színház legfontosabb feladata egy olyan korban, amilyenben ma élünk.

Azzal is eszmei közösséget mernék vállalni, hogy a jelenleg forgalomban levő szavakat le kell tiltani a színpadról, mert már elkoptak, mert nem mondanak semmit. De a mellébeszélő, »süket duma« ellen nem nyögésekkel, hörgésekkel és főleg nem hallgatással kell tiltakoznunk, hanem új szavakkal, — olyan szöveggel, amely mond is valamit!

De nem ezópusi állatmesékkel, szimbolikus és allegorikus, vagy a történelmi múltra ráfércelt időszerű replikákkal, hanem a kor egyenes és merész kipellengérezésével.

Mert az igazi színház a bátrak színháza.

Nem az erőszaké.

Azzal, hogy a nézőt püfölöm, még nem vágtam végig a társadalmi igazságtalanságokon.

Az egész színházi irodalom — a nagy írók művei — voltaképpen az »erőszak színházának« a legtisztább változata. De — mondanivalója is van! Az ógörög drámák, Shakespeare tragédiái, meg a többi annyi brutalitást tartalmaznak, annyi halott van bennük, hogy Hitchcock atyánk epeömlést kapna az irigységtől és láttukon. De ez nem öncélú öldöklés — hogy »a cselekmény mozgalmas legyen« —, hanem tiltakozás egy brutális kor erőszakossága ellen. A költő tart tükröt bennük kora elé. A modern »avantgardisták« pedig elhítetik a sznobokkal, hogy az »erőszak színházát« ők találták fel!

Mindez csak formai újítás, amely mögött nincs igazi mondanivaló. A szótár szerint az AVANTGARDISTA az élcspat tagja, vagyis olyanvalaki, aki »semmiféle tekintélyt nem tisztel«.

Kérek egy ilyen írórt.

Ma már történelmi anekdota az a homlokcsók, amelyet Jacques Offenbach kapott III. Napóleontól. A pénzes nagypolgárság császára így

köszönte meg a pompás találmányt, az operettet, amelyből később a tömegek egyik ópiuma lett. Nem sok időbe telt, és a látványos, vérpezsdítő muzsikával megtűzdelt, mellébeszélő vígjátékokat az egyre jobban forrongó Európától megriadt valamennyi császári és királyi birodalom átvette Párizstól. Oly bővöletesen el lehetett vele ringatni a tömegek társadalmi öntudatát, oly mesés szép megvilágításban tárta a »nép egyszerű gyermekei« élé a főurak világát!... És kacéran tudtukra adta, hogy ha jól viselkednek, számukra is nyitva áll ennek a világnak a kapuja. Mert a gróf elveszi a szegény parasztlányt, a királykisasszony pedig férjhez megy a kocsisához. Operettben minden lehetséges!

A való életben már kevésbé.

De ez a műfaj úgy meghonosodott ezen a vidéken, hogy a mai napig sem lehetett a gyökereit teljesen kicsupálni. A cs. és k. monarchia ezzel bódította el elnyomott népeit, a Horthy-rezsim pedig azokat, akik netán még emlékeztek a kommünre.

Kérek egy olyan író, aki nem dajkameséket ír, aki nem medvecukorral eteti a nézőt. Aki nem félti a bíorbársonnyal bevont karoszkékét, a jól fizetett szinekúráját. Aki mer írni. Akinek lelkiismerete van. Aki nemcsak a szavak zsonglőre, hanem mond is valamit.

Aki — író.

És a mellére fogom tűzni az avantgardista feliratot.

U.i.

Lehet, hogy vannak olyanok, akik az orgonaszó és a tömjénillat miatt járnak templomba. De az igazi hívők a hit szavát akarják hallani ott.

Thalia templomában sem lehet másmilyen a helyzet.

AZ EX LIBRISEK SZERELMESE ÉS MŰVÉSZE

Régi, ma is érvényes igazságot példáz Andruskó Károly zentai amatőr művész iránti viszonyunk: senki sem próféta saját hazájában. Mert kétségtelen, hogy a linóleum- és a fametszés e kiváló művelőjét időnként szárnyára veszi a hírverés, hogy utána a központoktól távol álló alkotók sorsában osztozva, a csendes feledés homályába zuhanjon vissza. Ezúttal azonban mégsem munkásságának teljes, átfogó képét szándékozom felvázolni. A *Bareberek* termékeny alkotója, a bácskai kubikusok életét megfigyelő, a velük és más kétkezi munkásokkal együttérző, elkötelezett művész, a Tisza és a Tisza menti város hűséges krónikása munkásságának opusából csak egyetlen, Andruskó legkedvesebb megnyilatkozási formáját, az ex libris-gyűjtemények egyikét-másikat szándékozom bemutatni. Mégpedig azokat, melyek a művész jegyeinek és jelképeinek megfejtése szempontjából kézzelfoghatóknak, értékei keresztmetszetének megrajzolásához a legjellegzetesebbnek tartok.

Andruskó Károly ex librisei egyben kiváló ürrügyül szolgálnak az amatőr tevékenységről elterjedt és nagyjából félremagyarázott felfogásokhoz fűzött gondolatok rögzítésére. Mert ha ez a tehetséges grafikus Zentán sajtósági technikája következtében egyedül képvisel egy műfajt, másutt, például Szabadkán, többé-kevésbé állandó jelleggel összeállt, irányokat és felfogásokat képviselő amatőrcsoportok fejtenek ki időnként élénk, a város képzőművészeti életére erőteljesen ható munkásságot. A csurgóiak, a Bosch+Bosch, az expresszionisták csoportja, újabban a Bunjevačko kolo körül tömörülő festők jelentkezése nem véletlen jelenség. Az objektív és egyéni okokból amatőrsorsban rekedt, vagy amatőrré nyilvánított művészek igyekeznek kitörni a rangjukkal járó névtelenségből, hogy kisebb-nagyobb sikerrel meg is találják helyüket a karcsú torony fölött nem éppen sok reménysugarat árasztó Nap alatt.

Kit tartunk manapság amatőr művésznek? Elősorban azt az alkotót, aki nem rendelkezik akadémiai vagy felső iskolai végzettséggel. Mert az akadémia vagy a tanárképző iskola papírja mentesíti tulajdonosát az amatőr jelzőtől — tekintet nélkül munkásságának mennyiségére és értékére.

Persze az amatőrök kategóriájába tartoznak mindazok, akik a diploma hiánya mellett a képzőművészetet nem hivatásszerűen végzik, más, megélhetést nyújtó foglalkozásuk van, számukra a művészi munka kikapcsolódást, esetleg szórakozást jelent.

A hivatásos és amatőr művészeknek azonban van egy, szerintem teljesen azonos tulajdonságuk is: a belső kényszer, mely alkotó munkára ösztönöz. És a minőség mellett, úgy hiszem, ez a leglényegesebb

szempont, melynek prizmáján keresztül elmosódhat a határ az amatőr és a hivatásos művészi cselekvés között.

Andruskónál az alkotás szemmel láthatólag belső kényszerből fakad. Már régen megtalálta módját, hogyan hozza felszínre a lelkivilágában felgyülemlett élményt, az abból eredő és kikíváncozó, megkönnyebbülést és kielégülést nyújtó vallomást. A lelki alkatához legközelebb álló fekete-fehérre leegyszerűsített, de mégis sokrétű formanyelvvel közli mondanivalóját — robusztus témáival érdekesen ellentétes, kisformátumú ex libriseinek a segítségével.

Három gyűjteményét: a *Zentai ex libriseket* (1969), a *Sloveniját* (1970) és az *Olimpia* (1971) egyik számozott példányát lapozgatva az az érzésem, hogy a tematikai válogatásba gyűjtött anyag jól áttekinthető képet nyújt ez irányú működéséről; az effajta válogatás mégis korlátokat szab és a művészt láthatóan nem mindig az élmény és a pillanati ihlet ösztönzi munkára. Mert bizony, ha a három mappa anyagából kellene egy válogatást készíteni, az eredmény ismét három, de minőségi szintjében és nem tematikájában azonos gyűjtemény lenne az eredmény.

Nézzük csak például a *Zentai ex libriseket*. Egyszeri áttekintéssel is megállapítható, hogy Andruskó nem a pillanat kényszere, hanem a megrendelés kielégítése, vagy egyes személyek iránti figyelmesség szempontjából vette kezébe a vésőt, hogy minőségben különböző, néha jelképeket túlszűfelve, de jó technikai megoldással, máskor kellő mértékre szűkítve és sűrítve, de elnagyolt megmunkálással végezze el feladatát. Az előbbiekhöz sorolhatjuk dr. Kopasz Pál, Erdélyi István és mások ex libriseit. Az utóbbit Sinkovits János és Homolya Imre jelképei példázzák. Bata Mihálynak, Gaál Jánosnak és Bodor Csabának szentelt metszetei minőségükkel kiválnak, a Napredak Senta és Kecskés Vince nevét viselő munkák ugyanakkor leértékelik a gyűjteményt.

Sorrendben most a *Slovenija* következne, de szándékosan átlépek kiadási évének korlátját, mert az olimpiáknak szentelt, 1971-ben kiadott sorozat jellegzetességei közelebb állnak a *Zentai ex librisekhez*. A szándék itt nyilvánvaló: bemutatni az olimpiák történetét az első újkortól (Athén 1896) az előkészületben levő müncheniig, főleg a szervező város, a helyszín egyik jellegzetes részletének prezentálásával. És eközben Andruskó nem feledkezik meg az állásfoglalásról: az olimpia a béke és a barátság jelképe. A háború árnyékában meghal az összefogás eszméje, a népek közötti barátság szelleme. Könyvégetés, szögesdróttal körülvett táborok, a kultúra és az ember haldoklása, a barbár pusztítás korszaka háttérbe szorítja az olimpiák nemes emberi törekvéseit.

Az előbbi füzettel összevetve egészségében érettebb és kiegyensúlyozottabb munkákkal találkozunk ebben a gyűjteményben. A jelképek tömörebbek, a technika színvonalasabb. Mégis, különösen ha a Los Angeles-i, vagy a mexikói metszeteket vizsgáljuk, azt kell megállapítanunk, hogy a művész ennél többre is képes. A felületes jelkép és az elnagyolt kivitelezés már nem engedhető meg egy külföldön igen jó nevet szerzett grafikus munkájában, hiszen ugyanabban a sorozatban tudásának legjavát is demonstrálta.

Utoljára hagytam a *Sloveniját*. Nem véletlenül. A szép kiállítású, szakmai hozzáértéssel elkészített mappát a szlovéniai ex libris kisgra-

fika baráti körének kezdeményezésére a ljubljanoi Mladinska knjiga adta ki 1970-ben, a Budapesten megtartott XIII. ex libris kongresszus tiszteletére. A mappa húsz kisgrafikája Andruskó Károly művészetének csúcsteljesítményét prezentálja. Ennél ihletettebb, kiegyensúlyozottabb és tisztább gyűjteménnyel még nem ajándékozott meg bennünket ez a kiváló amatőr grafikus. A kezdeményező nevében szóló Marijan Brecelj előszavában az elismerés hangján nyilatkozik a sajtóságos formanyelven megnyilatkozó vajdasági művész munkájának eredményéről és megállapítja, hogy Szlovénia természeti szépségei, jellegzetes tájai és architektúrája mint terített asztal állt Andruskó előtt, aki mindezt gazdag természetként igyekezett betakarítani. És valóban, a *Bareberek* óta semmi sem vonzotta, semmi sem lelkesítette annyira Andruskót, mint a szlovéniai táj nyújtotta lehetőségek. Mintha mindig ott élt volna az útszéli kápolnák, a szénaszárítók, a régi kastélyok és kis faházikók környékén. A sötét fenyvesek, a zöld völgyek és kopár hegyormok világában is egészen otthonosan mozog.

Milyen poétikus Snežna Pavlovec ex librisének kis kápolnája, milyen leheletkönnyű Klaus Rödel hrastovljei házsora és a sűrű erdőn áthatoló napsugár! Tatjana és Josko Gerdol Svete Višarjét megrajzoló metszetében viszont a kompozíciónak e műfajban egészen szokatlan nagyvonalúsága ragadja meg a szemlélőt. Sorolhatnánk tovább a sikerült alkotások kvalitásait, mert ezt a mappát a minőség jellemzi, de meg kell állapítanunk, hogy ebbe is bekerült két-három kevésbé sikerült, az egyensúlyt némileg zavaró, de föl nem borító munka. És ennél a pontnál visszatérek az előljáróban elmondottakra, az amatőr és a hivatásos munka kérdésére.

Mert volt egy szempont, amelyet szándékosan írásom végére hagytam: hogyan viszonyul a művész saját munkájához? Mennyire kötelezi az igényesség? A keze alól kikerülő alkotásaiból mit vállal magáénak és mit vet el? Itt dől el szerintem lényegében az amatőrség és a professzionalizmus kérdése. Ebben a tekintetben Andruskó Károly is saját sorának irányítója. Hogy melyik úton halad, az kizárólag rajta múlik.

ÉVADNYITÁS A RÁDIÓBAN

Jegyzetek az első öt hangjáték-bemutatóról

Az Újvidéki Rádió URH- és középhullámhosszán vajdasági szerzők műveivel nyitotta meg az új hangjátékévadot. Szeptember 24-én Kopeczky László *Házasságközvetítő*, szeptember 28-án pedig Lévy Endre *Távoldás* című hangjátékát sugározta, s ezeket október 5-én Slobodan Božović két monodrámája, a *Saeta* és a *Pincér, egy hegedűt!* című alkotása követte. Október 19-én ismét hazai szerző, a zágrábi illetőségű Sunčana Škrinjaric *Sajtóértekezlet* című rádióbohózata volt műsoron. (Mire ez az írás megjelenik, Jean-Paul Sartre *Szoba* című novellájának rádióváltozata, az *Egynapi halasztás* és H. V. Kerwijk *Für Elise* című hangjátéka is bemutatásra kerül. Ezúttal azonban, érthetően, csak az első öt hangjátékkal foglalkozunk.)

Az évad eleji bemutatók kapcsán legegyszerűbben is azt kell elmondani, hogy az említett művek egyike-másika között szembeszökő hasonlóság van. Történetesen Lévy hangjátéka és Božović két monodrámája is részben az öregedés, másrészt meg a kiábrándulás, elkeseredés problematikáját taglalja; természetesen az ember életének sok más gondjának-bajának a felemlítésével. Sőt még Kopeczky és Sunčana Škrinjaric műve között is van némi hasonlóság — mindkettő a humoros ábrázolásmód tárházából merít —, csak hogy a *Házasságközvetítő* hangja (minden szerepet a címszereplő Sinkó István alakít) jóval visszafogottabb, letompítottabb, míg a *Sajtóértekezlet* egészen harsány és sok mindenben rendhagyó bohózat.

A visszafogottság és a harsányság (mint két véglet) miatt a *Házasságközvetítő*t és a *Sajtóértekezlet*et tulajdonképpen hálátlan is összevetni. Mégis megállapíthatjuk, hogy az egyik és a másik darab is hozott valami újszerűt (vajdasági) rádiózásunk történetébe, mivel Kopeczky műve, ha lényegében monodrámája is: a monodrámában meghúzódo vagy inkább elrejtett párbeszédet igyekszik (mintegy Pandora szelencéjéből) kiszabadítani, míg ezzel szemben az elsősorban gyermekíróként ismert Sunčana Škrinjaric, váratlan hangváltással, a sikeremberek megmosolyognivaló siserehadát figurázza ki, méghozzá úgy, hogy egyúttal a hangjátékpornográfia műfaját is megteremti — és mindjárt ki is gúnyolja.

Különben az öt hangjáték közül éppen az elsőnek sugárzott *Házasságközvetítő* volt a leggyengébben, a legegyszerűbben, legdarabosabban megrendezve, és színészilag megformálva, s ez a rendező Szilágyi Lászlónak éppúgy felróható, mint a címszerepet (meg a többi női és férfiszerepet) alakító Sinkó Istvánnak. Pedig az ötlet (a házasságközvetítő, ha fáradtan, csalódottan is, addig »veri a vasat«, mígnem a fele-

sége beadja a válópert; Sándor, a kétbalkezes néma fiú meg azt a lányt veszi el, akit nem akar) jóval több lehetőséget ígér.

Hogy végül is Szilágyi vagy Sinkó fásultsága, rutinossága volt-e nagyobb kárára az egyébként élvezetesen megírt műnek, azt nehéz volna eldönteni. De az biztos, hogy ahogy a házasságközvetítő »túladdott két ötezes gyűrűjén«, úgy ők is túladtak a darabon — csak sajnos, a címszereplővel ellentétben: áron alul.

Amiért azonban a Kopeczky-darabban elmulasztott Szilágyi, azt Slobodan Božović két monodrámájában bőven pótolta. A két *kesergő* közül különösképp a szó spanyol jelentését hordozó *Saeta* rendezése volt jó, érzelmi és gondolati mondanivalójának kidomborításában is melegen emberi és megrázó. Ebben a műben, a szerzővel és a kiábrándult spanyol forradalmár monológját előadó Lőrincz Lajossal együtt, Szilágyi valóban igazolta rátermettségét; mindenekelőtt pedig azt, hogy inkább a kissé szentimentális, lírai hangütésű művekkel, vagyis a kisemberek drámáival tud jobban együttérezni, azonosulni, boldogulni. A *Saeta* rokkant nyugdíjasának tragédiája főképp az ő rendezése — és Lőrincz Lajos kiváló játéka — folytán volt annyira szívbe markoló és igaz története a hitükben csalódott, méltán elkeseredett, tiszta szívű kisemberhősök kálváriájának.

De a kesergő második darabja, a *Pincér, egy hegedűt!* már nem volt ilyen kifogástalan megvalósítás, jöllehet ezt is Szilágyi rendezte. Meg kell azonban mondani, hogy a nyugdíjba vonuló, életét és tehetségét eltékozolt pincérnek a munkahelyén lejátszódó utolsó esti lelki megrázkódtatását nem ő, hanem a szerepet alakító Fejes György nem tudta kellő hőfokon megjeleníteni. Pedig, akárcsak Kopeczky darabjában, itt is káprázatos lehetőségek kínálkoztak: a pincér, aki egész életében mások kedvében járt, arra kéri vendégeit, legalább most, búcsúzaskor, hallgassák meg élete történetét és tehetségre valló hegedűjátékát. A vendégek azonban sorra elfordulnak tőle, és kisomfordálnak a zajos ramazurikhoz szokott étteremből...

Mégis Fejes alakítása, különösképp a vége felé, árnyaltabb, megkapóbb és érdekfeszítőbb volt, mint Sinkóé (a *Házasságközvetítőben*), s így Slobodan Božović két monodrámájának a bemutatója az első öt hangjáték egymás közti összevetésében — sportterminológiával élve — egészen kedvező helyezést ért el.

Ez a helyezés — mutatis mutandis — nagyjából azonos Lévay Endre *Távolodás* című hangjátékának a helyezésével. Ezt a darabot Vajda Tibor rendezte; mondanivalója szerint pedig az alkotásban — de javarészt visszhangtalanul — eltelt életeket elemző művek közé lehet sorolni. Lévay vizsgálódásának fókuszában az öregedő, magányos és az emberektől lassan távolodó író áll, aki »egykor (a felszabadulás után) csupa lendület volt, csupa hév«; aki »úgy indult akkor, mint akiből hősöket nevel magának az idő«. István (az író) szép terveket szőtt indulásakor, de aztán, ki tudja, miért (ez nem világlik ki a darabból), nem tudott végigmenni a megkezdett úton, s így — bár többször is azt vallja, hogy a rögzösb, a nehezebb utat, s a harcot kell vállalni — egy kissé félreáll, fölöslegessé válik, s akarva, nem akarva a megalkuvást is vállalja. És ez alól a vád és önvád alól nem menti, nem mentheti fel semmi,

legkevésbé az az öreges dünnyögés, hogy »a hallgatás mindent elfeledtet, de ha szólunk, akkor minden seb újra felszakad.« Költői megfogalmazásnak talán szép, ám egy emberi magatartásforma védelmére *hamis* ez a kijelentés.

Sajnos, a *Távolodás*ban nem egy, hanem számos ilyen és efféle kijelentés is elhangzik (»hideg, rohanó világ«; »megszülettek a tervek, két egyedülálló lélek ebben a furcsa, modern tragikummal teli életben találkozik«; »fiam, az élet harcot kíván« stb. stb.), ami legszebb, legnemesebb szándéka ellenére is több helyen közhelyszerű tételek ismételtetésére sekélyesíti a darabot.

A *Távolodás* másik veszélyt rejtegető tengerszorosa a darab, főképp a narrátorszerep lírai felhangolása felől fenyegetett. Ezt azonban mégis oldottabban, természetesebben fogalmazta meg (és kerülte el) Lévay, mint a már idézett, jelmondatszerű kitételeket.

Sántha Sándor (István) és Tusnek Ottilia (Ilona) hús-vér alakítása, meg a jó befejezés kellett hozzá (Horváth József és Fischer Károly csak kisebb szerepet játszott), hogy ez a hangjáték-bemutató az említett fogatékosságok ellenére is kedvező fogadtatásra találjon.

Az Újvidéki Rádió eddig bemutatott — évad eleji — darabjai közül mindenestre Suncšana Škrinjarić *Sajtóértekezlete* volt a legsikeresebb, íróilag, rendezőileg és színészilag is a legteljesebb, legkidolgozottabb alkotás.

Az ember, vagyis a Sikerember (pornográf művel »robban be« a köztudatba) fontoskodásának, pökhendiségének, valamint az őt faggató elvetélt újságíróknak és kritikusoknak (G-1, G-2, G-3, G-4) a kipelengézésével: a lehető legtöbbet mondta el korunkról, rólunk és mindennapjainkról.

Harsány vígjáték, vajdasági rádiószínházunk történetében eddig még nem hallott »polgárpukkasztó« darab volt ez a hangjáték, — s azért, hogy oly csengőn, tiszta szívből nevéttünk, (a Zágrábi Rádió pályázatán első díjat kapott írónőn kívül) Varga István rendezőnek és a *Sajtóértekezletet* tolmácsoló öt színésznek: Nagygellért Jánosnak, Lőrincz Lajosnak, Fejes Györgynek, Faragó Árpádnak és Ferenczi Jenőnek mondhatunk köszönetet.

Božović két monodrámáját és ezt a darabot is igényes és élvezetes fordításban Saffer Pál továbbította közönségünk felé.

Négy hangfelvételt Stanislav Stepanović, egyet pedig Fece Iván (*Sajtóértekezlet*) készített. Nem jobban és nem rosszabbul, mint ahogy az évek során már megszoktuk tőlük.

OLVASÓNAPLÓ

JUGOSZLÁV — NEM DÉLSZLÁV LEXIKON

Jugoslovenski književni leksikon. Szerkesztő: Živan Milisavac.
Matica srpska, Újvidék, 1971.

Az újvidéki Matica srpska jóvoltából a legutóbbi hetekben új, értékes kiadvánnyal gazdagodott a mindennapi kulturális életben nélkülözhetetlen, tudományos jellegű műveket magában foglaló könyvtárunk: megjelent a *Jugoszláv Irodalmi Lexikon*. Ez a hatszáz oldalas, izléses kiállítású kötet két szempontból is rendkívüli jelentőségű. Először is köztudomású, hogy a jugoszláviai irodalmi életnek mindeddig nem volt egy olyan korszerű összefoglalója, amely az irodalom iránt érdeklődő nagyközönségnek megfelelő tájékoztatást nyújtott volna irodalmi kérdésekben, akár az írók személyi adatait, akár az általános irodalmi fogalmakat, irodalommal kapcsolatos intézményeket, irodalmi folyóiratokat illetően, úgyhogy abba a furcsa helyzetbe kerültünk, hogy amikor megjelent Budapesten Csuka Zoltán *A jugoszláv népek irodalmának története* című könyve, ezt a magyar nyelvű kiadványt szinte hézagpótlónak kellett tekinteni — nemcsak a magyar irodalomban, hanem még a jugoszláviai irodalmi életben is. Csuka Zoltán, aki már annyi érdemet szerzett a jugoszláv írók műveinek magyarra való átültetésével, ezzel az irodalomtörténeti művével is olyan szolgálatot tett a jugoszláv irodalomnak, hogy nyugodtan megállapíthatjuk: teljes mértékben többszörösen is megérdemelte azt a kitüntetést, amelyet a jugoszláv irodalom népszerűsítése terén kifejtett fáradságos munkásságáért kapott.

Könyve azonban csak pillanatnyi megoldást jelenthetett, és pedig részben azért, mert magyar nyelven íródott, a magyarul nem tudók számára tehát hozzáférhetetlen maradt, másrészt pedig azért is, mert az itteni irodalmi eseményeken és irodalmi légkörön kívül, Magyarországon készült, tehát lényegében egy, a szerzőtől bizonyos tekintetben távolabb álló irodalmi életet kellett érzékeltetnie és kiértékelnie, s ebbe a légkörbe még akkor sem élhette bele magát teljesen, ha egyébként otthonosan mozgott is a szerbhorvát nyelvű irodalmi alkotások szinte beláthatatlan tömkelegében, s ha a régi Jugoszláviában hosszú éveken át ő maga is itt élt közöttük. Régóta szükségét éreztük hát egy olyan szerbhorvát nyelvű, de semmi esetre sem egyoldalú beállítottságú irodalmi lexikon megjelenésének, amely betölti a tátongó űrt, s amely tulajdonképpen — legalább egy időre, ideiglenesen — pótolja egy kicsit a szintén hiányzó korszerű irodalomtörténetet is.

Abban az időben, 1963-ban, amikor Csuka Zoltán könyve megjelent, már itt, Újvidéken is hallatszottak olyan hangok, hogy a Matica srpska magára vállalja egy ilyen irodalmi lexikon összeállítását, a munka azonban csak négy évvel ezelőtt kezdődött meg — Živan Milisavac szerkesztésében. Igen szerteágazó, mindenre kiterjedő munka volt ez, mely nem szorítkozhatott a munkatársak egy szűkebb környezetére, hanem be kellett vonnia megfelelő embereket az ország minden részéből. A negyven munkatárs kö-

zött helyet kapott az ország minden népének és nemzetiségének irodalmi képviselője (ha a többség természetesen Újvidékről került is ki), mert az irodalmi lexikon csak így válhatott alkalmassá arra, hogy betöltse a megjelenésével kapcsolatos kívánalmakat, azaz hogy valóban minden jugoszláv nép és nemzetiség irodalmának hű tükre legyen.

A munka — mint említettem — négy esztendeig tartott, s ez a hosszú időszak természetesen külön problémákat is okozott a szerkesztés munkájában. Mialatt ugyanis összegyűlt a munkatársaktól a terjedelmes anyag, az alatt az irodalom új művekkel gazdagodott, változások következtek be az írók személyi adataiban, olyan új írók jelentkeztek, akik e csaknem fél évtized alatt kifejtett munkásságukkal jogot szereztek arra, hogy bekerüljenek egy ilyen irodalmi tükörbe, az adatok folyamatos kiegészítése azonban sokkal nehezebbnek bizonyult, mint az eredeti szócikkek megírása, s ez a magyarázata annak, hogy a megjelent lexikonban maradtak olyan következetlenségek is, hogy egyes íróknál felvették ugyan legújabb megjelent műveiket, másoknál viszont hiányoznak a két-három évvel ezelőtt bekövetkezett változások is.

Az irodalmi lexikon azonban végre itt van a kezünkben, s ez a tény, hogy egy olyan kézikönyvet kaptunk, amelyre nélkülözhetetlenül szükségünk van a mindennapi életben, feledtetni velünk még az ilyen apróbb hibákat is, annál is inkább, mert tudatában vagyunk annak, hogy az efféle hibák, az efféle következetlenségek elkerülhetetlenek, s hogy a munka közben bekövetkező kiegészítések során mégiscsak elsősorban a legjelentősebbek felé fordul a munkatársak figyelme, s így aztán megtörténik, hogy egyesek adataiban nem sikerül teljesen pótolni a szükséges adatokat. Maga a tény azonban, hogy végre van egy korszerű irodalmi lexikona a jugoszláv irodalomnak, amely különösen az utóbbi években és évtizedekben a határokon túl is egyre ismertebbé vált, egyre több és több jugoszláv író műveit fordították le sok-sok európai és nem európai nyelvre is, s a Magyar Tudományos Akadémia legutóbbi vállalkozásában, a *Világirodalmi Lexikon* kiadásában mintegy hétszáz jugoszláviai írórt vett tekintetbe és sorol be a már megjelent első kötetbe és a megjelenésre váró további kötetekbe, s mindezt még megkoronázza az, hogy irodalmi életünk egyik kimagasló alakja, Ivo Andrić, néhány évvel ezelőtt megkapta a legnagyobb elismerést, az irodalmi Nobel-díjat is, mondom, maga az a tény, hogy ez az egyre inkább kibővülő irodalom végre visszatükröződik egy komoly értékű, átfogó lexikonban is, önmagában is alapvetően a megjelenésre összpontosítja a figyelmet, s ha ezzel kapcsolatban meg kell is említeni bizonyos hibákat, bizonyos mulasztásokat, bizonyos következetlenségeket, ez az észrevétel korántsem a munka bírálataira helyezi a hangsúlyt, hanem sokkal inkább arra, hogy mindezeket a hibákat a továbbiakban, egy esetleges újabb kiadásban már jórészt ki lehessen küszöbölni.

Az imént azt mondtam, hogy e lexikon megjelenése két szempontból is rendkívüli jelentőségű. Nos, az eddig említettek az általános szempontot illetik. Van azonban egy másik szempont is, amelyet különösen ki kell emelnünk, ha az új lexikon társadalmi értékeit is mérlegre helyezzük a szigorúan vett irodalmi vonatkozásokon túl. Ez a második szempont a jugoszláv szóra helyezi a hangsúlyt. Nagyon jól tudjuk, hogy a két háború között a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság helyett bevezetett Jugoszlávia szó és ezzel kapcsolatban a »jugoszláv« jelző tulajdonképpen leszűkítést jelentett a délszláv szóhoz viszonyítva, éspedig nem csupán azért, mert a szintén délszláv bolgárokat kizárta ebből a fogalomból, hanem legalább ugyanilyen mértékben azért is, mert a szerb—horvát—szlovén hármass meghatározás helyett bevezetett jugoszláv szó tulajdonképpen a horvátokat és a szlovéneket is igénybevette félreállítani valami nagyszerb unitarizmus szellemében. Most viszont, ha a jugoszláv szót olvassuk, éppen ellenkezőleg, leszűkítés helyett valami fogalomkibővülést érzünk belőle, mert immár a jugoszláv szó nem csupán a szerbek, horvátok és szlovének összességét jelenti, még csak nem is a makedónok és Crna Gora-iak, vagy a boszniaiak, a bosnyákok további bevonását, hanem azt, hogy a »jugoszláv« szó tulajdonképpen elvesztette még a délszlávokat összefogó nemzeti, sőt népcsoporti jelentését is, amint

maga az új Jugoszlávia sem nemzeti állam, hanem az ország területén élő egyenjogú és egyenrangú népek közös hazája. Ha tehát a szó igazi értelmében vett *Jugoszláv Irodalmi Lexikon*ról beszélünk, akkor ez sem azt jelenti, hogy olyan lexikonról van szó, amely a Jugoszlávia területén élő délszláv népek irodalmáról ad áttekintést, hanem azt, hogy ebben a lexikonban teljesen egyenjogúan és egyenrangúan helyet kapott a Jugoszláviában élő magyar, albán, olasz, román, szlovák és ruszin nemzetiség kibontakozott irodalmi élete is.

Ez igen lényeges jellegzetessége az új *Jugoszláv Irodalmi Lexikon*nak, s mert ezúttal első ízben történik meg (közben hosszadalmas viták is folytak), hogy irodalmi szempontból is közös műben kapott helyet az ország minden népe és nemzetisége, ezért külön is hangsúlyozni kell ennek a jellegnek az előremutató jelentőségét. Az a tény azonban, hogy a lexikon nemzeti és nemzetiségi különbség nélkül összefogja mindazokat az írókat, akiket a szerkesztő bizottság mellőlnék tartott arra, hogy irodalmi munkásságuk alapján bemutassa az egész ország olvasóközönségének, semmiképpen sem jelenti az irodalmak elnemzetietlenítését. Mert például a szóban forgó *Jugoszláv Irodalmi Lexikon*ban bemutatott szerb, horvát, szlovén, vagy macedón írók ugyanúgy jogot tarthatnak arra, hogy belekerüljenek egy, esetleg külön készülő szerb, horvát, szlovén, illetve makedón irodalmi lexikonba, mint ahogyan mondjuk a Jugoszláviában élő magyar írók képviselői is belekerültek a budapesti Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent három kötetes *Magyar Irodalmi Lexikon*ba is.

Mindez vitathatatlanul azt mutatja, hogy a most megjelent irodalmi lexikon két szempontból is igen jelentős és hézagpótló mű. Átfogó jellegét tanúsítja az is, hogy a hatszáz oldalon több mint 1600 író, mintegy 200 folyóiratot és lapot mutat be, és ismerteti a legfontosabb irodalomelméleti fogalmakat, valamint az irodalmi-tudományos szervezeteket is. A több mint 2000 címző mindenképpen hű, vagy legalább is csaknem hű tükörképet adhat irodalmi életünkről. Mindehhez hozzá kell még tenni azt is, hogy bár a 600 oldalas terjedelem nem teszi lehetővé még a lexikonba felvett írók teljes bemutatását sem, a szerkesztőség arra törekedett, hogy a sokszor csak néhány soros ismertetőikben egy-két jellemző mondatdal határozza meg az írók helyét és szerepkörét az irodalmi tevékenységben.

Érdeemes minden bizonnyal egy-két pillantást vetni erre a jellemzésre, mely legtöbbször valóban frappáns módon sikerült, viszont kétségtelen, hogy akadnak a jellemzések között olyan sablonok is, amelyek nem annyira az író valóságos irodalmi arculatára vetnek fényt, hanem inkább csak a szócikk, vagy a kiragadott idézet írójának az író iránti lelkesedését fejezik ki. Ács Károlyra vonatkozóan például — igen találóan — ezt találjuk a lexikonban: »Ápolt versformáiban egyaránt jelen van a modern szinibilizáció és a költői tradicionalizmus. A szemlélődés és a gondolatok logikus felépítése jellemzi«. Herceg Jánosról is igen helyesen szögezi le a lexikon, hogy »prózáját lírai és szubjektív elemek szövik át«, valamint hogy »az erkölcsi, szociológiai, népi és nemzeti problematika foglalkoztatja leginkább«. Gál Lászlóval kapcsolatban azt említi meg a lexikon, hogy költészete a harmincas évektől kezdve sokat változott, kezve attól, hogy régebben a társadalmi rendszer elleni tiltakozást fejezte ki, aztán a Majakovszkij-típusú aktivista költők közé sorakozott fel, egészen addig, míg végül »költészete az intímabb „önéletrajzi” líra felé fejlődött, tematikája univerzális szimbolikává szélesedik, de a fejlődés minden szakaszában bizonyos szempontból jellemző rá az intellektualitás és a természetesség hangja.«

Persze meg kell mondani, hogy nem minden esetben sikerült ilyen jól a néhány szavas jellemzés. Gion Nándor esetében például még csak meg sem kísérelti a szócikk írója, hogy ilyesfajta jellemzést adjon róla, viszont Tolnai Ottó jellemzése már igen találó, azzal a megállapítással, hogy »a jelenlegi élet és „értékek” tagadásából meríti ihletét«. Ehhez azután igazán fölösleges volt hozzáfűzni azt a Végel-idézetet, amely nem is mond semmit az íróról, inkább csak csodálóról, hogy »amikor csak megszólalt, mindig az érdeklődés gyújtópontjába került más alkalommal oly néma értelmiségi közvéleményünk előtt«. (Bocsánatot kell kérnem Végel Lászlótól, hogy monda-

tát csupán fordításban, nem pedig eredetiben adtam, de a lexikonból hiányzik az a meghatározás, hogy honnan is való az idézet!)

Hogy mi kerül be egy lexikonba, az természetesen elsősorban a szerkesztő bizottság megítélésétől függ, s az előszóban ott is találjuk azt a megjegyzést, hogy »a szerkesztőség arra törekedett, hogy felvegyen a lexikonba minden olyan író, aki érdemes erre«. Bizonyos, hogy az irodalmi érték nem mérhető dekákkal, sem centiméterekkel, így hát nem is várhatunk el egyetlen lexikon szerkesztőjétől és szerkesztő bizottságától sem valami abszolút csalthatalmaságot és abszolút, vitathatatlanul igazságos irodalmi értékelést, csupán azt, hogy próbáljon meg olyan méreőket találni, amelyek alapján megközelítően tárgyilagos lehet az írók felvételével kapcsolatban, azaz hogy igyekezzen minél következetesebb maradni és egyforma méreőket alkalmazni. Ez különösen fontos egy ilyen lexikon esetében, amely különböző nemzetiségű írókat fog össze egyetlen csokorba, bár kétségtelenül megnehezíti az egyforma kritérium alkalmazását már az a körülmény is, hogy a szerkesztő nem beszélhet mindazoknak a népeknek és nemzetiségeknek a nyelvén, amelyeknek írói bekerültek a lexikonba, a kritériumokat tehát különböző embereknek kell kialakítaniuk, s így feltétlenül nehezebb az összhangot megteremteni, hiszen tegyük fel az, aki az albán írók felvételéről dönt végeredményben, nem feltétlenül ismeri mondjuk azokat a horvát, vagy szlovén, vagy magyar, vagy román írókat, akik bekerülnek a lexikonba címszóként, tehát nem ismerheti eléggé a más nemzetiségű író bekerülésének kritériumát sem. Ez egészen természetes. És ha én most a magyar írókra vonatkozóan mégis megkockáztatok néhány megjegyzést, az semmi esetre sem a lexikon egészére kíván bírálat lenni, hanem csupán azt akarom megállapítani, hogy a lexikon tanúsága szerint az itt élő magyar írókkal szemben sokkal szigorúbb kritériumot alkalmaztatok, mint egyes más nemzetiségűekkel szemben.

De menjünk csak sorjában! Az imént arról beszéltem, hogy nálunk a »jugoszláv« szó bővebb, átfogóbb jelentést kapott, mint amilyent a régi Jugoszláviában ültettek belé. A két Jugoszláviát tehát semmiképpen sem lehet egynek tekinteni, annál kevésbé, mert hiszen abban a régi Jugoszláviában mondjuk az itt élő magyarság sem élvezett olyan jogokat, hogy valóban egyenjogú és egyenrangú lehetett volna az ország szláv népeivel, és mindenekelőtt a szerb néppel, azaz hogy nem is a néppel, csak annak urai által kialakított nemzeti fogalommal. A két háború között tehát az itt élő magyarság nem volt szerves része az ország lakosságának, aminthogy tulajdonképpen nem volt az még a horvát, vagy a szlovén nép sem, de különösen nem volt az a makedón nép. Látszólagos ellentmondás tehát, ha én most azt kifogásolom, hogy a régi Jugoszláviában kibontakozott magyar irodalom képviselői közül nem vettek föl többet a lexikonba, csupán Szenteleky Kornélt és Milkó Izidort. Ilyen kritérium révén ennek a két, valóban kimagasló írói egyéniségnek a felvétele is bizonyos következetlenség — a lexikonba fel nem vett régebbi, arra érdemes írókkal szemben. Mert hát igaz ugyan, hogy a régi Jugoszlávia magyar írói nem olvadhattak be a régi ország irodalmi közösségébe, hiszen erre a nemzetiségi elnyomtatás időszakában egyáltalán nem is lett volna mód — még akkor sem, ha meglett volna az erre irányuló akarat, de hát a régi jugoszláviai magyar írók ugyanolyan mértékben beletartoznak az új Jugoszláviában kialakuló magyar irodalmi élet folyamatába, akárcsak a régi szerb, horvát, szlovén írók a mai szerb, horvát, vagy szlovén irodalomba. Ez a megfontolás vezet tehát, amikor felvetem a gondolatot, hogy Szenteleky Kornél, Milkó Izidor és a ma is élő, vagy csak egy-két éve elhunyt régi írók mellett miért nem került be a most megjelent lexikonba — hogy csak úgy kapásból említsem — mondjuk Ambros Balázs, Arányi Jenő, Arató Endre, Berényi János, Borsodi Lajos, Cziráky Imre, Gergely Boriska, Havas Emil, Havas Károly, Kázmér Ernő, Kisbéry János, Kristály István, Mikos Flóris, Munk Artúr, Radó Imre, Timár Ferenc és még mások neve is, ha már a háború alatt tragikusan elhunyt fiatalabbakról, mondjuk Tóth Bagi Istvánról, vagy Sas Györgyről, meg az egy időben itt éltekről, például Fekete Lajosról, Somogyi Pálról, Szigethy Vilmosról nem is beszélünk. Hiszen a felsoroltak közül jó néhányan, például

Arányi Jenő, Fekete Lajos, Havas Emil, Munk Artúr, Somogyi Pál és Radó Imre szerepel a már említett *Magyar Irodalmi Lexikon* címszavai között is.

És ha már a régebbi írókról van szó, hadd említsem meg mindjárt itt, hogy a szláv népek vonatkozásában szerepel még a lexikonban két régebbi magyar író is: Janus Pannonius és Vitkovics Mihály. És itt feltétlenül meg kell említenem bizonyos következetlenséget. Mert míg Vitkovics Mihály esetében határozottan említi a szócikk, hogy a magyar irodalomban drámák, költői művek és fordítások, aforizmák és egyéb irodalmi művek is őrzik a nevét, ugyanakkor viszont Janus Pannonius esetében (akinek nevét egyébként hiába keressük a J, vagy a P betű anyagánál is, mert csak eredeti nevén, mint Ivan Česmički szerepel a betűrendbe szedett címszók között) nem találunk semmiféle utalást arra, hogy kimagasló személyisége volt a bontakozni kezdő magyar irodalomnak is, s például *Bűcsű Váradtól* című költeményében először eleveníti meg irodalmilag a magyar tájat és a magyar várost, csupán azt tudjuk meg a szócikkből (magyar vonatkozásban), hogy pécsi püspök volt, s hogy Korvin Mátyás udvarában fejtegette ki tudományos munkásságát.

Ennyit a régiokról! A lexikon anyagát azonban az újabb idők írói szempontjából sem tartom teljesnek. Igaz ugyan, hogy Szenteleky Kornél-lal és Milkó Izidorral, valamint a Belgrádban élő Székely Tiborral együtt összesen 38 jugoszláviai magyar író szerepel a lexikon címszavai között, de a háború után is munkálkodó, vagy csak akkor írni kezdő írók közül mégis hiányolok néhányat, akiknek — a más nemzetiségekkel szemben alkalmazott kritérium alapján — mindenképpen bele kellett volna kerülniük a lexikon címszavai közé. Itt van például Börcsök Erzsébet, aki a fent említettek mellett szintén szerepel a *Magyar Irodalmi Lexikon* címszavai között, Lévay Endrével együtt, aki szintén hiányzik a mi lexikonunkból, csupán a *Híd* című alatt találkozunk a nevével. Aztán gondolok még például Kopeczky Lászlóra (egyébként régi tagja már az írók egyesületének!) és Koncz Istvánra is, aki *Híd*-díjat is kapott, s mert a lexikonba mégsem vették fel, önkéntelenül is arra gondol az ember, hogy vagy a *Híd*-díj zsűrije, vagy pedig a lexikon szerkesztő bizottsága járt el helytelenül, nem megfelelő kritériumot alkalmazva. Aztán hogy csak még egy-két nevet említsék, itt van például Tóth Ferenc, Gobby Fehér Gyula, Dér Zoltán, Gulyás József, sőt itt van Juhász Géza is, aki már szintén tanúságot tett irodalomtörténeti munkásságáról. És talán a fiatalabbak közül is tekintetbe jöhetett volna már valaki, mondjuk Gerold László, vagy Ladik Katalin, ha Utasi Mária csak az utóbbi időben bontakozott is ki.

Míndezek persze túlnyomórészt egyéni vélemények, de minden bizonynyal alkalmasak arra, hogy legalább el lehessen gondolkodni róluk, s ha szükséges, hát a legközelebbi kiadás alkalmával még figyelembe is lehet venni — legalább egy részüket. De ha már az észrevételeknél tartunk, hadd menjünk még tovább egy lépéssel, és vessünk egy pillantást a vasikos kötet elején levő *Magyarizatokra (Objašnjenje)* is! Itt ugyanis első helyen találjuk azt a megjegyzést, hogy »az írók nevét fonetikusán írtuk, az etimológikus formát pedig zárójelbe tettük, mindjárt az előnév után«. Hát éppen ezzel a megjegyzéssel kapcsolatban van nekem is valami észrevételem. Ma ugyanis eljutottunk odáig, hogy felvetettük a jogos kérdést, mi történjék az anyakönyvekbe fonetikusán beírt nevekkkel, hiszen az így eltorzított nevek valóságos zűrzavart okoznak még a mindennapi életben is, és megnehezítik egy-egy nem szláv személy teljesen megbízható azonosítását. Éppen ezért felmerült a gondolat, hogy feltétlenül ki kell javítani az anyakönyveket abban az értelemben, hogy a név etimológikus formája kapjon helyet bennük a fonetikus forma helyett. Nos, az irodalmi lexikon tulajdonképpen az írók anyakönyve, egészen logikus volna hát, hogy ennek a lexikonnak a lapjain a nem szláv nyelvű írók neve ne fonetikus, hanem etimológikus formájában, vagyis eredetiben szerepeljen, mégpedig nem csupán azért, hogy ezen a módon is kifejezésre jusson a nemzetiségi írók egyenjogúsága, hanem még sokkal inkább azért, hogy a lexikon lapjain is el lehessen kerülni minden zavart. Mert igaz ugyan, hogy a *Magyarizatokban* megtalálhatjuk azt a megjegyzést is, hogy ha nagyobb különbség mutatkozik a fonetikus és az etimológikus írásmód között, akkor az etimolo-

gikus alak külön helyet is kap a címszavak között, utalással a fonetikusán írt alakra, ez az elv azonban mégsem valósult meg a valóságban teljesen, hiszen például Lőrinc Péter nevét hiába is keresnénk a Lo... kezdetű nevek után, vagy legalább is között (ahol pedig feltétlenül az igazi helye volna!), csupán a Le... kezdetű neveknél találjuk meg Lőrinc formájában.

A fonetikus írásmódhoz való ragaszkodás persze furcsa következtelenségeket is maga után von. A magyar nyelvű folyóiratok közül például az Új Symposion címe így, etimologikus formájában szerepel, még a hosszú ékezetet is jelölve az Ū-n, viszont a Kalangyánál már a Kalanda forma kerül fel címszökként, és csupán zárójelben találhatjuk az etimologikus formát is!

De hát az ígértől eltérően még a zárójelben sem találjuk meg mindig az igazi, eredeti nevet (persze ebben már minden bizonnyal a sajtóhibák is közrejátszanak!), mert például Ač Karolj neve után a zárójelben is csupán Acsot, nem pedig Acsot találunk. Laták Istvánnál pedig egyáltalán nem tünteti fel a lexikon még zárójelben sem, hogy a név eredeti alakja Laták, így, ékezettel a második a-n.

További következtelenségeket találhatunk az írásmód tekintetében a szócikk utáni nonpareille betűs szövegrészben is, az íróra vonatkozó irodalmi kritikák, recenziók felsorolásában. A Bori Imréről szóló szócikk alatt például ilyen formájú, magyaros írásmódot: »Toman László (ígaz, így, két ékezet hiányával!): Vajdasági ég alatt; Utasi Csaba: B. I. Esmék és látomások« stb., az Acs Károly címszó alatt viszont már megint csak jelentkezik a fonetikus és szláv írásmód, ilyesformán: »Zoltan Čuka: A versbe írt csend költője... Imre Bori: Az ember keresése« stb. Hogy mennyi logika van abban, hogy a cikk írójának nevét szláv formájában (Zoltan Čuka), a cikk címét pedig magyarul írjuk, azt hiszem, arról nem is kell külön beszélni.

De ha már a következtelenségeknél tartunk, hadd említsek meg még egy dolgot, ami — tekintve, hogy elsősorban a magyar vonatkozásokat kerestem — csupán véletlenül ütötte meg a szemem. A Neven című szabadkai lap szócikkében például azt olvasom, hogy bunyevácok, szerbek és horvátok voltak a munkatársai. Nagyon jól emlékszem rá, hogy annak idején, a régi Jugoszláviában volt egy olyan időszak, amikor a Szabadkán és környékén élő bunyevácok maguk sem tudtak egymással megegyezni, hogy ők bunyevácok-e, vagy horvátok. Úgy gondolom azonban, hogy túljutottunk azon az időszakon, amikor a bunyevác néptörzsről különösebben bizonygatnunk kellene, hogy szervesen a horvát nép kötelékébe tartozik, s ha mondjuk például Geza Kikić legutóbbi antológiáiban bunyevác horvátoknak nevezi is őket, s ha más munkákban felmerül is a bácskai horvátok megjelölés, ez semmi esetre sem lehet ok arra, hogy egy most megjelent jugoszláv irodalmi lexikon ennyire szembetűnően különválassa a horvátokat és bunyevácokat, hogy a kettő közé szűrje be a szerbeket is.

Ez azonban csupán egy közbeszúrt, mellékes megjegyzés. Elgondoláson az volt, hogy a *Jugoszláv Irodalmi Lexikon* magyar vonatkozásaival foglalkozzam. Ez az elgondolás azonban egyáltalán nem jelent semmiféle szeparatista irányzatot, elkülönítési törekvést. Már fentebb kifejtettem azt a nézetemet, hogy az új lexikon éppen azért különösen jelentős, mert egybefogja hazánk minden íróját — nemzetiségi különbség nélkül. S ha én mégis csupán a magyar vonatkozásokról beszélek, ennek csak az a magyarázata, hogy egyrészt különös hangsúlyt kívántam adni annak, hogy az itt élő magyar írók ezúttal első ízben jelennek meg ilyen szervesen összefüggő bemutatásban, az ország minden más nemzetiségű írójával egyetemben, másrészt pedig úgy vélem, hogy a lexikon egyéb vonatkozásait nálam sokkal hivatottabban elemezhetik a más nemzetiségű bírálók, — mindenki elsősorban a saját nemzetisége szempontjából, mert hiszen feltétlenül ezt ismeri legjobban, s az így kialakuló mozaikképnek kell azután valami általános szintézissé összeolvadnia. Az így kialakuló, részletekből összeálló elemzést tartom igazán tárgyilagosnak és igazán célravezetőnek.

KOLOZSI TIBOR

CONDOLATÉBRESZTŐ TÚNŐDÉSEK

SÜTŐ ANDRÁS: *Rigó és apostol.*

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.

Anyám könnyű álmot ígér című nagy feltűnést keltő és elismerést kiváltó könyve után Sütő András romániai magyar írot alighanem szükségtelen bemutatni, úgyhogy »úti tűnődéseket« tartalmazó kis könyvét, immár tájunkon is, mint a jó ismerős alkotását üdvözölhetjük. Ilyenformán írói sajátosságaira, behizelgően tiszta, s egyben nemes veretű nyelvére stílusára, Ilyéssel rokon szkatára és szemléletmódjára talán alintan főlőleges külön kitérni, annál is inkább, mert e téren a szerző újabb kötete nem hozott újat. Csalódást sem okozott azonban: azt kaptuk benne, amit vártunk tőle.

Ilyenképpen talán arról kell valánom inkább, hogy ez a Sütő-könyv bizonyos értelemben felülvizsgálni készíttet egy korábbi ingerült kifakadászerű megállapítást, ami mellesleg nem is annyira irodalmi művek kapcsán, inkább csak úgy általában az »utazni nem tudó« emberek, s még inkább a szenvelgett, kötelességszerűnek érzett honvágy megnyilatkozásainak hallatán született meg bennem: aki utazás közben minduntalan hazagondol, jobb, ha otthon marad. Sütőnél ugyanis, ha otthonától távol jár, szó sincs a szó köznapi értelmében vett honvágyról, még kevésbé szenvelgésről. »Hazagondolásról« ugyan annál inkább, könyvének azonban éppen az ad eredeti látószöveget, sőt — mondjuk így — azt is egyben, hogy hazagondolását nemcsak képes volt programszerűen vállalni, hanem tartalmassá, termékennyé, gondolatébresztővé is tudta tenni egyben, s ugyanakkor, illetve éppen ezért, teljességgel sikerült elkerülnie az alapállása folytán fenyegető közelségben rejtőzködő szólamosság veszélyét is.

»Német babonaként emlegetik, miszerint az Isten bizonyos helyekhez közelebb lakozik, mint másokhoz. Magunk ilyenformán a közelségével kérkedhetünk; túl gyakori látogatásaival, hóna alatt egy-egy tatarjárással, török uralommal és

egyéb ajándékaival, melyek a XVI. századtól kezdve kitértek bennünket az eladdig jó szusszal bírt európai versenyből. Néhány századnyi idő így csurgott el a markunkból. Csöppenként kell megint összegyűjtögetni. Elföltt sokat búsultak a költők. A pürkereci késedelem nyilvánvaló, de nem behozhatatlan.« A kötet címadó írásában olvashatjuk ezeket a sorokat. Sütő ugyanis a naumburgi dóm apostolszobrait szemlélve is, mintha csak útjai során a maga Ariadné fonalát gombolyítaná le maga után, szinte magától érteződő természetességgel talál rá a hazavezető útra vagy inkább a visszapillantás, az összevetés lehetőségére, gyakran világunk, a közép-, illetve kelet-európai tájegység kulturális lemaradásának okaira utalva. Ezt teszi Velencében, Rómában, Weimarban jártában, s Auschwitzban is, mivel *Fekete rózsák* című auschwitzi tárgyú riportjában is a szülőfaluja környékén lejátszódott zsidóirtás gyerekkori emlékéit idézi, megrendítően kapcsolva egybe az elképzelhetetlen méretűt a »kicsivel«, a szemelőtt végbemenővel. Vagy akár Iránban, mivel a perzsa koronaékszereket szemlélve, könyvének egyik legszínezőbb, s igen elgondolkoztató múltbeli dolgokat felfedő epizódjaként egy gyermekkori élménye jut eszébe, a »három király járás« Gáspár-koronájáról és a »kulákok« padlásán söprögetőkről. Igaz ugyan, hogy erre a minduntalan vissza-visszapillantó szerepre bizonyos külső tényezők is kényszerítik a szerzőt: amint írásaiból megtudjuk, úti élményekben — sajnos — többnyire csak »fixált« program szerint, turistacsoportok, fró- vagy parlamenti küldöttségek tagjaként lehetett része. »Magam legszívesebben Gide nyomdokait követném a Kongó partjain. Annak se búsultam volna, ha netán Beauvoir asszonyság vesz kalauzi gondjába Algéria vagy Spanyolhon tájain. A Hilton-szállók

összkomfortjánál izgalmasabb egy cölöpház, lakóinak cölöp-gondjaival. A minden rendű és rangú küldöttségek azonban előre meghatározott útirányt követnek, elkerülvén a cölöpházakat, de még a világvárosok nyomorgyedeit is — olvashatjuk könyvének rövid bevezetőjében. Maga is érzi tehát az így feltárulkozó lehetőségek szűkreszabottságát, úgy-hogy, amennyiben el kívánta kerülni, hogy mások által ezerszer leírt dolgokat ismételve, útjairól csakis ilyen összehasonlító-mérlegelő módon szólhatott, megmaradva abban a koordináta-rendszerben, amelyben hazai utazgatásai során is mozog: az erdélyi magyar kulturális hagyományok bűvkörében, azok összefogó-fenntartó erejének fontosságát hangsúlyozva, ugyanúgy, mint mikor a kisbaconi Benedek Elek-emlékház megnyitása vagy a csíkszeredai tervezett Petőfi-szobor jelenti tünődéseit az kiindulópontot. Bennem egyébként az ápolható és ápolandó hagyományok e gazdagsága kapcsán tagadhatatlanul bizonyos irigység támad, ha a magunk, kulturális örökségekben sokkal szegényebb tájára gondolok, még ha ugyanakkor nehezen is tudom elfojtani kételyeim a hagyományoknak, s általában a kultúra folytonosságának nemzetiség-fenntartó szerepével kapcsolatban, figyelembe véve korunk kultúra iránti közönyét, s általában »materializmusát«. Ugyanakkor azonban észre kell venni azokat a korlátokat is, amelyek a szerzőnek ebből a szemléletéből következnek, mivel Sütő alapjában véve tiszteletre méltó szempontjai mintha egy-fajta bezárkózást is magukban hordoznának. »Szünetben Darvas Józseffel találkozom; súlyos betegségből lábadozva jött el Rómába, s látom rajta, hogy Michel Butor fenomenologikus kísérleteinek, a tapasztalaton túli világ kísértéseinek nincs hely a homloka ráncában« — olvashatjuk a római nemzetközi írótalálkozóról szóló írásban, s ez valahogy így, ebben a formában, mivel nem tudhatjuk meg, miről is beszélt valójában Butor, kissé eleve elutasításnak hat. S ezt a látszatot keltik a valamivel alább következő sorok is: »... az egzisztencialista magány felé hajózó eszmefurtatások után in-tegetve ebben az idegenségben is —

vagy épp ezért — gyorsan egymásra találunk; az otthon külön kis égtája borul fölénk, s a kezdeti szívzorongató izgalom, a gyűjtögető mohóság érzése után már gyanítom, mit viszünk haza innen — újabb betörésünk eredményeképpen: azt, amit magunkkal hoztunk.«

Epen ezért e hagyományörző, s következetesen a hazai gondok felé forduló szemléletmódon túl, annak minden elgondolkodtató volta ellenére is számomra Sütő írásai ott ideig-óráig feledni képes öket, ahol látszólag »csak« emberi dolgokról szól, rövid, de sokatmondó szellemi kalandokba bocsátkozva kissé bebarangolja az európai múlt bizonyos tájait, úgy, ahogyan azt például a *Velencei képeslap* vagy *Az anygalvár kulcsai* című írásokban teszi. Sütő elszakadása az otthoni dolgoktól itt is csak látszólagos, s éppen ez a látszólagosság az, ami miatt az említett írások külön figyelmet érdemelnek, mivel a szerző itt mint-ha a hagyományok kérdése helyett az otthoni problémák egy egészen másik szféráját érintené. Figyelembe véve ugyanis Sütő könyvének alapvető orientációját, nehéz véletlennek tekinteni, hogy még a Doge palota folyosóján is mindenekelőtt azt a »tátott szájú szörnyalakat« veszi észre, amelynek fogai közé valaha az inkvizíciónak számt névtelen följelentéseket dobták. De talán még szembetűnőbb, hogy a Sixtus kápolnáról és Michelangelóról írva legfőképpen a művészet szabadsága, illetve művész és mecénás viszonya izgatja, olyan általános érvényű megállapításokat bocsátva szárnyra, amelyek közül már csak aforizmaszerűségük miatt is érdemes néhányat idézni: »Ha tudni akarja valaki, mit művelnek egy társadalomban: nézze meg, mitől tiltják a köznapit embert.« »A hatalom ott válik önnön karikatúrájává, amidőn saját szakállas vagy csupasz képét kezdi csodálni a történelem zsebtükrében.« »Emberi jog nélkül a művész bármiféle joga, szabadsága: fából vaskarika.« »S ezzel még korántsem merült ki a választék, tovább is folytathatnánk, meg kell azonban elégednünk annyival, hogy megállapítsuk, mindenekelett ezeknek és a hozzá hasonló gondolatoknak, s per-

sze a sokszor rendkívül ügyesen, rafináltan felépített képzettársításoknak köszönhető, hogy a kötet befejező írása, *Az Angyalvár kulcsai* a Sütő könyvében egybegyűjtött »tündéseinek« csúcását, zenitjét is je-

lenti egyben. Termékenyítő, gondolatgazdag könyv tehát Sütő András kis kötete — tartalmán túl, úgy némlik, mindenekelőtt azt jelzi, hogy a szerző további munkásságára is figyelni kell.

VARGA ZOLTÁN

MAGÁNYOSAN — MINDNYÁJUNKÉRT

LÁNYI SAROLTA: *Téli hajnal*.

Magvető, Budapest, 1971.

Idestova 65 éve, hogy Lányi Sarolta első költeményei megjelentek. A századfordulót követő első évtizedben lírája új színt, hangot hozott a forrongva alakuló új magyar irodalomba. Új és modern volt az, amivel Lányi — aki a tízes évek körül Szabadkán élt — 1912-ben az *Aján-dék* című verskötetében az olvasóközönség elé lépett. Szecessziós cizelláltsággal és helyenként ellágyuló szentimentalizmussal szólt érzéseiről, szerelméről és vívódásairól; de mindenkor nyíltan és őszintén, ami már önmagában is bátor tett volt a prudériával átitatott korban.

Ez a költészet a világháború éveiben fokozatosan elmélyül, új témákkal gazdagszik: egyéni világa társadalmi tartalmakkal telítődik. Férje, Czöbel Ernő révén, Lányi bekapcsolódik a szocialista mozgalomba, s ez a kapcsolat mély, érzelmeikkel átitatott ösztönzéseket ad lírai énjének további kibontakozásához. Költészete ezekben az években a magyar irodalom fővonalában foglal helyet, nemcsak tematikája, hanem gondosan kimunkált — a sajátos magyar szimbolizmus közegében kiteljesedett — formaművészete révén is. Füst Milán, Tóth Árpád írnak versköteteiről (*A távozó*, 1914 — *Napjaim*, 1922) meleg, elismerő sorokat.

Az 1922 és 1945 közötti évek (férjét követve a költőnő a Szovjet-

unióba emigrált) bizonyos törést, elbizonytalanodást hoztak Lányi lírájába. Az idegen nyelvű szellemi közegekben nehezen talál magára, s a szocialista irodalomban is olyan formai és politikai követelmények válnak uralkodóvá, amelyek nem kedveztek az általa képviselt lírai alkat tágabb kibontakozásának. E negyed század költői termésének java része csak a szülőfölddel való új találkozás után, 1947-ben jelenhett meg önálló verskötetben. (*Szám-lálatlan évek*.)

Az anyanyelv éltető közegében újra felpeszűdül Lányi alkotókedve. Lírája termékenyen reagál az új társadalom építésének örömeire, gondjaira; a költészet ad vigaszt élete legnagyobb fájdalmára, férje korai elvesztésére. — S rövidesen elérkezik az összegezés ideje is: 1956-ban megjelenik *Őszi kert* című gyűjteményes kötete, amely a maga teljességében vonultatja fel az életmű valamennyi állomását. Az önmagában reprezentatív jellegű összeállítás azonban e költészet hátáira is felhívja a figyelmet; arra, hogy annak legjelentősebb értékei a *Nyugat* vonzkörében születtek; a későbbi, illetve a felszabadulást követő évek termése már bizonyos mértékig elmarad költészetünk új fejlődésének tempójától.

A magára maradás s bizonyos mértékig az öregedés jegyében szü-

lettek Lányi későbbi kötetei: az *Énekszó* (1963), a *Múlt és jelenidő* (1966), s az előttünk fekvő legújabb, a *Téli hajnal* is.

Korunk irodalmában már nem mennek ritkaságszámba az »őszikék«. A legutóbbi évtizedben Füst Milán, Illyés Gyula, Kassák Lajos költészete örökölte meg maradó értékekben az öregedés időszakának bonyolult, nem egyszer kesernyész érzésvilágát. Lányi Sarolta kötete ezekkel az életművekkel összehasonlítva is újat mond, figyelmet érdemel. Az 1922-ben tartott Lányi-esten Tóth Árpád az őszinteségben és természetességben jelölte meg a költőnő legfőbb értékeit. Lányi Saroltának mindvégig sikerült ezeket az értékeit megőriznie, s azok teszik legutóbbi kötetét is vonzó elménnyé, emlékezetes olvasmánnyá.

A *Téli hajnal* versei ugyanis nem általában az öregedés, az öregkor dokumentumai; elszakíthatatlanul korunkhoz, a technikai és társadalmi forradalmak korához, történelmi korszakváltásunkhoz kötődnek. S itt nem pusztán arra gondolunk, hogy a költőnő, aki még a századforduló előtt született, most, nyolcvanévesen is frissen, bár kissé bizonytalan mozdulatokkal igyekszik tájékozódni rohanó időnk külső változásaiban (*Különös ének, Gyilkosok stb.*); hanem elsősorban arra, hogy érző szívvel, tiszta értelemmel, s tegyük hozzá: kellő öniróniával is, képes felmérni saját helyzetét, egyéni létét az előrerohant időben.

Ez a józan, helyenként szinte hideg önszemlélet alkotja a kötet lírai élményének legmélyebb rétegeit. Egyrészt: őszinte vágy aziránt, hogy benne éljen, hasson a kor szellemi-irodalmi légkörében (*Ajánlás fiataloknak, A mindenség láza*), másrészt keserű megállapítása annak, hogy végső soron már lemaradt, csak szemlélője és nem aktív részvevője gyorsuló időnk, gyorsuló korunk nagy változásainak (*Dac, Téli hajnal, Költőnő*). Vagy más vonatkozásban: élénk, együttérző reagálás a technika új és új vívmányaira (*Mindennapos csoda, Holdidéző*), mi több: kíváncsi, izgatott vágya annak, hogy még a távolabbi jövőbe is bepillantasson (*Kíváncsiság, Az öregember visszatekint*), s ugyanakkor kesernyész, csalódott viselkedésének a visszahozhatatlannak,

a múltnak, a régieknek (*Sírató, Komor egék alatt*).

S ha mindehhez hozzávesszük még az életkor, az öregség adta természetes fáradtságokat, bajokat is (*Borongó harang, Életkor*), nem lepődhetünk meg az elkeseredés, a magára maradás időnként törvényszerűen feltoluló szorongásain (*Időzavar, Végállomás*). Ezekben a pillanatokban a költőnő gyakran fordul a múlt felé, keresi a régi eszmények, harcok emlékeit; de ezek sem hozzák meg a megnyugvást, — nyugtalanítanak, vádolnak.

Nem egyszer kénytelen konstatálni: a múlt, a hajdani élő-eleven élet — holt történelemmé jegecesült, a jelen már túllépett rajta (*Nem kell már visszanézni*), mi több, helyenként fényesre lakkozza, csak azt látja, láttatja belőle, ami nem zavaró, ami problémamentes (*Történelem*). Csoda-e hát, ha az írónő hangja időnként megbicsaklik, s talajtalannak, céltalannak érzi létét? Nemcsak mint ember, hanem mint költő is.

Lehet, hogy a magyarországi kritika az utóbbi években nem méltatta a maga valódi jelentőségében Lányi költészetét, s az is lehetséges, hogy az új nemzedékek munkássága talán elfedte azt időlegesen a szélesebb olvasóközönség elől; azonban éppen ez a kötet a bizonyágára: Lányi frissen, reagálóképesen benne él korában, s idősen is újat és igazat tud mondani.

Akármilyen sebesre is váltott időnk tempója, a költőnő eszményei: a feltétlen igazságszeretet (*Fogadalom*), »az emberséget égő érzelem« (*Tél végén*), a mindnyájunk jövőjéért aggódó felelősségérzet (*Kérdés-felelet*), az élet szerete (*Azért is idill*), a jobbjért, a haladásért való harc feltétel nélküli vállalása (*Tanulságos álom*) és az igazságosabb jövő reménye (*Holdidéző*) — olyan eszmények, amelyek sohasem fognak elavulni.

Lányi költészetének éppen az adja meg vonzó frissességét, hogy — a komor színek mellett — ezeket az érzéseket is meg tudja szólaltatni, mi több: természetes derűvel és harmóniával. A maga egyéni és költői világát tehát annak ellentmondásosságában, azaz teljességében képes még ma is megformálni, kiteljesíteni.

S nemcsak szelleme friss még, hajlékony formakezelése is. A kötet java része sajátos szabadvers, amelybe helyenként rimes sorok is vegyülnek. Nem egyszer azonban visszakanyarodik a hangsúlyos verseléshez (*Költőnő, Dőre kérdés*), sőt egy kedves, derűs hangú költe-

ményben (*Vásár*) még a népdalok hagyományát is feleleveníti.

Kívánjuk a nyolcvanéves költőnőnek: őrizze továbbra is hangja tisztaságát, függetlenségét, s azt a ritka alkotókedvet, amely e kötetnek is sajátja.

BOTKA FERENC

SZERTEFOSZLOTT LEGENDA

KOPECZKY LÁSZLÓ: *Don Juan utolsó kalandja*.

Üzenet, 1971. XI—XII.

Don Juan mint klasszikus hőssze-
relmes, tiszteletet parancsoló szex-
apostol lekerült, végérvényesen le-
bukott a kiváltságos, hozsannákkal
fürdetett nyoszolyaeszmények im-
már porlandó talapzatáról. Bukásá-
val szertefoszlott a Don Juan-i le-
genda pókhálós romantikája is.

Ezt a legendát, ezt a romantikát
különbön is túlélte, túllépte már az
élet, lehetőségeiben, »pazarságában«,
pajzanságában egyaránt, éppen ma,
a szexforradalom idején, sőt, a lehe-
tő legnagyobb mértékben bagatelli-
zálta, profanizálta is.

Don Juan meghalt Kopeczky aka-
ratából. Volt olyan érzésem, hogy
azt kérdezzem: miért kellett a jó
öng kujjonnak ilyen csúfosan ki-
múlnia? Ahogyan a Kopeczky-da-
rab írói parancsa azt elvégezte...

A válasz szinte magától adódik:
ismerve a kopeczkyi szellem morá-
lis-filozófiai normáinak, törvényei-
nek kritériumait, egyszóval a kopecz-
kyi etika szigorúságát, puritanizmu-
sát, meglehet, hogy tudat alatt, a
kopeczkyi intellektus, a kopeczkyi
tisztá életbölcesség, létszemlélet,
magasságainál s maradóktalan jó-
zanságánál fogva (is) nem hagyhatta
bíntelenül a Don Juan-i, pusztán
és kizárólag a biológia banális »ér-

tékköveire« emelt nimbusz ostoba,
pimaszul henecegő sok évszázados
uralmát.

Ezek után bátran merem állíta-
ni, hogy Kopeczky nem merő játé-
kosságból, fonákyszerető pajkossá-
gból, az »ugratás« látványos attrak-
ciójának »mulandó« kedvéért állí-
totta »tiszteletre méltó« hőst szé-
gyenoszlop elé, éppen azoknak szem-
me láttára, akik a Don Juan-i
(sex!) misztikum rajongó hódolói,
kertészei voltak.

Állítom, hogy Kopeczky nem a
komédia kedvéért új komédiát a ne-
mes lovaggal, mert Kopeczky min-
den, sokaknak »talmínak« tetsző
(vonatkozik ez irodalmi tetteire) ko-
mediázása (én játékosságnak neve-
zem!) mögött ott van, és nem is
rejtve, az emberszeretet, a lélek
tiszteletének bizonyossága s az em-
beri lét megindító tragikumának
mélységes átérzése, átélése, amit —
sajnos — a legjobb indulatú Ko-
peczky-magyarázók, Kopeczky-játók
se voltak képesek meglátni.

Kopeczky (szó szerint!) sírva ne-
vető alkotó.

Az irodalomtörténet eddig nem
ismer még egy ilyen őszintén sírni és
nevetni tudó alkotó szellemet, mint
amilyen Kopeczkyé.

Ha azt mondom, hogy ez a szellem teremtette meg az »új« Don Juant, — nem jól mondom, mert Kopeczky, ahogyan fennebb említettem, megsemmisítette: úgy is mint nem kizárólagos »szellemi« tüneményt, úgy is mint álszentet, mint méltatlan istenséget, akinek, a kopeczkyi szellemi koncepció attribútumai szerint és értelmében, immár semmi keresnivalója a szellem egyértelműen s általa elfogadott, elismert szentélyében.

S ha fokozni akarom tovább a kopeczkyi szellemítélet drasztikumát, azt kell mondanom, hogy Kopeczky még kegyetlenebbül bánt el a hősével, túl az egyszerű megsemmisítés tényén.

Azért, mert a darabban olyan csúföndárosan-tragikusan átminősítette a Don Juan-i legenda biológiai-fiziológiai épségét (normál állapotát) egy pokolian kísérteties és mélyseges részvételt keltő szexuálpatológiai diagnózissá; tehát a büntetés egyik legkegyetlenebb nemét alkalmazta hősével szemben.

Es ezt mesterien, művészien, magusi hozzáértéssel, ranggal és tekintéllyel tette, s előlegezett megnyugtattással, hogy: nem kell elborzadni!

Ez csak játék!

Vagy ha úgy tetszik: illúzió!

Es valóban: illúzió, ha a kopeczkyi etikától elvonatkoztatva vizsgáljuk a darabot...

A *Don Juan utolsó kalandját* nemcsak Kopeczky egyik irodalmi csúcsteljesítményének, de irodalmunk rendkívüli eseményének is tartom.

Nem annyira a költői megvalósítás szigorúan vett eredménye, mint inkább Kopeczky szellemességének, szellemének tiszta, eredendő ragyogása jellemzi.

Rendkívül különös, igéző módon tudta egyesíteni, összeötvözni egyéni, mély értelmű életbölcseletét azaz aligugyan csak finom lírássággal, amely végighömpölyög, végigcsörgedez a darabon, amelyben végül is mágikus lírává magasztosul a bölcselet, a líra meg bölcseleté!

Ez a mű a Don Juan-i legenda (tragikus) metamorfózisa, melynek poklából Kopeczky varázsütésére ki-

ferr a pusztán, siváran animális »férfiasság« hazug heroizmusának hiábavaló értelme, illetve »nevetség« értelmetlensége, főleg egy olyan korban — a mi korunkban —, amikor az emberi szellem csúcса szinte kozmikus dimenziókat öltött.

S éppen most, bár sajnálatosan sokat késve, talán a *Don Juan* ürügyén, kötelességemnek tartom dezakvadálni azokat, akiknek az volt a legharsányabb heurékája, amikor Kopeczkyban a »zseniális«, vagy legfőljebb tűrhető (szent együgyűség) Karinthy-, Moliére-, vagy Gál-epigont »fedezték föl«.

S hogy diszkvalifikáljam azt a néhány esztétikai rágcshálót, akik a retorika kövén élesre kőszőrült agyaraikkal régóta nekivadulva, dühös falánkságukkal minden értéket elpusztítanak, fölfalnak irodalmunk szerűjén, akik (csodamód!) nem képesek megkülönböztetni a szalmától a magot!

Hogy Kopeczkyt az őt egyedül megillető helyre tegyem: művésztünk élvonalába.

Kopeczky alkotószelleme — nagyságának minden értékével, egyéni-művészi szépséglátásával, mágikus hatásával, kizárólagos tragikomikai intuíciójával — egyedülvaló!

Senkivel össze nem hasonlítható és téveszthető!

Kopeczky kizárólag önmagával azonos!

A szó legnemesebb művészi értelmében.

A *Don Juan* látszólagos dramaturgiai, illetve költői »abszurditása« — gondolok itt a férfiasságvesztés szokatlan, de a valóságban előforduló körülményeire, illetve tényére — olyan választékos tapintatossággal, s a költői szertartás diszkrét ünnepléységével van a darabba építve, hogy a legbigottabb kispolgár álszemérmetségét, a »meztelen« szerelemmel, a szeretkezéssel szemben főnntartott előítéleteit se sérti. De nyugodtan mondhatnám azt is, hogy ez az abszurdítás mint szcenikus motívum szinte mellékes is, ha az »új legenda« koncepciójának anatómiai kifejlődésében nem minősülne át a darab főpillérévé, amelyre

Kopeczky »szokatlan« lírai művét ráépíti...

Úgy érzem, hogy tartoztam ezzel az utómagyarazattal magának Kopeczkynek és mindazoknak, akik a *Don Juant* nemcsak mint históriájánál, beállításánál, illetve »furcsa« eszméjénél fogva rendhagyó darabot vizsgálják, de úgy is, mint a »megbotránkoztatásig« naturalizált antitezisét egy (valamiféle) hagyományos, standard szellemiség igényeivel látrehozott darabnak, amelyek — még egyszer hangsúlyozom —

Kopeczky becületre, tiszteletre kötelező zsenijétől, a kopeczkyi etikától idegenek.

Mert, ahogyan már egyszer mondtam, Kopeczky László *Don Juanja* kizárólag a férfiasság hazug heroizmusának értelmére s annak különösen nevetséges dekadenciájára mutat, éppen most, a szexforradalom föltűnően feminizáló szakában, különös tekintettel az emberi gondolat egyre erősebb kicsillanására az említett forradalom felhői közül, a kozmikus távolságok felé!

ZÁKÁNY ANTAL

A KÉTNYELVŰSÉG JEGYÉBEN

— Az Osvit fordítói munkájáról —

A közelmúltban, amikor a Rukovet szerkesztőségében átnyújtották Kopeczky Lászlónak a *Ház* című regénye szerbhorvát nyelvű fordítását, amely az Osvit könyvkiadó gondozásában jelent meg, a magyar, horvát és szerb írók érezték, hogy egy jelentős eseménynek a szemtanúi. Egy régebben megkezdett munka folytatásának tekintették ezt az ünnepi aktust, s annak bizonyítékát látták benne, hogy az egy évtizeddel ezelőtt megkezdett fordítói tevékenység egyre szervezettebbé válik.

A sorozat első könyve Zákány Antal *Blizine i daljine (Közelségek és távolságok)* című verseskötete volt. Ezt három évvel később, 1966-ban Gajdos Tibor *Ostrvo (Sziget)* című novellagyűjteménye követte. Ezután — mind a Rukovet, mind az Osvit keretein belül — jó ideig szünetelt a fordítói munka, valószínűleg az alkotók közötti surlódások miatt. Amikor azonban megalakult a szerbhorvát nyelvű folyóirat új szerkesztősége, ismét föllendült. Egymás után jelentek meg a fiata-

labb és idősebb magyar írók munkái. Ezek között kiemelkedő helyet foglal el Deák Ferenc *Légszomj* című drámájának átültetése. Lazar Merковиć és Tomislav Vojnić gondos fordítását a Rukovet különnyomatban is kiadta.

Az első lépéseket hamarosan újabbak követik. Már az elkövetkező hetekben *Na tragu (Nyomon)* címmel elhagyja a sajtót Sáfrány Imre kritikáinak, tanulmányainak és útirajzainak gyűjteménye Sava Babić hivatott tolmácsolásában.

A jeles fordító egyébként nemcsak a vajdasági magyar írók népszerűsítésén fáradozik, hanem a magyar irodalom legkiemelkedőbb alkotásait is az ő fordításában ismerték meg a szerb és a horvát olvasók. Fáradhatatlan és igényes munkájáért nemrég megkapta a magyar PEN Klub emlékérmét. Elsősorban a modern magyar művek kötik le érdeklődését. Így például átültette szerb nyelvre Cseres Titor *Hideg napok*, az *Ember fia és farkasa*, Déry Tibor *A portugál király és Fe-*

keze István *Bogáncs* című alkotását, Lukács György *Ady-esszéjét*, Petőfi, József Attila, Radnóti, Szabó Lőrinc, Kassák Lajos, Illyés Gyula Weöres Sándor verseit. Nem kétséges, hogy — Lazar Merković mellett — egyike a kultúra ama kimagasló követeinek, akik az utóbbi évtizedben rendkívül sokat tettek a magyar irodalom megismertetése érdekében.

Az Osvit ez évi tervei igen ambíciózusak, s azok megvalósításához nagy erőfeszítésre lesz szükség.

Igy például kiadja Deák Ferenc drámáinak fordítását, közöttük az *Áfonyákat* és a *Légszomjat* is, amelyekkel a Szabadkai Népszínház magyar társulata részt vett a Sterija Játékokon. Ez újabb jelentős hozzájárulás lesz városunk kulturális hagyományainak ápolásához. Megjelenteti Petkovic Kálmán *Reggel ötök*

fűtjül a vicinális című dokumentumriportját, valamint Lukács Gyula *A Sárga Háztól a Csendes Donig* című krónikáját. Különös érdeklődésre tarthat számot az a kétnyelvű antológia, amely a szabadkai írónak és költőnek a főlzabradulástól napjainkig terjedő időszakban született legjobb műveit tartalmazza majd.

Kétségtelen, hogy még sokat kell tenni a fordítói tevékenység további fejlesztése érdekében. A Ház megjelenése jó alkalmat nyújtott számunkra arra, hogy összegezzük az eddigi eredményeket és elgondolkodjunk azon, milyen föladatak hárulnak ránk a további munkát illetően. Nem utolsósorban pedig, hogy megállapítsuk: az Osvit, a Rukovet kiadóosztálya intenzíven fáradozik azon, hogy a jugoszláviai magyar írók munkásságát megismertesse az ország más nemzetiségű olvasóival.

MARIJA ŠIMOKOVIĆ

Fordította: K. D. É.

ÜZENET

1971. I. ÉVFOLYAM,
1-4. SZÁM

TARTALOMMUTATÓ

VERSEK		Szám	Old.
BEER MIKSA:	Tizenévesek	3	308
CSÉPE IMRE:	Levél	1	9
DÉSI ÁBEL:	Álmok erdeje	2	159
DUDÁS KÁLMÁN:	Ének Che Guevara végóráiról	1	13
FEHÉR FERENC:	Eszmélés	1	3
	A homokra épült város kapujában	3	243
FEKETE LAJOS:	Fájó versben is	2	139
	Siratnivaló	2	140
FOKY ISTVÁN:	Eszter és a szeretet fogalma bennem	2	160
FRANCZ MIHÁLY:	Sorvadás	3	266
GÁL LÁSZLÓ:	De látni akarok	3	250
	Anyókához	3	251
GÖNCZI SÁRA:	Barátom	4	413
HARANGOZÓ TIBOR:	Este	4	414
JUG, SLAVKO:	Tavirózsa (Csuka Zoltán fordítása)	1	49
SZ. KANYÓ LEONA:	Félkomoly tréfa	2	174
	Viszonos visszásság	2	175
	Kereslek	2	175
	Koaguláció	2	175
KOLLÁR FERENC:	Nyomorból idézett szerelem	4	414
KOPECZKY LÁSZLÓ:	Szent hab a számon	1	29
	Gyászkeretes bokor	1	31
KOVAČIĆ, IVAN GORAN:	Tömegsír (Dudás Kálmán fordítása)	3	297
MILOŠEVIĆ, VELIMIR:	A vak	2	172
	Nővéreim az égen (Vasagyi Mária fordításai)	2	173
MOLCER MÁTYÁS:	Hűsz bagatell	1	21
OLAJ, JOŽE:	Credo	1	46
	Orfeusz	1	47
	A síromon	1	47
	(Csuka Zoltán fordításai)		

PATAKI ZOLTÁN:	Ha élni akarok	3	308
PISK, BOJAN:	Együtt heverünk (Csuka Zoltán fordítása)	1	48
SCHWALB MIKLÓS:	Tavaszi	3	254
	Ősz	3	255
CS. SIMON ISTVÁN:	Akkordokká vált szorongás	4	380
	Féregnyúlvány	4	380
SZLOBODA TIBOR:	Fél hétkor a strandon	3	307
	Eső után	3	307
TARI ISTVÁN:	Szentségtörés	2	167
UTASI MÁRIA:	Ünnepem szépség	1	20
	Veled	1	20
	Istar	1	20
	Irracionális logika	1	20
	Sírató	2	141
	Szomorúság	2	142
	Zöldmellű lány	2	142
	Nem ítélem el a partot	2	142
VIRÁG ÁGNES:	Jégvirágok	1	57
	Bilitisre emlékezem	1	58
	Jelenések	4	381
ZÁKÁNY ANTAL:	Quo vadis?	1	6
	Az út	1	7
	A nyár	1	8
	Apelláció egy szegényért	4	373
	Ballada Jóbról	4	374
ZLOBEC, CIRIL:	Kétségbeesés az atomkorszak hajnalán	1	45
	Magány	1	45
	(Csuka Zoltán fordításai)		

SZÉPPRÓZA

BURKUS VALÉRIA:	Világítótorny	3	256
GAJDOS TIBOR:	A guberáló meg a mackó	1	24
HERCEG JÁNOS:	Rigószél (I.)	2	133
	Rigószél (II.)	3	244
	Rigószél (III.)	4	375
KLARSKI, JOSIP:	Napfény a könnyceppben (Nagy József fordítása)	2	168
MAJTÉNYI MIHÁLY:	Ötszólamú kórus	3	252
MERKOVIC, LAZAR:	Kék internacionálé (Nagy József fordítása)	4	405
MOLNÁR CS. ATTILA:	Idegélet vízjegyekkel	2	161
NÉMETH ISTVÁN:	Ténfergők	2	143
SZIRMAI KÁROLY:	Kiáltások az éjszakában	1	10
URBÁN JÁNOS:	Utadon a csöngő	1	16

VUJKOV, BALINT:	Bunyevac népmesék (A szüle meg az öreg a fogát élesíti; Nem fért a feje a kötőre; Miért csendőr?; Az istállót is viszi a vásár- ra; Nem tud kukorékolni; Minden bűn egy alma.)	1	53
------------------------	---	---	----

SZÍNEMŰ, HANGJÁTÉK, FILM

KOPECZKY LÁSZLÓ:	Don Juan utolsó kalandja(I.)	3	271
	Don Juan utolsó kalandja (II.)	4	383
NÉMETH ISTVÁN:	Most más napokat számolunk	1	32
VLAOVICS JÓZSEF:	Foszfernő 71.	2	218

TANULMÁNY, KRITIKA, CIKK

ACS JÓZSEF:	A továbbélés szimbóluma	1	96
BARANYI KÁROLY:	Művészetem lényegéről	2	212
BARÁCIUS ZOLTÁN:	Egy évad tanulságai	1	100
	A kísérletezés jegyében	3	342
BEDE BÉLA:	Magas feszültségű intellektuális zene	2	216
	A zenei fegyelem hitével	4	475
BETEGH MIKLÓS:	Televíziónk tegnap, ma és holnap	3	336
BODROGVÁRI FERENC:	Értékelés és anyanyelv (I.)	1	90
	Értékelés és anyanyelv (II.)	2	207
	Viselkedés, értékelés, irányítás	4	464
DÉR ZOLTÁN:	Lukács György és Kosztolányi	1	59
	A kilátástalanság regénye	3	309
DUDÁS KÁLMÁN:	Elöljáró szó	3	295
DURANCI, BELA:	A színek és vonalak poétája (i-r fordítása)	2	183
	Emberi és művészi példakép (V. E. fordítása)	4	415
DANIĆ, VLADIMIR:	A nemzeti viszonyok kérdése Szabadkán	2	187
HERCEG JÁNOS:	Egymásra nézve	4	371
SZ. KANYÓ LEONA:	Az impresszionizmus sajátos képviselője	3	347
KISS FERENC:	A Pacsirta	4	421
L. E.:	Farkas Béla hagyatéka	2	176
LÉVAY ENDRE:	A hóvihar virágai	1	50
LÉVAY ENDRE:	Ötven év az irodalomban	2	131
MIRNICS KÁROLY:	A jugoszláviai magyar diaszpóra	4	440
SÁFRÁNY IMRE:	Madártávlatból	2	178
	Kék emlék	4	418
SOLYMÁR ISTVÁN:	Minőségek cseréje — Pannónia 71, Muraszombat	4	472
STEINFELD SÁNDOR:	Omlanak a korhadtt eresztékek	3	332

<i>SZEKERES LÁSZLÓ:</i>	A szabadkai régészeti kutatás története	4	448
<i>SZÜCS IMRE:</i>	Három díjnyertes pályamű	1	124
<i>ULMER GÁSPÁR:</i>	Szabadka, 1828	4	459
<i>VEZÉR ERZSÉBET:</i>	Beszélgetés Sinkó Ervinnel 1965-ben	1	72

DOKUMENTUMRIPORT

<i>PETKOVICS KÁLMÁN:</i>	Ködös évek ösvényein	1	74
	A hatalom ruhát cserél	2	196
	A vergődések éve	3	318

KÖNYVISMERTETÉSEK

<i>BABIĆ, SAVA:</i>	A mi házunk (Köpeczky László: A ház)	2	235
<i>DÉR ZOLTÁN:</i>	Váratlan ünnep (Utasi Mária: Hajnali ravatal)	2	234
<i>DUDÁS KÁLMÁN:</i>	Ceruzasorok egy jelentős könyvről (Herceg János: Kiáltás a közből)	2	231
<i>FEHÉR FERENC:</i>	Csuka Zoltán műfordításai (Csillagpor. Jugoszláv lírai antológia)	4	490
<i>GAJDOS TIBOR:</i>	A fény fürtjei (Ivan Pančić: Grozdovi svetlosti)	3	366
<i>KISS GY. CSABA:</i>	Az őrtálló üzenete (Fábry Zoltán: Vigyázó szemmel)	2	228
<i>KOLOZSI TIBOR:</i>	A bácskai horvátok irodalma (Ante Sekulić: Književnost bačkih Hrvata; Geza Kikić: Poezija bunjevačkih Hrvata; Geza Kikić: Proza bunjevačkih Hrvata)	1	108
	Egy várostörténet ellentmondásai (Blaško H. Vojnić: Moj grad u davni. Subotica 1391. do 1941)	2	220
	Diákok, magyartanárok — és szociográfia (Gerold László: Rólunk is vallanak)	3	350
	Nagyszótár születik (Szerbhorvát—magyar szótár I—II.)	4	477
<i>LÉVAY ENDRE:</i>	Vajdasági évek (Somogyi Pál: Máglya)	3	362
	Az idő hordaléka alól (Baranyiné Markov Zlata: Vergődés — Farkas Béla napjai)	4	494
<i>LŐRINC PÉTER:</i>	A kis Zelić halálúgrása (Petkovics Kálmán: A tizennyolc nyárfa)	1	117
<i>MOLNÁR CS. ATTILA:</i>	Apró képek hajnali mestere (Gulyás József: Vörös fagyöngy)	1	120
	Életünk hiteles fényképsora (Petkovics Kálmán: Reggel ötkor füttyül a vicinális)	3	358
	A szülőföld megszállottja (Cs. Simon István: Utak keresztje)	4	492

PÉTER LÁSZLÓ:	A szellemi örökség megmentése (Dér Zoltán: Az első műhely)	1	123
	Regényes irodalomtörténet (Dér Zoltán: Fecskelány)	3	360
POMOGÁTS BÉLA:	Közösség, nemzet, emberiség (Illyés Gyula: Hajszálgökökerek)	1	112
SZAKOLCZAY LAJOS:	Egy magatartás iskolapéldája (George Sbârcea: Befejezetlen emlékirat)	4	488
SZEKERES LÁSZLÓ:	Hiánypótlás — hiányérzet (Id. Berecz Sándor: Pusztatemplom — Egy darab szentföld. Az aracsi bencés apátság története)	3	368
SZENTGYÖRGYI ISTVÁN:	Tévelygés a múltban és betűk rengetegében (Blaško H. Vojnić: Moj grad u davnini, Subotica 1391. do 1941.)	2	223
URBÁN JÁNOS:	Harcukról tudni kell (Brindza Károly: Mondd el helyettem, elvtárs...)	4	483
B. VARGA LAJOS:	Sebzett, didergő lelkű hősök (Szirmai Károly: Falak, puszta falak)	3	356
VÖLGYI ENDRE:	Tájunk népköltészete (Ive Prčić: Bunjevačke narodne pisme)	3	364

KÉPZŐMŰVÉSZETI MELLÉKLETEK, FÓTÓK

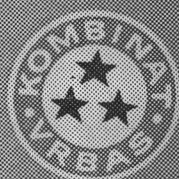
ALMÁSI GÁBOR:	Oláh Sándor portréja	4	
BALÁZS G. ÁRPÁD:	Négy rajz	3	
BURIÁN LÁSZLÓ:	Hat rajz	1	
DORMÁN LÁSZLÓ:	Majtényi Mihály portréja (foto)	2	
KOLLÁR FERENC:	Szilágyi Gábor portréja (foto)	1	
FARKAS BÉLA:	Utazás; Peregrinus sírja; Tájkép; Kirándulás	2	
HANGYA ANDRÁS:	Három rajz	2	
HUSVÉTH LAJOS:	Őnarckép; Itatás; Szántás ökrökkel; Tanyavilág	3	
OLÁH SÁNDOR:	Farkas Béla arcképe	2	
	Udvar; Palics; Öltözködés	4	
SZALMA LÁSZLÓ:	Öt rajz	4	
SZILÁGYI GÁBOR:	Őszi táj; Tisza-part; Őnarckép	1	

EGYÉB

STEINFELD SÁNDOR:	Levél	2	238
--------------------------	-------	---	-----

Vital

hasznos növényi zsirokat
és értékes vitaminokat
tartalmaz.

Alkalmaz: tészafélék, kalács, krém, töltelékek,
torta készítésére, és kenyérrre is kenhető.

• *vrbas* • INDUSTRIJSKO PREHRAMBENI KOMBINAT

MOST JELENT MEG!

BARANYINÉ MARKOV ZLATA: VERGŐDÉS

Képzőművészeti életünknek mindmáig nem eléggé föltárt rendhagyó alakja és alkotója Farkas Béla festőművész. Egész élete nem föl-föltörő küzdelem, hanem egy és oszthatatlan drámai sors volt. Festészete és hátrahagyott lírai szövésű írásai egy izgalmas kort örökítenek meg. Baranyiné Markov Zlata szobrászművésznő — a festő életútjának kitűnő ismerője — ebben a könyvében örökbecsű adatokat tár föl Farkas Béla életéből.

A 76 oldalas, Farkas Béla néhány művének reprodukciójával illusztrált könyv ára 5 dinár.

SCHWALB MIKLÓS: A SZÉN

Rengeteg tragikumot magában hordozó kornak volt mártír költője Schwalb Miklós. Mozgalmi ember volt, fáradhatatlan szervező, akinek cselekedeteit, a forradalom tüze hatotta át. Bármelyik írását is olvassuk, mindig egy-egy kortársi üzenet azokról a forró s reménytelennek tetsző esztendőkből, amikor az ember igazi szabadságának eljövételében csak a forradalmi lelkek hittek.

Az Életjel Miniatűrök legújabb kötete Schwalb Miklós negyvenegy, nagyrészt közöletlen versét nyújtja át az olvasónak. A 124 oldalas kötet, amelyhez Dér Zoltán írt terjedelmes tanulmányt, 6 dinárba kerül.

Mindkét könyv megrendelhető az ÉLETJEL szerkesztőségében (Subotica, Trg slobode 1 — városháza 17. sz. szoba), vagy az összeg előzetes befizetésével a következő folyószámlára: Radnički univerzitet — Munkás-egyetem — Életjel — 666-3-77.

az ország egyik legismertebb konyhabútorgyára

BÁCSTOPOLYA

Telefon: 72-340 (igazgató és titkárság)

K É S Z Í T :

— MODERN KONYHABÚTORT ÖSSZERAKHATÓ ELEMÉKBŐL, AMELYEK LEHETŐSÉGET NYÚJTANAK KÜLÖNBÖZŐ KOMBINÁCIÓK ÖSSZEÁLLÍTÁSÁRA;

— BEÉPÍTHETŐ SZEKRÉNYEKET (PLAKÁROKAT).

BÚTORAI AZ ORSZÁG MINDEN NAGYOBB BÚTORÜZLETÉBEN KAPHATÓK.